

Maha László

UKRAJNA TÖRTÉNETE

*Tankönyvszerű szöveggyűjtemény
Ukrajna magyar tannyelvű iskoláinak
9. osztálya számára*

TARTALOM

1. TÉMA

A MODERN UKRÁN NEMZET KIALAKULÁSA. ELMÉLETEK ÉS TÁRSADALMI KIHÍVÁSOK A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

- 1. § A kor általános jellemzése 4
- 2. § Az etnikumtól a nemzetig 11
- 3. § A nemzeti újjászületés akadémiai
(ukranológiai) korszaka 15

2. TÉMA

AZ UKRÁN FÖLDEK AZ OROSZ ÉS OSZTRÁK BIRODALOM KERETEI KÖZÖTT A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN, A XIX. SZÁZAD ELEJÉN

- 4. § Az ukrán földek az Orosz Birodalom kötelékében 20
- 5. § Ukrán földek az Osztrák Birodalom keretei között 30
- 6. § Dnyepermenti Ukrajna a nemzetközi kapcsolatok
rendszerében 34
- 7. § Nemzeti újjászületés a Dnyepermenti Ukrajnában 40
- 7. § Nemzeti újjászületés a nyugat-ukrán földeken 42
- 8. § Szabadkőművesek és dekabristák Ukrajnában.
Lengyel nemzeti mozgalom 48

3. TÉMA

AZ UKRÁN FÖLDEK A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

- 9. § A mezőgazdaság fejlődése az ukrán földeken 57
- 10. § Az ipari forradalom kezdete Ukrajnában 60
- 11. § Társadalmi harc Ukrajnában 67
- 12. § A Cirill-Metód testvériség (társaság) 74
- 13. § Nemzeti felszabadító mozgalom a nyugat-ukrán
földeken az 1848–1849-es forradalom idején 79
- 14. § Oktatás és tudomány 85
- 15. § Irodalom és színház 96
- 16. § Zene, képzőművészet, építészet 102

4. TÉMA

AZ UKRÁN TÁRSADALOM MODERNIZÁCIÓJA A XIX. SZÁZAD KÖZEPÉN ÉS A SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

17–18. § Változások a mezőgazdaság fejlődésében	107
19. § Ukrajna ipari fejlődése. A társadalmi élet változásai ...	117
20. § Az 1860–1870-es évek közigazgatási és társadalmi-politikai reformjai.....	128

5. TÉMA

A NEMZETI ESZME. TÁRSADALMI-POLITIKAI MOZGALMAK A XIX. SZÁZAD KÖZEPÉN ÉS MÁSODIK FELÉBEN

21–22. § A nemzeti újjászületés kulturológiai (ukránofil) és politikai (ukrán) korszakai	135
23. § Felszabadító mozgalom Dnyepermenti Ukrajnában az 1850-es évek végén és az 1860-as évek elején	143
24. § Felszabadító mozgalom Nyugat-Ukrajnában az 1850–1860-as években.....	148
25. § Ukrán nemzeti és orosz társadalmi-politikai mozgalmak a XIX. század 70–90-es éveiben.....	153
26. § A nyugat-ukrajnai narodovecek tevékenysége a XIX. század 70–90-es éveiben. Radikálisok. Új Kor	160
27. § Ukrán politikai pártok létrejötte Galíciában.....	166

6. TÉMA

UKRAJNA KULTURÁLIS FEJLŐDÉSE A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

28. § Oktatás és tudomány	171
29. § Irodalom, színház, zene	178
30. § Építészet. Szobrászat. Festészet	183
31. § Vallási élet a XIX. század második felében	190

1. TÉMA

A MODERN UKRÁN NEMZET KIALAKULÁSA. ELMÉLETEK ÉS TÁRSADALMI KIHÍVÁSOK A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

1. § A kor általános jellemzése

1. Az ukrán földek helyzete a XIX. század elején

A Rzeczpospolita megszűnése után Ukrajna területén két birodalom osztozott. A Dnyepermenté, Jobbparti, Balparti és Dél-Ukrajna Oroszországhoz, Nyugat-Ukrajna Galíciával, Bukovinával és Kárpátaljával az Osztrák Birodalomhoz került. Az ukránok 80%-a orosz, 20%-a pedig osztrák fennhatóság alatt élt ezután. A két birodalom a Zbrucs folyó mentén volt határos egymással.

A XIX. század nem hozott területi változásokat Ukrajna számára, bár a kor viharos történelmi eseményei gyökeresen átalakították a világ politikai térképét. A nagy francia forradalom vérzivataros esztendői után a napóleoni háborúk dühörogtek át Európán, majd forradalmak egész sora következett. Latin-Amerikában új államok jöttek létre. Észak-Amerikában pedig a polgárháború megpróbáltatásai után megalakult és gyors felemelkedésbe kezdett az Amerikai Egyesült Államok (USA).

Ukrajna ebben az időben nem volt független állam, így az európai folyamatokra sem volt közvetlen hatása. De más államokhoz hasonlóan a XIX. század folyamán jelentős változásokon ment keresztül. Területén hatalmas városok

nőttek ki a földből, vasútvonalak épültek, tengeri és folyami kikötők létesültek. Kohászati kombinátjai felvehették a versenyt Európa legmodernebb kohóival. A Donyec medence a kontinens egyik legnagyobb kőszénmedencéjének számított. Ukrán cukrot és ukrán búzából őrölt kenyeret fogyasztottak a világ sok országában. Közben nőtt a lakosság életszínvonala, az emberek egyre iskolázottabbak lettek. Területét és népességének számát tekintve Ukrajnát Európa legnagyobb államai között tartották számon.

Mindezek a változások Ukrajna belső fejlődésének és több külső tényező kölcsönhatásának az eredményei voltak. A kétkezi munkán alapuló földművelést és kézműipart fokozatosan felváltotta a gépesített mezőgazdasági termelés valamint gyáripár. A gazdasági rendszer transzformációja¹ változásokat eredményezett az élet más területein is.

2. A földműves-kézműves civilizáció válsága, az ipari társadalom kialakulása

A XVII–XIX. században a világ élvonalába tartozó országok gyökeresen átalakultak. A szociális változások következtében módosultak a különböző társadalmi csoportok és egyének igényei. A manufakturális termelési mód természeti gazdálkodásával viszont képtelennek bizonyult megfelelni azoknak. Új utakra volt szükség. Kezdetét vette az ipari forradalom. A földműves-kézműves civilizációt felváltotta az ipari társadalom, melynek alapját a tömegtermelésre szakosodott gyáripár valamint a piacgazdálkodás jelentette. Nyugat-Európában és Észak-Amerikában beköszöntött a gépek korszaka.

A földműves-kézműves civilizáció felbomlása és az ipari társadalom kialakulása közötti átmeneti időszakot a törté-

¹ *transzformáció* – átalakulás

nészek **modernizációnak**¹ nevezik. A modern kor, vagyis az újkor még a XVII. században vette kezdetét. A XVII–XIX. században felhalmozódott gazdasági-műszaki, társadalmi-politikai, kulturális és mentális változások az élet minden területének gyors átalakulását eredményezték. Ekkor találták fel a villanymotort, a rádiót, a telefont, a távírókészüléket, a személyautót, a filmet, a repülőgépet stb.

A földműves-kézműves civilizációban az elődök tapasztalatainak elsajátítására fektették a fő hangsúlyt, és nem törődtek a termelési eszközök tökéletesítésével. Az ipari társadalmat viszont az állandó műszaki megújulás jellemezte. Folyton új energiaforrások után kutattak, amelyeket megpróbáltak gazdaságosan felhasználni. A gazdasági életben uralkodóvá vált a bér munkán és szabad versenyen alapuló piaci termelés, vagyis a **kapitalizmus**².

3. A modernizációs folyamatok sajátosságai Ukrajnában

A többi európai államhoz hasonlóan Ukrajna is a modernizáció útjára lépett. Területén is meghonosodtak a piaci viszonyok, városok jöttek létre. A régi társadalmi csoportokat felváltották a tőkések és a munkások. Gyors fejlődésnek indult az oktatás, a tudomány. Nagyszerű irodalmi és művészeti alkotások születtek ekkor.

Az országot ugyan elkerülték a XIX. század nagy háborúi, és az 1848–1849-es forradalom is csak a nyugati

¹ modernizáció – korszerűsítés

² kapitalizmus – az a tőkés társadalmi-gazdasági rendszer, amelyben a termeléseszközök magántulajdonban vannak, a gyárakban, üzemekben, földeken és a szociális szféra más ágazataiban bér munkások dolgoznak, a megtermelt javak és szolgáltatások elosztását a szabad piac határozza meg.

részét érintette, a mélyreható társadalmi-gazdasági változások mégis ötvenéves késéssel kezdődtek. Ennek okát elsősorban az államiság hiányában és az ukrán földek területi megosztottságában kell keresnünk. Az orosz valamint osztrák gyarmatosítók tudatosan fékeztek a modernizációs folyamatokat. Ukrajnát olcsó nyersanyagbázisként és felvevőpiacként kezelték. Az ipari forradalom ezért elsősorban azon ágazatokban ment végbe, amelyek erőforrásokkal látták el a birodalom fejlettebb részeit. Közben torzult az ukrán társadalom szerkezete. Az ukránság továbbra is paraszti nemzet maradt, katasztrofálisan alacsony létszámában képviselte magát a tőkések, munkások és értelmiségiek között.

A fentebb felsorolt tényezők azonban csak fékeztek, de nem állították le Ukrajna fejlődését, amely az európai folyamatokkal összhangban haladt.

4. Nemzeti újjászületés és a modern ukrán nemzet kialakulása

Az ipari forradalom kibontakozása és a gazdaság gyors fejlődése következtében a Balparton, Jobbparton és a Dél-Ukrajnában élő ukránság egyre szorosabb kapcsolatba került egymással. A történelmi régiók között munkamegosztás alakult ki, ami az országos piac kialakulásához vezetett. A XIX. században a modernizációval egy időben kezdetét vette az ukrán nép nemzetté válása, vagyis az **ukrán nemzeti újjászületés**¹.

Nép alatt az egy területen élő, egy nyelvet beszélő, közös kulturális kinccsel, mentalitással és történelmi emlékezet-

¹ *ukrán nemzeti újjászületés* – a nép nemzeti öntudatra ébredésének folyamata (XVIII. század vége – XIX század eleje)

tel rendelkező emberek közösségét értjük. A **nemzet** az emberek olyan csoportja, amely tudatosan alkot közösséget, közös kultúrával és közös múlttal rendelkezik, pontosan kijelölt területhez köthető, közös jövőképe van, illetve jogot formál az önrendelkezésre és gazdasági kapcsolatok tartanak össze.

Ukrajna lakossága a XIX. században került először a piac által diktált viszonyok közé. A szabad verseny kialakította az emberekben a kezdeményező képességet, valamint polgári és nemzeti öntudatra¹ ébresztette őket. A nemzetté válás folyamata keltette életre az **ukrán nemzeti mozgalmat**, vagyis az ukránok harcát függetlenségük kivívásáért. A történészek a nemzeti újjászületés folyamatát három korszakra tagolják:

- **akadémiai (ukranológiai)**
- **kulturológia (ukránofil)**
- **politikai (ukrán).**

Az első, **akadémiai** (ukranológiai) korszak az autonómia elvesztése után vette kezdetét és az 1840-es évekig tartott. A tudósok felfedezték maguknak az ukrán népet és hozzá láttak történelmének a feltárásához, meséi, legendái, mondókái, dalai, szokásai, összegyűjtéséhez és feldolgozásához. Fokozatosan tudatosult mindenkiben, hogy az ukránok Európa nagy népei közé taroznak, és nem kell összetéveszteni őket az oroszokkal.

Az 1840–1890-es években, vagyis a második, **kulturológia** (ukránofil) korszak idején kiadók, múzeumok, archeográfiai és kultúra-felvilágosító intézmények, illetve szervezetek alakultak, amelyek az összegyűjtött népköltészet kincs népszerűsítésével és kutatásával foglalkoztak.

¹ *nemzeti öntudat* – az egy nemzetközösséghez való tartozás tudatosulása és annak megélése

A harmadik, **politikai** (ukrán) korszakkal (1890 és 1914 között) vette kezdetét az ukrán nép nemzeti önrendelkezési jogának kivívásáért küzdő tömegmozgalom. Ennek a mozgalomnak két iránya volt. Az első irányzat képviselői megelégedtek az autonómia elnyerésével, a másik irányzat képviselő viszont teljes függetlenséget akartak.

A nemzeti újjászületés szervesen összefonódott a nép államalkotói tevékenységével, ugyanis az állam létrejöttének ebben az időben meg volt minden objektív előfeltétele Ukrajnában. Óriási területtel rendelkezett. Munkaszerező népe, csernozjomja és ásványi kincsei pedig gazdaggá is tették. Lakosságának nagyobb részét ukránok alkották, akik évszázadok óta békességben éltek más népekkel. Volt azonban egy sor körülmény, melyek gátolták ezt a folyamatot. Ide sorolható a nemzeti elit¹ hiánya. Az ukrán slachta és a kozák főtiszték eloroszosodtak vagy ellengyelesedtek. Nem tudtak vagy nem is akartak többé a nemzet élére állni. Utoljára a XIX. század elején hallatták hangjukat. He-lyüket fokozatosan átvette a nemzeti értelmiség, mely kis létszámú volt és politikai értelemben is gyenge.

A XIX. században lezajlott az ukrán társadalom modernizációja, végbement az ipari forradalom és gyors fejlődésnek indultak a kapitalista viszonyok. Új társadalmi réteg alakult: a tőkésék és a munkások osztálya. Megváltozott az emberek világszemlélete és lélektana is. Megtanultak gyorsabban alkalmazkodni a változó világhoz. Kezdetét vette az ukrán nemzeti mozgalom. Megszületett a modern ukrán nemzet, melynek célja az önálló nemzeti állam létrehozása volt.

¹ *nemzeti elit* – a társadalom legtanultabb, legfelkészültebb rétege, mely tisztában van a nemzet előtt álló történelmi feladatokkal és képes a nemzet élére állni

Ellenőrizd magad!

1. *Mi jellemezte az ukrán földek helyzetét a XIX. század elején?*
2. *Milyen okok vezettek az földműves-kézműves civilizáció válságához és az ipari társadalom kialakulásához?*
3. *Mi volt a lényege a modernizáció korának?*
4. *Milyen társadalmi-gazdasági rendszert nevezünk kapitalizmusnak?*
5. *Miért ötvenéves késéssel kezdődött el a modernizáció folyamata Ukrajnában?*
6. *Miért kezdődött egy időben a modernizációval az ukrán nemzeti újjászületés folyamata?*
7. *Milyen korszakokra osztják a történészek az ukrán nemzeti újjászületést?*
8. *Megvoltak-e a XIX. században az ukrán állam létrejöttének objektív előfeltételei?*
9. *Miért nem jött létre ekkor az ukrán állam?*

Végezd el a feladatot!

- *Töltsd ki az ukrán nemzeti újjászületés korszakait ábrázoló táblázatot!*

A korszak megnevezése	Évei	Lényege

- *Készíts húszmondatos értekezést az ukrán földek helyzetéről a XIX. század elején!*

2. § Az etnikumtól¹ a nemzetig

1. A XIX. század első felének társadalmi kihívásai

Az ukrán etnikum nemzetté válása a XVIII–XIX. század fordulóján vette kezdetét. Ez a folyamat határozta meg a kor társadalmi-politikai változásainak lényegét és vezetett el a XX. század végén a független ukrán állam létrejöttéhez.

A prenacionális (nemzeteket megelőző) etnikai-történeti közösségek (nemzetségi és szomszédsági faluközösségek, törzsek, törzsszövetségek, törzsi fejedelemségek, nép) spon-tán módon jöttek létre és a közös nyelv, szokások, folklór, a termelési és más kollektív tapasztalatok kovácsolták őket össze. Gyakran népesítettek be óriási területeket és a sokszínűség jellemezte őket. A nemzetté váláshoz ezt az etnikai kavalkádot kellett azonos mederbe terelni.

A társadalom legműveltebb rétegeiben, vagyis a nemzeti elitben tudatosult először ennek a gondolatnak a fontossága. Különbféle nemzetegyesítő terveket dolgoztak ki, amelyeket a történészek **ukrán projektnek** neveztek el. Megvalósításához szükség volt a politikusok, újságírók, irodalmárok, kultúra-felvilágosító szervezetek összefogására. Ezzel egy időben zajlott az ukrán területek gazdasági integrációja². A tartományok népcsoportjai fokozatosan egyesültek egymással. Ez a folyamat akkor vált visszafordíthatatlanná, amikor a Balparton, Jobbparton, Dél és Nyugat-Ukrajnában élő lakosság ukránnak kezdte magát vallani.

¹ *etnikum* – történelmileg kialakult, az összetartozás tudatával, közös nyelvvel, kultúrával és hagyományokkal rendelkező népesség

² *integráció* – különálló részeknek valamely nagyobb egészbe, egységbe való beillesztése, beolvadása, egyesülése

A nemzetté válás folyamata az államisággal rendelkező nyugat-európai népeknél zajlott gördülékenyebben. Az ott működő kormányok tudatosan munkálkodtak országaik nyelvi-kulturális egyesítésén.

A saját állammal nem rendelkező ukránok viszont nagyon nehéz helyzetben voltak. Egyik birodalom sem ismerte el őket önálló nemzetként, kisoroszoknak vagy lengyeleknek nevezték őket. Az ukrán tartományok orosz és osztrák elnevezéseket kaptak: Hetmanátus, Kis-Oroszország, Jobbparti Ukrajna, Dél-nyugat Oroszország, Sztjeppi Ukrajna, Novorosszija. Halics pedig Galíciai és Lodomériai Királyság lett.

Az oroszok a XVIII–XIX. században birodalmuk létrehozásával voltak elfoglalva, melynek az ukrán területek is szerves részét képezték. Az **orosz projekt**¹ feloldhatatlan ellentétbe került az ukránnal. Oroszországban üldöztek mindent, ami ukrán. Tilos volt ukránul beszélni és a nemzeti múltra emlékezni. Azt sulykolták az emberek fejébe, hogy ők kisoroszok és kevesebbet érnek, mint az uralkodó nagyorosz nemzet. A lengyelek szintén az ukrán földekkel együtt képzelték el államuk, a Rzeczpospolita újjászületését. Tehát a **lengyel projekt**² is összeegyeztethetetlen volt az ukrán államiság megteremtésével.

Az ukránok azonban nem adták fel álmaikat, ragaszkodtak anyanyelvükhöz, szokásaikhoz, történelmi hőseikhez. Bécs és Szentpétervár számára ezért az ukrán kérdés állandó problémává vált, örökös fejfájást okozott.

Az államiság hiányát gyakran kárpótolta függetlenségi törekvéseivel a nemzeti elit. A lengyel nemesség (slachta)

¹ *orosz projekt* – az Orosz Birodalom létrehozásának folyamata

² *lengyel projekt* – a Rzeczpospolita helyreállítása

például nem olvadt be az uralkodó nemzetbe. A helyi önkormányzat szerveiben is megtartotta politikai és gazdasági pozícióit. Az ukrán nemzeti elit viszont feladta nemzeti azonosságát, elfelejtette anyanyelvét, hátat fordított népének. A XVIII–XIX. század fordulóján az ukránok fokozatosan falvakba szorultak vissza és paraszti néppé váltak. Anyanyelvükhöz, szokásaikhoz azonban minden tiltás ellenére makacsul ragaszkodtak, megőrizve ezzel mindazokat a sajátosságokat, amelyek a jövőben a nemzet kialakulásához vezettek.

2. Az óukránok és a modern ukránság képviselői

Az óukrán előkelőségek közben visszaemlékezéseiken dolgoztak és történelmi iratokra hivatkozva próbálták elhitetni magukkal, no meg a világgal azt, hogy egyenrangúak az orosz nemességgel. Törekvéseiket hazafias küldetésnek tekintették, amit csak ők tudnak végrehajtani. A kezdetben korporatív érdekeiket szem előtt tartó nemesek az egész nemzet és a haza érdekeiért kezdtek küzdeni.

Az ukrán nemzeti mozgalom kibontakozásának legkedvezőbb feltételei Szlobodai Ukrajnában és a Hetmanátusban alakultak ki, mivel itt még élénken élt az államiság és autonómia emléke.

Az ukrán elit képviselői különbözőképpen viszonyultak a cári kormány ukrainai politikájához. Az első tábor képviselői, az úgynevezett **asszimilátorok** vagy **kisoroszkok** azon a véleményen voltak, hogy az autonómia gondolata elvesztette aktualitását, ezért az Orosz Birodalmat ők hazájuknak tekintették. Hozzájuk sorolhatók a kozák arisztokrácia képviselői: Olekszandr Bezborogyko, Petro Zavadovszkij, Dmitro Troszsanszkij, Hrihorij Miloradovics.

A másik táborhoz az úgynevezett **tradicionalisták**, vagy **autonomisták**¹ tartoztak, akik idegen országok segítségével szerették volna helyreállítani a Hetmanátust. Vezetőjük Vaszil Kapnyiszt volt.

A kisoroszok és az autonomisták azonban nemzet alatt nem az egész ukrán népet értették, hanem kizárólag a nemességet.

Az ukrán nemzeti mozgalom kibontakozására nagy hatással volt a **romantika**, melynek kiemelkedő német teoretikusa Johann Gottfried Herder Ukrainát új Görögországnak nevezte és nagy jövőt jósolt neki.

A tradicionalisták és asszimilátorok az idők folyamán az orosz és lengyel nemesség részévé váltak. A nemzetépítés nehéz terhére nem tudták és nem is akarták a vállukra venni.

Ekkor lépett a történelem színpadára Dnyepermente **modern ukrán értelmisége**: tanárok, költők, orvosok, tudósok, akik rajongtak az ukrán nyelvért, kultúráért, életvitelért, szokásokért, történelemért. Ők lettek később a nemzeti mozgalom ébresztői.

Ellenőrizd magad!

1. *Mi az ukrán projekt, és miért nem egyeztethető össze a lengyel és orosz projektekkel?*

2. *Mi volt az ukrán nemzeti elit történelmi feladata a XIX. század elején?*

3. *Magyarázd meg a fogalmakat: etnikum, integráció, autonómia, felvilágosodás!*

¹ *autonómia* – önkormányzat, egy adott terület lakosságának joga belső közigazgatási ügyeinek önállóan intézésére

3. § A nemzeti újjászületés akadémiai (ukranológiai) korszaka

1. A néprajzi kutatások hatása a nemzeti azonosságtudat kialakulására

A XIX. század első felének ukrán tudósai hozzáálltak a népmesék, legendák, mondókák, népszokások összegyűjtéséhez, rendszerezéséhez, ismertetéséhez. Ezzel vette kezdetét az ukrán nemzeti újjászületés akadémiai korszaka, melynek központja Szlobodai Ukrajna fővárosa, Harkiv volt. **1805**-ben Vaszil Karazin kezdeményezésére itt jött létre **Dnyepermenti Ukrajna első egyeteme**. Az egyetem égisze alatt nyomda is működött, ahol újságokat, folyóiratokat, könyveket adtak ki előbb csak szellemiségükben, később viszont nyelvükben is ukránul. Az ukrán földek első népszerű folyóirata szintén Harkivban jelent meg **1816–1819** között *Ukrán hírnök* címmel Izmail Szreznjevszkij szerkesztésében. A harkivi egyetem fontos szerepet játszott Ukrajna tudományos és kulturális életben. Kiemelkedő tudósok dolgoztak itt: Petro Hulak-Artemovszkij, az egyetem rektora, Hrihorij Uszpenszkij, Lev Borovikovszkij, Izmail Szreznjevszkij, Mikola Kosztomarov. Körük csoportosultak azok a fiatal tudósok, tanárok, akik járták Szlobodai Ukrajnát és gyűjtötték a népköltészeti emlékeket. **Hrihorij Kvitka-Osznovjanenko** Harkivban adta ki *Kisorosz elbeszélések* című kötetét, mellyel megteremtette az ukrán elbeszélés műfaját. **1818**-ban Harkivban jelent meg **Olekszij Pavlovskij** ukrán nyelvtana, amely első ilyen mű volt a maga nemében.

Vaszil Karazin

Az ukrán népköltészet és történelmi dalok nagy kutatója volt a grúz származású **Mikola Cereteljev** (1790–1869), aki 1819-ben adta ki Szentpétervárott *Régi kisorosz dalok gyűjtésének tapasztalata* című művét.

Sokat tett az ukrán népköltészet kincsének feltárásáért a moszkvai egyetem végzőse és a kijevi egyetem első rektora, az ősi poltavai kozák családból származó **Mihajlo Makszimovics** (1804–1873). A tudós Kijevben és Moszkvában tette közé azokat a népdalokat, amelyeket 1820 és 1830 között gyűjtött Ukrajnában.

A harkivi egyetem professzorát, **Izmail Szreznyevszkijt** (1812–1880) leginkább a Harkiv, Poltava és Kate-riinoszlav környéki kozák folklór élő emlékei érdekelték. Kutatásainak eredményeit az 1833–1838-ban napvilágot látott *Zaporozsjei régiségek* című művében ismertette. 1834-ben írta meg *Pillantás az ukrán írásbeliség emlékeire* című cikkét, amelyben védelmébe vette az ukrán nyelvet. Rámutatott arra, hogy az ukrán nyelv nem csupán orosz nyelvjárás, hanem igazi, európai értelemben vett nyelv, melynek joga van elnyerni méltó helyét, úgy az irodalomban, mint a tudományos életben.

A poltavai népélet avatott ismerője volt az ukrán irodalmi nyelv atyja, az *Aeneis* szerzője **Ivan Kotljarevskij** (1769–1838).

1834-ben Kijevben megalakult a **Szent Volodimir Egyetem**, amely a nemzeti újjászületés központja lett. 1843-ban itt hozták létre a **régi okmányokat tanulmányozó ideiglenes bizottságot**, mely az ukrán történelmi dokumentumok feltárásával és publikálásával foglalkozott. A bizottság munkatársa volt **Tarasz Sevcsenko**, aki történelmi-néprajzi expedíciói során sok ukrán népdalt, történelmi dalt gyűjtött össze és számtalan rajzot is készített.

Tarasz Sevcsenko: *Parasztcsalád, 1843.*

A nyugat-ukrajnai földek folklórját **Zorian Dolenha-Hodakovszkij** (1784–1825) tanulmányozta. 1814 és 1818 között bejárta Lengyelországot, Belorussziát, Galíciát, Pogyillját, Volinyt, Kijevscsinát, Csernyihivscsinát és Poltava környékét. Több mint 3000 népdalt gyűjtött össze, melyek közül 1400 ukrán volt.

2. Ukrajna történetének első kutatói

1846-ban jelent meg először nyomtatásban egy ismeretlen szerző munkája *A ruszok története* címmel. A mű írója Ukrainát a Kijevi Rusz örököseként ábrázolta. Bemutatta történetét a kezdetektől 1769-ig. Szándéka az volt, hogy bizonyítsa, ennek a népnek joga van a függetlenséghez, saját

államisága kivívásához. Az igazság győzni fog és Ukrajna újra szabad lesz, vonta le a végső következtetést a nevét

Dmitro
Bantis-Kamenszkij

eltitkoló történész. Alekszander Ohloblin ismert ukrán historikus *A ruszok történetét az ukrán nemzeti jogok nyilatkozatának, Ukrajna örök könyvének* nevezte.

Ukrajna történetének tudományos feldolgozása **Dmitro Bantis-Kamenszkij** (*Kis Oroszország története* című műve 1822-ben jelent meg) és **Mikola Markevics** nevéhez fűződik (1842–1843-ban látott napvilágot *Kis-Oroszország története* elnevezésű munkája).

Ellenőrizd magad!

1. Milyen hatással voltak az ukrán nemzeti azonosságtudat kialakulására a néprajzi kutatások?
2. Miért lett Harkiv az ukrán nemzeti újjászületés központja a XIX. század első felében?
3. Kik kutatták először Ukrajna népköltészetét, és milyen műveket jelentettek?
4. Mikor, és miért lett Kijev az ukrán nemzeti újjászületés központja?
5. Nevezd meg az ukrán történelemmel foglalkozó első műveket és szerzőiket!

■ Jegyezd meg!

1805 – a harkivi egyetem létrejötte

1814–1818 – Zorian Dolenha-Hodakovszkij népdalgyűjtő körútja

- 1816–1819** – az *Ukrán hírnök* megjelenése
- 1819** – Mikola Cereteljev *Régi kisorosz dalok gyűjtésének tapasztalata* című művének megjelenése
- 1822** – Dmitro Bantis-Kamenszkij *Kis-Oroszország története* című művének megjelenése
- 1833–1838** – Izmail Szreznyevszkij *Zaporozsjei régiségek* című művének megjelenése
- 1834** – a Kijevi Szent Volodimir Egyetem létrejötte
- 1842–1843** – Mikola Markevics *Kis-Oroszország története* című művének megjelenése
- 1843** – a Régi okmányokat tanulmányozó ideiglenes bizottság létrehozása
- 1846** – *A ruszok történetének* megjelenése

2. TÉMA

AZ UKRÁN FÖLDEK AZ OROSZ ÉS OSZTRÁK BIRODALOM KERETEI KÖZÖTT A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN, A XIX. SZÁZAD ELEJÉN

4. § Az ukrán földek az Orosz Birodalom kötelékében

1. Az ukrán földek közigazgatási-területi felosztása Oroszországon belül

Mint már említettük a Rzeczpospolita 1772-ben, 1793-ban és 1795-ben történt felosztása után az ukrán földek Oroszországhoz és Ausztriához kerültek. A nyugat-ukrajnai területek az Osztrák Birodalom részei lettek, a kelet ukránok pedig (Dnyepermenti Ukrajna) az Orosz Birodalomé. Bár első látásra úgy tűnt, hogy a két császárság gyökeresen különbözik egymástól, az ukránokkal kapcsolatos politikájuk azonban teljesen azonos volt. Egyikük sem ismerte el őket önálló népként és gyarmattartó nagyhatalomként viselkedtek velük. Oroszország területén tilos volt ukránul beszélni, bezárták az ukrán iskolákat, még az Ukrajna szó említéséért is börtön járt. Az ukrán történelmi régiók nevét is megváltoztatták: Jobbparti Ukrajna Dél-nyugati tartomány lett, Balparti – Kis-Oroszország, Dél-Ukrajna pedig Novorosszija. Az orosz gyarmatosító politika a következő elvekre épült:

1. Unifikáció (egységesítés) – a nemzetiségi területeken élők sokszínű életének egy egységes rendezése a birodalmi hatalom által meghatározott rend alapján.

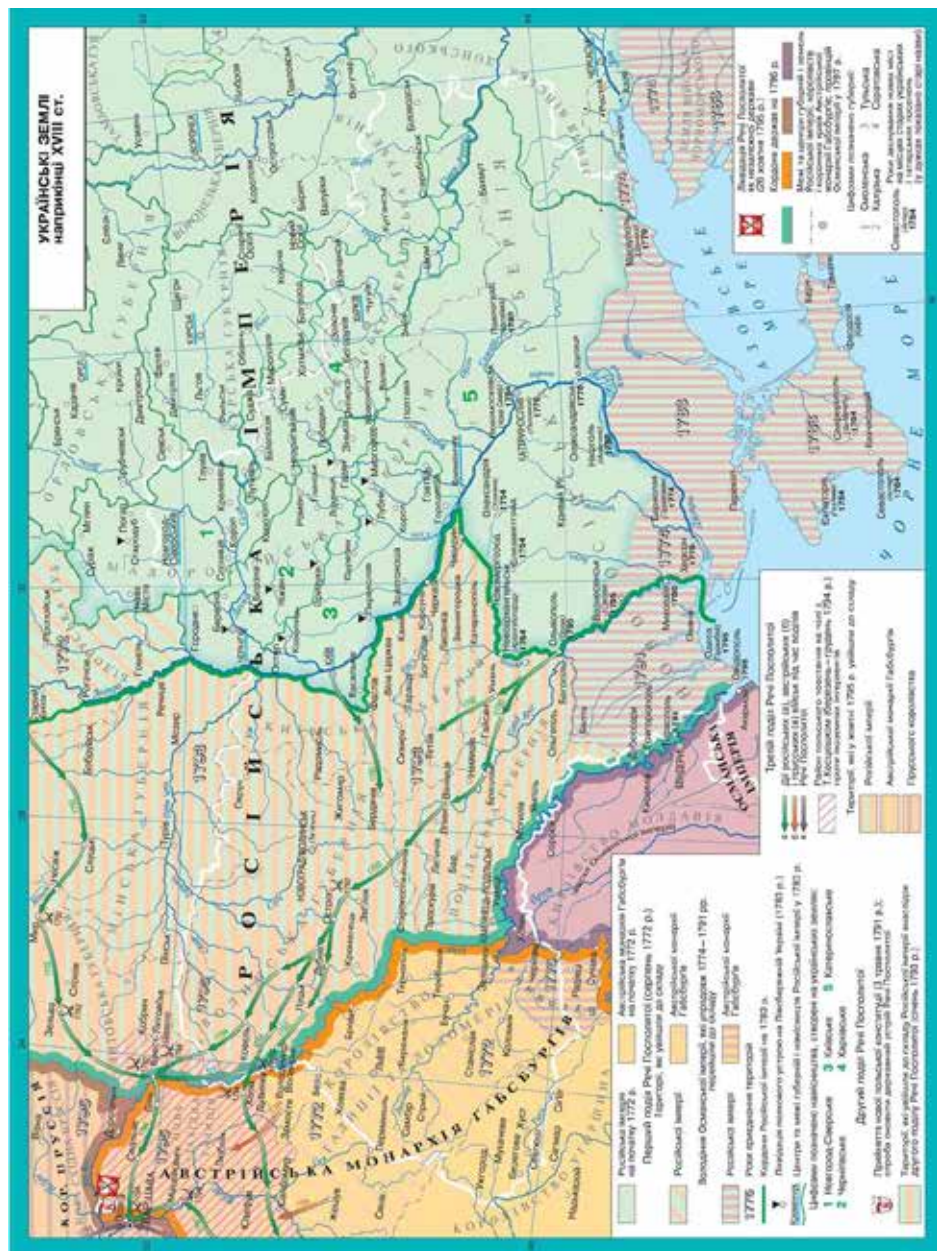
2. Bürokratizálódás – a hivatalnokréteg szerepének erősödése a birodalom irányításában, az önkormányzatosság minden elemének a kizárásával.

3. Denacionalizáció – az uralkodó nemzet nyelvének és kultúrájának rákényszerítése egy másik nemzetre.

Az ukrán autonómia maradványait az oroszok még a XVIII. század végén megszüntették. A Hetmanátust 1764-ben, a Zaporizzsjai Sziiszt 1775-ben, az ezred–század közigazgatási beosztást 1781-ben számolták fel, a jobbágy-rendszert pedig 1783-ban vezették be.

Az 1830-as évek végére végérvényesen kialakult ezeknek a területeknek a közigazgatási-területi beosztása. Jobbparti, Balparti és Sztjeppi Ukrajna területén **kilenc kormányzóság** és **három főkormányzóság** jött létre korlátlan hatalmú kormányzókkal és főkormányzókkal az élen.

Történelmi régió	Főkormányzóság	Székváros	Kormányzóság	Központ
Balparti Ukrajna	Kisorosz	Harkiv	Harkivi Csernyihivi Poltavai	Harkiv Csernyihiv Poltava
Jobbparti Ukrajna	Kijevi	Kijev	Kijevi Pogyilljai Volinyi	Kijev Kamjanyec- Pogyilszkij Zsitomir
Sztjeppi	Novorosz- szijszki- Besszarábiai	Odessza	Katerino- szlavi Herszoni Tauriai Besszará- biai terület, 1873-tól kor- mányzóság.	Katerino- szlav Herszon Szimferopol Kisinyov

A kormányzóságok járásokra tagolódtak, azok pedig rendekre. A főkormányzóságok, kormányzóságok, járások (kapitány-intendánsok) és rendek (rendőrtanácsosok) vezetőit a hatalom nevezte ki. Dnyepermenti Ukrajnában semmilyen önkormányzati intézmény nem működött.

Balparti Ukrajnában az igazságszolgáltatást az elsőfokú bíróság gyakorolta, helyben pedig a nemesi járásbíróságok. A jobbágyok felett közvetlenül a földesurak ítélkeztek. A papoknak és egyházi személyeknek külön bíróságuk volt. Jobbparti Ukrajnában továbbra is megmaradtak a járásbíróságok, várbíróságok, kamarai bíróságok és uradalmi bíróságok.

2. Ukrajna lakosságának száma, szerkezete, nemzetiségi összetétele

Az ukránok által lakott területek nagysága 700 ezer km²-t tett ki, melynek 85%-a Oroszországhoz 15 %-a pedig az Osztrák Birodalomhoz tartozott. A lakosság száma 8 millió 200 ezer, illetve 3 millió 500 ezer fő volt.

Az ukrán földeken az alábbi történelmi régiók alakultak ki: **Balparti Ukrajna** (a Dnyeper balpartja), **Szlobodai Ukrajna** (a mai Harkivi, részben Szumi, Donyecki, Luhanszki, Belgorodi, Voronyezsi, Kurszki megyék), **Jobbparti Ukrajna** (Kijev, Pogyillja, Voliny vidéke), **Dél vagy Sztyeppi Ukrajna** (a Fekete-tenger északi partvidéke és a Krím), **Kubányi Ukrajna** (ukránok által lakott vidék Észak-Kaukázusban), **Kárpátalja, Észak-Bukovina** (a mai Csernyivci terület és Románia egyes járásai), **Kelet-Galícia** (a Lvivi, Ivano-Frankivszki, Ternopili területek és Lengyelország egyes járásai).

Az ukránok által lakott területek soknemzetiségűek voltak.

Az ukrán földek nemzetiségi összetétele (XVIII. század vége)

	Ukránok (%)	Oroszok (%)	Lengyelek (%)	Zsidók (%)
Balparti Ukrajna	98			
Jobbparti Ukrajna	88		5	4
Szlobodai Ukrajna	85			
Sztyeppi Ukrajna	72	9		
Galícia	65		20	10

Az osztrák kormány támogatta a németek betelepítését Kelet-Galíciába, a német és román telepeseiket Észak-Bukovinában. Szentpétervár ugyanezt a politikát folytatta Sztyeppi Ukrajnába, ahol elősegítette a német, szerb, bolgár, görög és az orosz gyarmatosítást.

3. A falvak és városok lakóinak életkörülményei

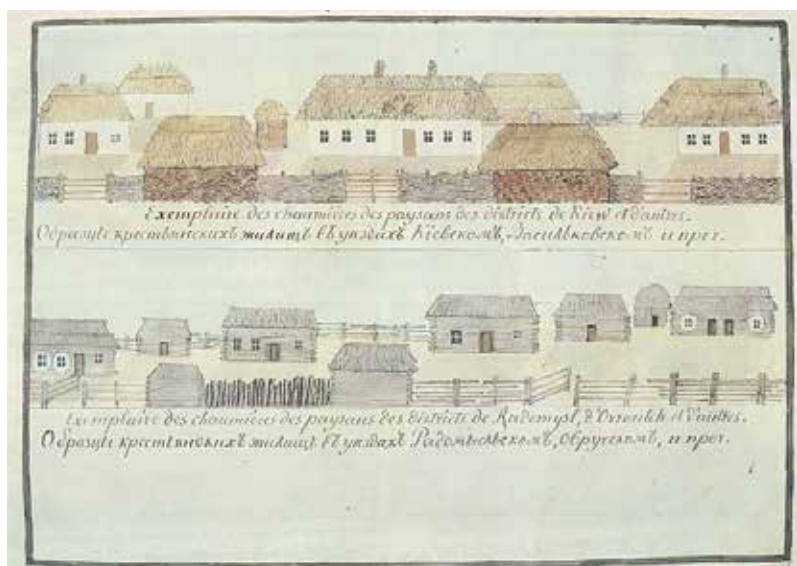
Az ukrán népesség többsége falun élt, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott, mindennapjait pedig a mezőgazdasági munkálatok évi ritmus határozta meg. A módosabb parasztszaládok nagyobb telekkel rendelkeztek, több igavonójuk volt és köztisztelenek örvendtek.

Értékes történelmi forrásként tartják számon a francia származású Kijev környéki orvos Pierre de la Flize (e.: pier de lá fliz) kézzel írott, rajzokkal illusztrált albumát. A doktor a XIX. század 20-as éveiben járta a vidéket és nemcsak gyógyítással foglalkozott, hanem lejegyzett minden érdekességet, amit látott vagy hallott. Többek között így írta le az ukrán parasztszaládok mindennapi életét: *„A parasztházak (Kijevcsinában) fából épülnek és télen nagyon jól tartják a meleget. Külső és belső elrendezésük mindenütt egyforma...*

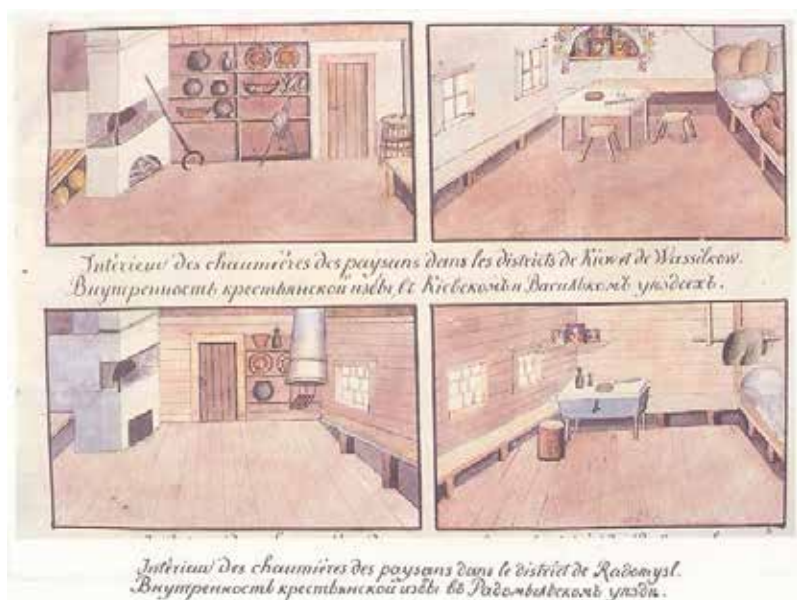
Az épületek többnyire szalmatetősek, egy szobásak. A szoba előtt előszoba, az előszoba másik oldalán pedig ablak nélküli kamra van, a szobákban mindenütt kemence. A gazdagabb parasztok házai tágasabbak és tisztábbak, kívül-belül ki vannak meszelve. A szobák falán, szemben a bejárattal, durva festésű szentképek láthatók, melyek köré szárított virágokat és piros hímzésű fehér szőtteket helyeznek. A szobákban alig van bútor, néha egy-egy szekrény, pár szék.

A parasztok azt eszik télen, amit nyáron. Étrendjük rendkívül egyszerű: rozs-, hajdina- és árpagenyér. Azokon a vidékeken, ahol megterem a búza, ott búzalisztból sütik a kenyeret. A borscsot káposztából és céklából készítik szalonnával vagy disznóhússal. Nyáron tesznek bele sóskát és más zöldséget. Húst csak vasárnapokon vagy ünnepnapokon esznek, gyakrabban disznó-, bárány- vagy baromfihúst, ritkábban borjúhúst. Általában sok burgonyát fogyasztanak, ami mindenütt megterem, különösen a homokos talajon. Kedvelt ételük még a galuska, ami rozs vagy búzalisztból, tejből, tojásból és sajtból készül. Szeretik a diót, a hüvelyeseket, a kukoricát, a fokhagymát, a vörös hagymát, a friss vagy kovászos uborkát. Étélüket egyszerű agyagedényből fogyasztják el fából kifaragott kanállal. A kanalak szépen sorakoznak a szekrényben. A villát nem ismerik...”

Pierre de la Flize feljegyzéseiből tudjuk azt is, hogyan öltözködtek a parasztok: „Általában saját posztóból készült hosszú szűrt viselnek, ami nem ázik át az esőben. A hideg ellen télen úgy védekeznek, hogy báránybéléses bekecset öltenek a szűr alá. A posztót különben saját juhaik gyapjából nyerik. Mivel sem a bekecsen, sem pedig a szűrön nincsenek gombok, ezért övvel fogják össze azokat. Többnyire csizmában járnak és csak a nyári mezei munkák idején vesznek fel

Parasztházak Pierre de la Flize rajzán

Parasztházak belülről Pierre de la Flize rajzán

háncsból készült szandált. A lányok és asszonyok szintén hosszú szűrbe öltöznek. Szoknyájukat és kötényüket színes, kék vagy piros anyagból varrják, amit saját maguk szőnek és festenek. A Kijev környéki lányok és asszonyok finom anyagból készült széles ujjú, gyönyörű piros mintás inget hordanak. A férfiakhoz hasonlóan ők is csizmát húznak, különösen ünnepnapokon. Fejükre különböző fejdíszeket öltenek, nyakukra pedig nyakláncot, a leggazdagabbak vörös korallfűzért.”

Peasants des villages Verhnia, Litchava, Zhimur, Olchavanka, Baracti, du bourg de Fastow, District de Vassilaow, gouvernement de Kiew.
Крестьяне селеніях Верхняго, Личавого, Жимура, Олчаванка, Барактанскаго, и м. срастова, Васильковскаго унзда, Кіевской губерніи.

Parasztok Pierre de la Flize rajzán

A XVIII. századi ukrán városok nem sokban különböztek a falvaktól. Viszonylag kevesen éltek bennük. Lakóik a kereskedelem és kézművesség mellett földműveléssel is foglalkoztak. A század végére azonban egyre több város

alakult és megnövekedett népességük száma is. Mariupol 1779-ben, Mikolajiv 1784-ben, Herszon 1778-ban, Odessza pedig 1794-ben jött létre. A városiak többnyire földszintes, egy- vagy kétszobás lakásokban laktak, melyekhez kis háztáji is tartozott. A tehetősebb polgárok házai gazdagabbak és tágasabbak voltak, mint a szegények kunyhói.

Ukrán városok: *Harkiv, Lviv, Kijev, Zsitomir*

A déli városokban érzékelhető volt a nyugat-európai hatás. Többszemeletes lakóházak épültek. Egyre több városban alakítottak ki parkokat és sétálóutcákat. A gazdagabb polgárok európai divat szerint kezdtek öltözködni. Francia parfümöt, olasz borokat, német varrógépeket, svájci órákat vásároltak, drága külföldi üdülőhelyeken nyaraltak. A kétkezi munkások viszont a város szélén tengődtek, vagy szegénynegyedekben nyomorogtak. Sokuknak nem volt saját lakása sem, és kénytelenek voltak szobát bérelni, ahol gyakran csak az ágy és néhány szék fért el. Ők olcsó, gyakran saját maguk által készített ruhákban jártak, rántott levest ettek és sohasem nyaraltak.

Ellenőrizd magad!

1. *Hogyan változott meg az ukrán földek helyzete a Rzeczpospolita három felosztása után?*
2. *Milyen volt ezeknek a területeknek közigazgatási-területi beosztása Oroszország kötelékében?*
3. *Jellemezd az ukrán területeket lakosságuk száma, szerkezete és nemzetiségi összetétele alapján!*
4. *Milyen házakban éltek a 18–19. század fordulóján a parasztok?*
5. *Mivel táplálkoztak?*
6. *Hogyan öltözködtek?*
7. *Mi jellemezte a városi lakosság életét?*

Végezd el a feladatot!

• *Képzeld el, hogy az időgép visszarepít titeket egy ukrán városba a XVIII. század végére, a XIX. század elejére. Hogy gondolod, észrevennék-e rajtad, hogy „a jövőből jöttél”? Hogyan tudnál észrevétlen maradni?*

5. § Ukrán földek az Osztrák Birodalom keretei között

1. A nyugat-ukrán földek közigazgatási-területi rendszere és regionális felosztása

*A Galíciai és
Lodomériai
Királyság
címere*

A nyugat-ukrán földek három régióra tagolódtak: **Kelet-Galíciára**, **Észak-Bukovinára** és **Kárpátaljára**. Ukrán Kelet-Galícia és lengyel Nyugat-Galícia (más néven Kis-Lengyelország) együtt alkotta a **Galíciai és Lodomériai (Volodimiri) Királyságot** (koronatartomány). A Királyság 18 körzetre oszlott és saját önkormányzattal rendelkezett. Létrehozták ugyan a koronatartomány törvényhozó testületét, a tényleges hatalom mégis a Bécs által kinevezett kormányzó kezében összpontosult.

A többségében ukránok lakta Észak-Bukovina és románok lakta Dél-Bukovina területén jött létre a **Bukovinai Királyság** Csernyivci központtal, amely 1786-tól kezdve autonóm körzetként kapcsolódott a Lviv székhelyű Galíciai és Lodomériai Királysághoz. 1849-ben végül önálló tartomány lett.

Kárpátalja négy vármegyéje, Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa a Magyar Királyság része volt, ami az Osztrák Császárnak volt alárendelve.

Vallási tekintetben, Galíciában a görög katolikusok és izraeliták voltak többségben. Az 1771–1774-es és 1781-es császári rendeletek minden felekezetet egyenjogúvá tettek. A papok köztisztviselői státuszt kaptak. A különböző egyházak hívei ezután szabadon tanulhattak az egyetemeken, vállalhattak munkát az államigazgatásban, vagy vásárolhattak birtokot.

*Ung vármegye
címere*

*Bereg
vármegye
címere*

*Ugocsa
vármegye
címere*

*Máramaros
vármegye
címere*

1774-ben Bécsben görög katolikus szeminárium nyílt, 1778-ban pedig a lemergi (lvivi) egyetemen teológiai kar, ahol ukrán nyelven folyt az oktatás.

Észak-Bukovina lakosságának 26%-át a románok, 69%-át az ukránok, 5%-át pedig más nemzetiségek képviselői tették ki. Az osztrákok előszeretettel támogatták a románok betelepődését más régiókból. Az államigazgatási intézményekben is többnyire románokat alkalmaztak.

2. Az osztrák kormány ukránokkal kapcsolatos politikája.

Mária Terézia és II. József reformjai

Az osztrák hatalom elnyomó politikája ellenére a nyugat-ukránok sokkal jobb helyzetben voltak, mint dnyepermenti testvéreik. Ennek az volt az oka, hogy az Osztrák Császárságban a római jogrend érvényesült, amely pontosan meghatározta a társadalom jogi struktúráját. Ez pedig elősegítette, ha korlátozott formában is, az ukrán nemzet fejlődését.

Fontos nemzetegyesítő szerepet játszott a nyugat-ukrán földeken a görög katolikus egyház. Bécs támogatta tevékenységét, mivel tisztában volt azzal, hogy csak így kerülheti el a társadalmi elégedetlenségeket és forradalmakat.

Kelet-Galícia fokozatosan Ukrajna nemzeti-területi egyesítésének központjává vált, mivel az ukránság itt rendelkezett az ehhez szükséges kulturális, gazdasági és oktatási intézményrendszerrel.

Mária Terézia (1740–1780) és II. József (1780–1790) uralkodása idején fontos vallási, oktatási és gazdasági reformokra került sor, melyek célja az volt, hogy a birodalom elmaradott, sötétségben tartott alattvalóiból felvilágosult, emberi körülmények között élő öntudatos adófizető állampolgárokat kovácsoljon. A *jobbágyrendeletben* eltörölték a jobbágy elnevezést és a röghöz kötést, valamint megerősítették a parasztok telekhez való jogát és vagyonuk szabad örökítésének jogát is. A jobbágyok gyermekei ezután szabadon járhattak iskolába és megválaszthatták szakmájukat.

A *türelmi rendeletben* engedélyezték az unitáriusok, reformátusok, evangélikusok és az ortodoxok számára a szabad vallásgyakorlást, és feloszlatták a szerzetesrendeket, többek között a jezsuita rendet is.

1784-ben megnyitotta kapuit a lemergi (lvivi) egyetem. 1809-ig működött falai között a Ruszin Intézet, melynek filozófiai és teológiai karán ukránul folyt az oktatás.

3. A városok és falvak lakóinak élete

A nyugat-ukrán parasztság élete az évszázadok folyamán szinte semmit sem változott. A Kárpátok lakóinak fő foglalkozása a juhtenyésztés és a szezonmunka volt. A XVIII. század végén Huculföldön nőtt a takácsok száma, különösen Kosziv környékére volt ez jellemző. A falvakban egész takácsdinasztiák nőttek ki, amelyek különböző termékek előállítására szakosodtak.

Az Ausztriához való csatlakozás idején Bukovina továbbra is elmaradott agrártartomány maradt, parlagon

(legelőváltó) mezőgazdasági termeléssel¹. A városok és mezővárosok a kereskedelem központjai voltak, amit a zsidók és örmények tartottak kezükben. A legjelentősebb vásárokat Szadhorán tartották.

A galíciai városokban a lengyelek és az ellengyelesedett ukránok voltak többségben. Még céh-tag is csak katolikus lehetett. Az itt élő emberek a nyugat-európai szokásokat követték. Az osztrák rokokó², vagyis a Mária Terézia-stílus még sok évvel a császárnő halála után is éreztette hatását. A XIX. század elején ezt a stílust fokozatosan felváltja az empire³ (e.: empir), majd az 1820-as évektől kezdve a biedermeier⁴ (e.: bídermejer). Divat lett a bécsi keringő, a Bécsből származó cipő, ruha, ékszer. A lakosság mindennapjait az határozta meg, milyen nemzeti közösséghez tartozott. Bucsacs, Rohatin, Brodi, Szokál lakossága teljes egészében zsidó volt, ezért a Talmud⁵ törvényei szerint élt. Lviv, Drohobics, Ternopil, Kolomija, Sztanyiszlav, Csernyivci népességének harmadát szintén a zsidók tették ki. Lvivben és Csernyivciben jelentős örmény közösség élt.

¹ *parlagoló gazdálkodás* – a műveletlen földet feltörték, évekig pihentetés nélkül használták, majd parlagon hagyták legeltetés céljából.

² *rokokó* – a XVIII. század közepén virágzó stílus, amelyet cikornyás, finomkodó díszítmények, kecses formák jellemeznek

³ *empire* – egyiptomi és antik formákat utánzó, Franciaországban I. Napóleon császársága idején keletkezett stílus

⁴ *biedermeier* – német–osztrák művészeti és irodalmi stílus a XIX. század közepén; takarékos egyszerűség, kispolgári érzelmesség, a nagy szenvedélyek és gondolatok hiánya jellemzi

⁵ *Talmud* – a zsidó hagyományoknak, hitvitáknak és bibliamagyarázatoknak szent iratként elismert, héber és arameus nyelven írt gyűjteménye

1. *Milyen régiókra tagolódtak a nyugat-ukrán földek a XIX. század elején?*
2. *Milyen volt a nyugat-ukrán földek közigazgatási-területi rendszere az Osztrák Birodalom keretei között?*
3. *Miért voltak jobb helyzetben a nyugat-ukránok Ausztria keretei között, mint a kelet-ukránok Oroszország kötelékében?*
4. *Jellemezd Mária Terézia és II. József reformjait!*
5. *Jellemezd a városiak és a vidékiek életét a XIX. század elején?*

6. § Dnyepermenti Ukrajna a nemzetközi kapcsolatok rendszerében

1. Ukrajna az 1806–1812-es orosz–török háború idején

Oroszország I. Péter óta elkeseredett harcot vívott a Fekete- és Azovi-tenger megszerzéséért. Végső célja a Földközi-tengerhez való kijutás volt a Boszporuszon és Dardanel-lákon keresztül. A szorosokat azonban a törökök tartották ellenőrzésük alatt, ezért Moszkva háborúra készült a Porta ellen. Az **1806–1812-es orosz–török háború** ürügyéül az szolgált, hogy a szultán leváltotta az addig oroszbarát politikát folytató moldáv és havasalföldi hoszpodárokat, helyettük Moszkvával ellenségesen viselkedő helytartókat nevezett ki. A háborúban a törökök meg szerették volna szilárdítani befolyásukat a Balkánon, véget akartak vetni a nemzeti felszabadító mozgalmaknak saját tartományaikban és a törökellenes felkelésnek Szerbiában.

A dél-ukrán földek fontos szerepet játszottak az események alakulásában, mivel az orosz hadsereg felvonulási te-

rületéül szolgáltak. A Katerinoszlavi, Kijevi, Poltavai, Har-kivi, Herszoni és Poltavai kormányzóságok lakosságából „népfelkelő egységeket” hoztak létre. Jelentős volt Balparti Ukrajna anyagi hozzájárulása is a hadi szükségletekhez.

A háború végül Moszkva győzelmével ért véget. A 40 ezer fős orosz hadsereg **Mihail Kutuzov** parancsnoksága alatt döntő vereséget mért a török erőkre. **1812 májusában** a harcoló felek megkötötték a **bukaresti békét**, melynek értelmében Oroszország megkapta Észak-és Dél-Besszarábia azon részeit, ahol ukránok éltek, továbbá Akerman, Benderi, Izmail, Kilija, Hotin erődítményeit. Az orosz–török határ a Prut folyó mentén húzódott ezután.

Az orosz flotta a háború idején

2. Az 1812-es orosz-francia háború

A XIX. század nagy hódítója, **Bonaparte Napóleon** világalomra tört. Meghirdette Nagy-Britannia ellen a kontinentális zárlatot, arra törekedett, hogy a többi európai ország is csatlakozzon hozzá. Mivel Oroszország erre nem volt hajlandó, ezért Franciaország hadat üzent neki.

A francia császár egy olyan új európai hatalmi rendszerben gondolkodott, ahol a szláv népek autonómiával rendelkeznek majd. Ukrajnának az ütköző zóna szerepét szánta Nyugat-Európa és Oroszország között. Területeit pedig oda ígérte szövetségeseinek: Ausztriának Volinyt, Krímet és a Fekete-tenger északi partvidékét Törökországnak, Jobbparti Ukrajnát a helyreállított Lengyelországnak. A megmaradt ukrán földeken három katonai-közigazgatási tartományt kívánt létrehozni, francia marsallokkal az élükön.

Napóleon Bonaparte

Mihail Kutuzov

Napóleon oroszországi hadjáratának híre megosztotta az ukrán társadalmat. Voltak, akik örültek neki, úgy gondolták, hogy Napóleon véget vet az orosz zsarnokságnak és Ukrajna önálló állammá válik. Ők voltak az **autonomisták**. A társadalom másik részét, a **konzervatív patriótákat** viszont megijesztette a francia hadsereg közeledése. Attól féltek ugyanis, hogy Napóleon felszabadítja a jobbágyokat és demokratikus törvényeket vezet majd be. (Mit gondoltok, vajon miért?) Ezek az erők ezért a cár mellé álltak, akiben a nyugalom és a társadalmi rend védelmezőjét

látták. A konzervatív patrióták a haza védelmére szólították a népet.

Az autonomisták vezetői a két poltavai nemes, Vaszil Lukasevics és Mocsulszkij, a volinyi földbirtokos Csajkovszkij, a pogyilljai Marleckij és Vaszil Kapnyiszt költők voltak. Csajkovszkij például önkéntes kozák csapatot szervezett Napóleon megsegítésére, Marleckij pedig demokratikus köztársaságot hozott létre birtokán. Az autonomisták legnagyobb hibája az volt, hogy nem értették meg Napóleon valódi céljait, ezért erősen idealizálták a korzikaikat.

Az ukrán társadalom többségét kitevő konzervatív patrióták Szergej Kocsubej földbirtokos, Ivan Kotljarevszkij író és Ivan Kovanyko költő vezetésével az orosz haza védelmére szólították az ukránokat. A kozák hadsereg felfegyverzésére 10 millió rubelt adományoztak. Poltava és Csernyihiv környékén 15 lovasezredet szereltek fel, egyet közülük Kotljarevszkij költségén. A kozák ezredek mellett önkéntes népfelkelő csapatok is alakultak. Különösen akkor aktivizálódott ez a folyamat, amikor I. Sándor orosz cár megígérte Kis-Oroszország főkormányzójának, Jakov Lobanov-Rosztovszkijnek, hogy a háború befejezése után továbbra is fennmaradhat a kozák rendszer Ukrajnában.

Napóleon hadjárata 1812 júniusában vette kezdetét. Ukrajnát csak részben érintette, ugyanis Voliny néhány járásának területén folytak csupán harci események. Napóleon arra számított, hogy a lengyelek Jobbparti Ukrajnában felázadnak az oroszok ellen és az ő oldalára állnak. De ez nem így történt, a lengyel nemesség hűséges maradt a cárhoz. Elszámította magát a császár a törökökkel kapcsolatban is: a szultán sem akarta megszegni a bukaresti békét, ezért nem sietett a franciák segítségére. A döntő ütközetre **1812 augusztusában** került sor **Borogyinónál**. A csatában kitüntették magukat a kisorosz, poltavai, harkivi, szu-

mi, izjumi, ohtirkai, hluhivi, csuhujivi, katerinoszlavi, jelizavethradi, novorosszijszki, volinyi gyalogos és lovas ezredek ukrán nemzetiségű katonái. A cáρ Mihail Kutuzov főparancsnok javaslatára átengedte a felégetett Moszkvát Napóleonnak, aki azt gondolta, hogy ezzel megnyerte a háborút. De tévedett, mert a közelgő orosz tél legyőzte seregét. 1812 októberében megszágyenülve hagyták el az orosz fővárost.

Kozák népfelkelő a napóleoni háború idején

A franciák elleni hadjáratban részt vett két bugi, két poltavai és három kijevi kozák ezred is. Ott voltak a kozákok 1813-ban Lipcsénél a népek csatájában. Hat kozák ezred pedig a győztes orosz hadsereg kötelékében 1814-ben bevonult a porig alázott Párizsba.

Sok ukrán volt a Napóleon ellen küzdő partizánok között is. Nagy dicsőségre tettek szert a Fegyir Potapov és Jermolaj Csetvertak vezette partizánosztagok.

A győzelem után I. Sándor nem tartotta be a szavát

és a kozák ezredekot dragonyos ezredekké alakította át. 1816-ban pedig megszüntette a kozák rendet is.

Az 1814–1815-ös bécsi kongresszus döntése értelmében a Lengyel Királyságot autonóm jogokkal ruházták fel, területén a Napóleon Kódex érvényesült és lehetett saját hadserege is. Oroszország megkapta Holmscsinát, Pidljaszját és Nadszjannyát.

3. Ukrajna szerepe az 1828–1829-es orosz–török háborúban

A cári hatalom előszeretettel alkalmazta a kozákokat saját katonapolitikai céljai elérése érdekében. Az ukránok harcoltak az oroszok által indított háborúk frontjain, járőr-szolgálatot teljesítettek a birodalom déli határain. Béke-időben azonban egységeiket feloszlatták, őket pedig a birodalom peremvidékeire telepítették.

A **XVIII. század 80-as éveiben** a Dnyeszter folyó völgyében jött létre cári jóváhagyással a **Fekete-tengeri Kozák Had**, amely részt vett az 1787–1791-es orosz–török háborúban, később pedig védte az Oroszországhoz csatolt észak-kaukázusi földeket. Vezetőjüket **Antyin Holovajtj**nak hívták. 1792-ben a cári kormány engedélyezte számukra, hogy a Tamany-félszigeten telepedjenek le. Tartományuk központja Katerinodar (ma Krasznodar) lett. A XIX. század 60-as éveiben egyesültek az orosz kozákokkal. Így jött létre a **Kubanyi Kozák Had**, amely 1920-ig Oroszország közigazgatási egysége volt.

Oszmán területen ütötte fel táborát a **Dunántúli Szics**, mely az 1828–1829-es orosz–török háború idején **Joszip Hladkij** vezetésével átállt Oroszország oldalára. 1832-ben **Azovi Kozák Hadnak** nevezték el és a Katerinoszlavi kormányzóság Olekszandrivszki járásában telepítették le őket. Feladatuk ezután a Fekete-tenger keleti partvidékének az ellenőrzése volt. 1862–1866 között többségük a Kubany vidékre települt át.

Sz. Vaszilkevicszkij:
Dunántúli kozák

Ellenőrizd magad!

1. *Miért robbant ki az 1806–1812-es orosz–török háború? Milyen eredménnyel zárult?*
2. *Milyen szerepet szánt Ukrajnának Napóleon az új Európa hatalmi rendszerében?*
3. *Hogyan viszonyultak Napóleonhoz az autonomisták és a konzervatív patrióták?*
4. *Milyen szerepet játszottak az ukrán kozákok Napóleon legyőzésében?*
5. *Hogyan alakult az ukrán kozákok sorsa a XIX. században?*

Jegyezd meg!

1806–1812 – orosz–török háború

1812 – orosz–francia háború

1828–1829 – a dunántúli kozákok Joszip Hladkij vezetésével átálltak Oroszország oldalára

1832–1866 – az Azovi Kozák Had létrejötte és felbomlása

7. § Nemzeti újjászületés a Dnyepermenti Ukrajnában

1. A nemzeti újjászületés sajátosságai.

A Novgorod-Sziverszkiji hazafias kör.

Vaszil Kapnyiszt berlini útja

A nemzeti újjászületés egyik legfőbb sajátossága Ukrajnában az volt, hogy az ukránság nemcsak a nemzeti függetlenség kivívásáért harcolt, hanem a jobbágyrendszer felszámolásáért is. A cárizmus ukránellenes politikája a kozák előjárók leszármazottainak és az ukrán nemesség képviselőinek összefogásához vezetett, akik helyre szereték volna állítani Ukrajna hajdani autonómiáját.

1787-ben alakult meg **Novgorod-Sziverszkijben** az a hazafias kör, amely Ukrajna jövőjével foglalkozott. Tagjai kultúra-felvilágosító munkát folytattak, az ukrán állami önállóság eszméit hirdették, Ivan Mazepa és Pavlo Polubotok hetmanok tevékenységét népszerűsítették.

Az autonómia hívei is szervezkedni kezdtek. Vezetőjük, **Vaszil Kapnyiszt (1758–1823)** beadvánnyal fordult ez ügyben a hatalomhoz, de az orosz kormány elutasította az önkormányzat megadását Ukrajnának. Vaszil Kapnyiszt fivérével 1791-ben Berlinbe utazott, hogy megtudja, támogatná-e a porosz király az ukránok felkelését egy esetleges porosz–orosz háború esetén. A porosz kancellártól azonban a két Kapnyiszt nemleges választ kapott.

Vaszil Kapnyiszt

2. Ivan Kotljarevszkij Aeneis-e

A XVIII–XIX. század fordulójának legjelentősebb irodalmi alkotása Ivan Kotljarevszkij *Aeneis* című műve, melynek első része 1798-ban jelent meg. Az *Aeneisszel* vet-

Ivan Kotljarevszkij

Az *Aeneis* első kiadása

te kezdetét az ukrán népi nyelven írott irodalom, ugyanis ezt megelőzően az írók és költők egyházi szláv nyelven alkottak. Az új **ukrán irodalmi nyelv** nagy hatással volt a nép nemzeti öntudatra ébredésére.

Ellenőrizd magad!

1. *Milyen sajátosságai voltak az ukrán nemzeti újjászületésnek?*
2. *Hogyan viszonyultak az ukrán elit képviselői az oroszok ukrainai politikájához?*
3. *Ki volt Vaszil Kapnyiszt? Miért utazott Berlinbe? Sikeres volt-e az útja?*
4. *Milyen szerepet játszott Ivan Kotljarevszij **Aeneis** című alkotása az ukránok nemzeti öntudatra ébredésében?*

Jegyezd meg!

- 1787 – a Novgorod-Sziverszkiji hazafias kör megalakulása
- 1791 – Vaszil Kapnyiszt berlini útja
- 1798 – az *Aeneis* első részének a megjelenése

7. § Nemzeti újjászületés a nyugat-ukrán földeken

1. A felvilágosodás eszméinek terjedése Galíciában. A görög katolikus papság helye és szerepe a nemzeti mozgalomban

Mária Terézia és II. József reformjainak felszámolása után Nyugat-Ukrajnában is felerősödött az ukránellenes birodalmi politika. 1809-ben bezárták a lvivi egyetem ruszin intézetét, 1812-ben pedig megszüntették a kötelező elemi oktatást. Az iskolák újra egyházi ellenőrzése alá kerültek. A XVIII. század második felének reformjai azonban

megteremtették az ukrán nemzeti újjászületés előfeltételeit Nyugat-Ukrajnában, valamint elősegítették egy olyan társadalmi réteg létrejöttét, amely képesnek bizonyult a nemzet élére állni. Ők a görög katolikus papok voltak. A görög katolikus papok családot alapíthattak. Fiaik általában követték apjukat. Egész dinasztíák jöttek így létre, amelyek nemzeti érzelműek voltak.

Fontos hatással volt gondolkodásuk formálódásra a felvilágosodás¹ eszmerendszere, amely a XIX. század elején jutott el Galíciába. Első központja Przemyśl lett. Itt alakult ki **Mihajlo Levickij** görög katolikus püspök támogatásával az a hazafias baráti kör, melynek tagjai Ivan Mohilnickij, Joszip Levickij, Joszip Lozinszkij, Ivan Lavrivszkij voltak és azért harcoltak, hogy az elemi iskolákban az ukrán legyen az oktatás nyelve. **1816-ban** Ivan Mohilnickij, a püspöki hivatal iskoláért felelős titkára létrehozta **a görög katolikus papok első felvilágosító társaságát**. A társaság tagjai tankönyveket adtak ki a nép számára ukrán nyelven. Tökéletesítették a nyelvtant, gondoskodtak az elemi iskolákról.

Mihajlo Levickij

Ivan Mohilnickij

¹ *felvilágosodás* – szellemi és kulturális irányzat Európában a XVIII. században. Képviselői fontosnak tartották a felvilágosítást, a tudás terjesztését. Ebben látták a társadalmi problémák megoldásának legfőbb eszközét

A nyugat-ukrán ifjúság egy része szimpátiával figyelte az 1830–1831-es lengyel nemzeti felkelést, sőt aktívan részt is vett benne. 12 lvivi szeminarista létrehozta a Nép Barátainak Szövetségét, amely tagszervezete volt a Lengyel Karbonárik Társaságának. A szövetség tagjai követelték a jobbágyságság felszámolását, a monarchia megdöntését és szövetségi köztársasággá való átalakítását, valamint a demokratikus szabadságjogok bevezetését. Nem értettek viszont egyet a lengyeleknek azon véleményével, hogy Kelet-Galícia lakossága a lengyel nép része. A 30-as évek végén letartóztatások kezdődtek és a galíciai radikális fiatalok többsége börtönbe került.

2. Kárpátalja és Bukovina ruszin nemzetébresztői

A XIX. század első felében a kárpátaljai ruszinok körében kezdetét vette a nemzeti öntudatra ébredés folyamata. A nemzetébresztők itt is a görög katolikus papok közül kerültek ki. **Ioanikij Bazilovics** munkácsi szerzetest tartják Kárpátalja első történészének, aki latin nyelven írta meg Korjatovics Tódor birtokainak rövid történetét.

Olekszandr Duhnovics eperjesi kanonok, görög katolikus lelkész, ruszin író, népművelő, pedagógus és folklorkutató volt. 1847-ben jelent meg ukrán ABC-s könyve. Duhnovics a ruszinok himnuszának a szerzője.

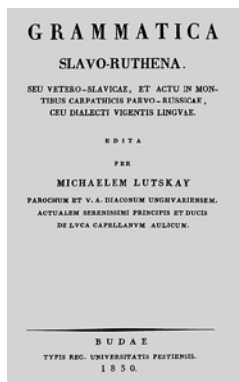
Mihajlo Lucskaj (valódi neve Pop, a Lucskaj név arra utal, hogy Nagy Lucskán született) ungvári görög katolikus pap, nyelvtudós, történész, etnográfus. Ő a szerzője Kárpátalja első ukrán nyelvtankönyvének, a *Grammatika slavo-ruthenanak* (1830). Könyvet írt a kárpáti ruszinok történetéről is (1831).

*Ioanikij
Bazilovics*

*Olekszandr
Duhnovics*

*Grammatika
slavo-ruthena*

Bukovina nemzetébresztői I. Juhaszevics és V. Dovhovich népi költők voltak. Sokat tett a helyi ruszinok (ukránok) öntudatra ébresztéséért Ivan Holovackij.

3. A ruszin hármak

A lvivi görög katolikus szeminárium három diákja, Markijan Saskevics, Ivan Vahilevics és Jakiv Holovackij mindig ruszinul (ukránul) társalogtak egymással. Előszeretettel olvasták Kotljarevcsik *Aeneis*-ét és Makszimovics népdalgyűjteményét. Lengyel osztálytársaik rossz szemmel nézték őket. Rájuk ragasztották a **ruszin hármak** nevet, amit ők büszkén viseltek és egy idő után követőkre is találtak. 1834-ben már több mint 20-an csatlakoztak hozzájuk. Így jött létre Lvivben a **Ruszin Hármak Demokrataikus-felvilágosító Köre**. Tagjai hozzáláttak egy irodalmi gyűjtemény előkészítéséhez *Csillag* címmel Bohdan Hmelnickijről és a nemzeti felszabadító háborúról, az opriskokorról valamint Szeverin Nalivajkoról. A cenzúra azonban betiltotta a kiadványt. 1836-ban Markijan Saskevics hallatlan merészségre szánta el magát. Az iskola könyvtárában

ruszinul szólalt fel a szeminárium tanárai és hallgatói előtt. Ezzel példát mutatott a többieknek.

*Dnyeszteri Sellő
címodala*

1837-ben látott napvilágot Budán Jakiv Holovackij szerkesztésében a *Dnyeszteri Sellő* című almanach, melyben ukrán népdalokat, irodalmi alkotásokat közöltek. Tanulmányokat publikáltak az ukrán történelemről, a dicső múltról és a népszokásokról. A hatalom nem nézte jó szemmel a hármak tevékenységét, elkobozta az almanach példányait, szerzőit pedig felelőségre vonta.

Ők azonban nem hátráltak meg és tovább harcoltak. 1846-ban Jakiv Holovackij cikket közölt a ruszinok helyzetéről Galíciában. Írásában leleplezte a Habsburgok ukránellenes politikáját. 1846–1847-ben fivérével Ivan Holovackijjal Bécsben újabb kétkötetes irodalmi-néprajzi gyűjteményt adott ki *Koszorú a ruszinok számára aratás idejére* címmel. Itt jelentek meg először Markijan Saskevics versei nyomtatásban.

Markijan Saskevics

Jakiv Holovackij

Ivan Vahilevics

1. *Miért válhatott a görög katolikus papság Nyugat-Ukrajnában nemzetébresztő erővé?*
2. *Hogyan terjedtek a felvilágosodás eszméi Nyugat-Ukrajna területén?*
3. *Hol, és mikor jött létre a görög katolikus papok első felvilágosító társasága? Milyen szerepet játszott az ukrán nemzetté válás folyamatában?*
4. *Hogyan viszonyultak a galíciai fiatalok az 1830–1831-es lengyel nemzeti felkeléshez?*
5. *Kik voltak a kárpátaljai ruszinok ébresztői, és milyen tevékenységet folytattak?*
6. *Mikor, és hogyan jött létre a Ruszin Hármak Demokratikus-felvilágosító Köre?*
7. *Milyen almanachokat adtak ki tagjai?*

Jegyezd meg!

- 1816 – a görög katolikus papok első felvilágosító társasága
- 1830 – Lucskaj *Grammatika slavo-ruthena* című műve
- 1833–1837 – a **Ruszin Hármak** működése
- 1834 – a *Csillag* című kiadvány előkészítése
- 1837 – a *Dnyeszteri sellő* megjelenése
- 1846–1847 – Jakiv és Ivan Holovackij *Koszorú a ruszinok számára aratás idejére* c. almanachja
- 1847 – Duhnovics ukrán ABC-s könyve

8. § Szabadkőművesek és dekabristák Ukrajnában. Lengyel nemzeti mozgalom

1. Szabadkőművesek Ukrajnában

A szabadkőművesség az építőművészetből eredő, annak ősi jelképrendszerét avatási szertartásokon átörökítő szervezet. A szabadkőművesek páholyokba szerveződtek, amelyekbe titokzatos beavatási szertartásokon keresztül, titoktartási fogadalom letétele után kerültek be az új tagok. A szabadkőművesek Istent a Világegyetem Nagy Építőmesterének, a földkerekséget pedig egy hatalmas köztársaságnak tekintették, ahol minden nép testvére a másiknak és úgy él, mint egy nagy család. Jelszavuk a **Szabadság, egyenlőség, testvériség** volt. Az első szabadkőműves páholyok feltehetően a XVI. században jöttek létre Skóciában, majd a XVII. században Angliában. 1717-ben négy londoni páholy megalakította az Angol Nagypáholyt.

A szabadkőművesek jelképe

A szabadkőművesség Oroszországon és Lengyelországon keresztül jutott el Európából Ukrajnába a XVIII. század végén. Az első páholyt 1742-ben hozták létre lengyel slachticsok a volinyi Visnevciben. 1817–1819 között két páholy alakult Odesszában: a **Pont Evkszinszkij** és a **Három Császárság**. Szabadkőműves páholyok működtek még Zsitomirban, Harkivban, Kamjanyec-Pogyilszkijban, Lvivben, melyeket tanárok, orvosok, mérnökök, irodalmárok, kereskedők látogattak. A szabadkőművesség központjának Kijevet tartották, ahol 1818–1822 között fejtette ki tevékenységét az **Egységes Szlávok** páholya. Az ukrainai szabadkőművesek egy szláv szövetségi állam létrehozásának hívei voltak, amelyben az ukrán nép is szabadon élhet és fejlődhet.

1818-ban alakult meg Poltavában az **Igazságszeretet** szabadkőműves páholy, melynek 20 tagja volt, köztük Ivan Kotljarevszkij. A páholy tagjai titkos összejöveteleiken arra a következtetésre jutottak, hogy Oroszországot meg kell reformálni. A cár parancsára 1819-ben a páholyt megszüntették.

Az Igazságszeretet szabadkőműves páholy jelképe

1821-ben az Igazságszeretet szabadkőműves páholy tagjai megalakították a **Kisorosz Titkos Társaságot**. A társaság lelke a perejaszlavi nemesség előljárója **Vaszil Lukasevics**, tagjai pedig Olekszandr Velicsko, Petro Kapnyiszt, Ivan Kotljarevszkij, Szemen Kocsubej, Kis-Oroszország főkormányzója Mikola Repnyin, Mikola Novikov és Volodimir Tarnavszkij voltak. A társaság céljait az *Autonomista kátéja* című dokumentumban fogalmazták meg. Az Orosz Birodalommal kapcsolatos elképzeléseiket pedig Mikola Novikov fejtette ki *Alkotmányában*. A dokumentum értelmében Oroszországnak nyolc tartományból álló köztársasággá kell átalakulni a jövőben. Az ukrán földek a Kijevi és Herszoni tartományhoz, illetve a két szabad városhoz: Kijevhez és Odesszához tartoznak majd 1822-ben a cár betiltotta a szabadkőműves páholyok működését. A Kisorosz titkos társaság is beszüntette tevékenységét.

2. A dekabristák

A napóleoni háborúban részt vett orosz katonatisztek (1812 gyermekeinek nevezték magukat) arra a következtetésre jutottak, hogy Európa országaiban sokkal jobban élnek az emberek, mint hazájukban. Ennek oka a cári önkényuralom és a jobbágyrendszer. Oroszország társadalmi-gazdasági életét ezért fegyveres úton kell megváltoztatni. 1816-ban Szentpéterváron megalakították a **Honmentő Szövetséget**, mely 1818 után a **Közjó Szövetség** néven működött tovább. A szervezet élén a központi igazgatóság állt, melynek a helyi igazgatóságok voltak alárendelve. Ukrajna területén két ilyen igazgatóság működött: Tulcsinóban és Poltavában. A tulcsinói élén **Pavel Pesztyel** állt.

1821-ben a Közjó Szövetsége feloszlott. A Tulcsinói igazgatóság tagjai megalapították a **Déli Társaságot**. Szentpéterváron pedig létrejött az **Északi Társaság**. A társasá-

gok tagjai azt tervezték, hogy 1826 tavaszán meggyilkolják az ukrajnai hadgyakorlaton résztvevő I. Sándort és felkelést robbantanak ki az ország területén. Megszüntetik az önkényuralmat, majd felszámolják a jobbágyrendszert. A terv azonban nem sikerült, mert a cár 1825 novemberében Taganrogbán hirtelen meghalt.

Pavel Pesztyel

A Déli Társaság élén **Pavel Pesztyel** állt, tagjai Mihail Besztuzsev-Rjumin, Szergej és Matvej Muravjov-Aposztol voltak. Pesztyel kidolgozta a társaság programját, a *Ruszka Pravdát*, mely deklarálta az önkényuralom megszüntetését, a köztársaság kikiáltását és a jobbágyrendszer felszámolását Oroszország területén. A programtervezet a lengyel népnek kívánta csupán megadni a szabadságot, a többi nemzet, köztük az ukrán is, a birodalom kötelékében maradt volna.

1823-ban Novohrad-Volinszkijban Andrij és Pjotr Boriszov megalakították az **Egyesült Szlávok Társaságát**. A társaság tagjai harcot hirdettek az önkényuralom és a jobbágyrendszer ellen, célul tűzték ki a szláv népek szövetségi államának létrehozását. Ukrajnát azonban ők sem ismerték el külön államként. 1825-ben az Egyesült Szlávok Társasága egyesült a Déli Társasággal.

Mihail
Besztuzsev-Rjumin

Szergej
Muravjov-Aposztol

Nyikita
Muravjov

Az Északi Társaság vezetője **Nyikita Muravjov** kidolgozta szervezete programját, az *Alkotmányt*, mely kimondta az önkényuralom és jobbágysrendszer felszámolását Oroszország területén. Oroszországnak ezután alkotmányos, föderatív monarchiává kellett átalakulni. Az Alkotmány értelmében Ukrajna területén három állam alakul: az Ukrán Harkiv központtal, a Fekete-tengeri Odessza központtal és a Bugi Kijev központtal.

Az Északi Társaság a felkelését **1825. december 14-én** robbantotta ki Szentpéterváron. A társaság tervei azonban kiderültek és a Szenátus téren felsorakozott katonák lázadását a cárhoz hű erők vérbe fojtották. Mivel a felkelésre decemberben került sor, ezért a tiszti forradalmárokat **dekabristáknak** nevezték el. (gyekabry – december oroszul).

A Déli Társaság vezetőinek Mihail Besztuzsev-Rjuminnak és Szergej Muravjov-Aposztolnak az irányításával **1825. december 29-én** fellázadt a Vaszil kiv alatt állomásozó csernyihivi ezred. A felkelők elfoglalták Vaszilkivet, melynek főterén a tábori lelkész felolvasta a Muravjov-Aposztol által előkészített *Pravoszlav kátét*, mely a felkelés céljait magyarázta a katonáknak egyszerű, közérthető nyelven. Ezután a csernyihivi ezred alakulatai

Felkelés a Szenátus-téren

Zsitomir felé vették útjukat, hogy egyesüljenek a többi felkelővel. **1826. január 3-án** Usztyinovka és Kovalivka alatt a cári hadsereg megállította és megadásra kényszerítette őket. A hatalom véres bosszút állt a dekabristákon. Pesztyelt, Muravjov-Aposztolt, Besztuzsev-Rjumint, Rilejevet, Kahovszkijt kegyetlenül kivégezték. Másokat Szibériába száműztek, vagy a Kaukázusban harcoló hadseregbe irányítottak.

3. Szabadgondolkodás az iskolákban

A dekabristák felkelésének leverésével a cári hatalomnak nem sikerült kiirtani a szabadság vágyát az emberek szívéből. A szabadgondolkodás központjai ezután a tanintézmények lettek: a Harkivi Egyetem (1805), a Nyezsini Főgimnázium (1820), a Kamjaneci Lengyel Líceum (1831) és a Kijevi Szent Volodimir Egyetem (1834). **1826–1827**

között a **Harkivi Egyetemen** titkos irodalmi kör működött Izmail Szreznyevszkij vezetésével, mely a szláv népek egységének és szabadságának gondolatát hirdette. **1826**-ban hasonló titkos társaság jött létre **Nyezsiben** is **Ivan Orlay** kárpátaljai származású gondolkodó vezetésével. A cári kormány mindkét esetben kegyetlenül leszámolt a szabadgondolkodókkal.

A Nyezsini Főgimnázium épülete ma

4. A lengyel nemzeti felkelés

A Rzeczpospolita felosztása után Lengyelország megszűnt létezni. A Lengyel Királyság Varsó központtal Oroszország kötelékébe került. A lengyelek helyre akarták állítani államiségukat, ezért **1830. november 17-én** nemzeti, oroszellenes felkelést robbantottak ki Varsóban. Az orosz helytartó Konstantin kénytelen volt elhagyni a

fővárost. A forradalmi erőket a Hazafias Társaság vezette, mely a Rzeczpospolitát 1772-es határain belül szeretne volna helyre állítani. Ez magába foglalta Jobbparti Ukrajnát is. Az ukrán nemesség ezért nem támogatta a felkelést, bár annak jelszava *A mi és a ti szabadságotokért* volt. A jobbparti ukrán parasztság sem állt a lengyel hazafiak oldalára, mivel nem kapott ígéretet a jobbágyság eltörlésére. 1831 augusztusában az oroszok ismét elfoglalták Varsót és leszámoltak a nemzeti felkeléssel. Jobbparti Ukrajnában felszámolták a lengyel iskolákat. 1838-ban betiltották a görög katolikus egyház tevékenységét. Megszüntették a városok önkormányzatát biztosító magdeburgi jogot és a Litván Statútumokat. Az orosz kultúra terjesztése céljából Kijevben 1834-ben megalapították a Szent Volodimir Egyetemet.

Ellenőrizd magad!

1. *Milyen nézeteket vallottak a szabadkőművesek?*
2. *Milyen szabadkőműves páholyok működtek Ukrajna területén?*
3. *Jellemezd a Kisorosz Titkos Társaság programját!*
4. *Miben látták „1812 gyermekei” Oroszország elmara-*
dottságának az okát?
5. *Soroljátok fel az általuk létrehozott szervezeteket!*
6. *Hasonlítsátok össze az Északi és Déli Társaság prog-*
ramját!
7. *Miért nevezik a forradalmár tiszteket dekabristáknak?*
8. *Mikor, és hogyan zajlott lett az Északi és Déli Társa-*
ság felkelése?
9. *Miért váltak a tanintézmények a szabadgondolkodás*
központjaivá az 1830-as években?
10. *Miért nem álltak a parasztok és a nemesek a forra-*
dalmár lengyelek oldalára az 1830–1831-es felkelés idején?

■ **Jegyezd meg!**

- 1817–1819** – a Pont Evkszinszkij és a Három császárság. szabadkőműves páholyok Odesszában
- 1818–1819** – a poltavai Igazságszeretet szabadkőműves páholy tevékenysége
- 1816–1818** – Honmentő Szövetség, Közjó Szövetség
- 1821** – a Déli és Északi Társaságok létrejötte
- 1821–1822** – a Kisorosz Titkos Társaság tevékenysége
- 1823–1825** – Egyesült Szlávok Társasága
- 1825. december 14.** – a dekabristák felkelése Szentpéterváron
- 1825. december 29.–1826. január 3.** – a csernyihivi ezred felkelése
- 1830–1831** – lengyel nemzeti felkelés

3. TÉMA

AZ UKRÁN FÖLDEK A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

9. § A mezőgazdaság fejlődése az ukrán földeken

1. A mezőgazdaság helyzete a XIX. század első felében

Az ukrán gazdaság alapját a XIX. század első felében a mezőgazdaság alkotta, mely ebben az időben mély válságot élt át. Ezt a válságot elsősorban a földesúri jobbágytartó gazdálkodás idézte elő. A cári hatalom támaszai a nemesek voltak. Ők birtokoltak minden földet az országban, melyet a jobbágyok műveltek meg. A jobbágyok a földesúr tulajdonát képezték, aki azt tehetett velük, amit akart: eladhatta, elajándékozhatta, akár meg is ölhetette őket. A jobbágy a telkét a földesúrtól kapta használatba, amiért cserébe köteles volt különféle szolgáltatásokat teljesíteni: ide tartozott az **úrdolga** (robot) és a **terményjáradék**. A jobbágyok saját szerszámaikkal művelték meg a földesúr földjét. Az úrdolga Balparti Ukrajnában heti négy napot tett ki, Jobbparti Ukrajnában heti hatot. Dél-Ukrajnában 1796-ban vezették be. Itt a jobbágyok heti két napot dolgoztak a földesúr földjén. Később az adót már pénzben követelték a földesurak. A jobbágyok kötelesek voltak még különböző közmunkában is részt venni. Az uradalmi gazdaságok önellátóak voltak és kezdetben jól működtek. A földesurak nem voltak rászorulva arra, hogy piacra termeljenek, és onnan vásároljanak, mindenhez hozzájutottak saját birtokaikon. Az ilyen

gazdálkodási módot **természeti gazdálkodásnak** nevezzük.

A XIX. század elején fokozatosan megváltozott a helyzet. Javult az emberek életszínvonala. A nemesek egyre jobban akartak élni, amihez sok pénzre volt szükségük. Nyugat-Európában a földesurak még a XVI–XVII. században felszabadították jobbágyaikat, így téve érdekelté őket a jobb munkában. Modernizálták gazdaságaikat és piacra kezdtek termelni. Ukrajnában viszont ez nem történt meg, sőt a földesurak fokozták a jobbágyok elnyomását. Növelték az úrdolgát. Elvették a jobbágyok kis földjeit, és bevezették a **napi feladatos rendszert**, ami azt jelentette, hogy olyan munkát adtak a jobbágyoknak, amit csak több nap alatt lehetett teljesíteni. A jobbágyok továbbra sem voltak érdekeltek a produktív munkában, így a földesúri gazdaságok válságba kerültek.

A csorda hazafelé tart

A XIX. század első felében végbement a mezőgazdaság regionális szakosodása. Balparti és Szlobodai Ukrajna kis és közepes földesúri gazdaságaiban dohányt termesztettek, Jobbparti Ukrajna földesúri nagybirtokain pedig búzát és cukorrépát. Balparti Ukrajnában állattenyésztéssel is foglalkoztak. Sztyeppi Ukrajnában a parasztbirtokok és a német, szerb, bolgár telepes birtokok voltak túlsúlyban, ahol búzatermesztés folyt, a földesúri nagybirtokokon pedig ló- és juhtenyésztés. Nyugat-Ukrajna gazdaságának az alapját a mezőgazdaság alkotta. Galíciában búzát és burgonyát termesztettek, Bukovinában és Kárpátalján fontos szerepet játszott a szarvasmarha- és juhtenyésztés. A búza és burgonya mellett kukoricát is termesztettek.

2. Katonai települések

Balparti és Szlobodai Ukrajnában a jobbágyok nemcsak földesúri tulajdonban voltak, sok jobbágyparaszt élt állami vagy kolostori birtokon. A cár parancsára az állami tulajdonban lévő jobbágyokból **katonai településeket** hoztak létre. Az itt élő emberek nemcsak földműveléssel foglalkoztak, hanem minden férfi 7-től 45 éves koráig kemény katonai kiképzésben is részesült. Az ilyen településeken élő jobbágyok felszabadultak az állami és helyi adók fizetése alól, de ennek fejében kötelesek voltak saját költségükön két katonát felfegyverezni és eltartani. Minden reggel dobpergésre ébredtek, dolgoztak a mezőn, és trombita szavára feküdtek le. Az első katonai települések Oroszországban 1816-ban, Ukrajnában pedig **1817-ben** jöttek létre és **Alekszej Arakcsjev** irányítása alatt álltak. A legtöbb katonai település Harkiv, Katerinoszlav, Herszon, Kijev környékén és Pogyilljában alakult. Az idők folyamán a katonai települések 25 körzetbe egyesültek és 554 ezer ember élt területükön. **1857-ben** számolták fel őket.

Katonai települések

Ellenőrizd magad!

1. *Mi volt a lényege a földesúri gazdálkodásnak?*
2. *Milyen kötelezettségei voltak a jobbágyoknak?*
3. *Miért fokozták a XIX. század elején a földesurak az ukrán jobbágyok elnyomását?*
4. *Hogyan ment végbe a mezőgazdaság regionális szaksodása Ukrajnában?*
5. *Hogyan éltek a katonai települések lakói?*

Jegyezd meg!

1817–1857 – katonai települések Ukrajnában

10. § Az ipari forradalom kezdete Ukrajnában

1. Az ipari forradalom kezdete

A gazdasági élet másik fontos alkotóeleme az ipar, amely az évszázadok folyamán jelentős fejlődésen ment át. Kezdetben az ipari termékeket kézműves műhelyekben állították elő. Később manufaktúrák alakultak, ahol ugyan még mindent kézzel végeztek, de az egyes munkafolyamatokra

már más-más munkás szakosodott. Vagyis a termelésben kialakult a munkamegosztás. A manufaktúrák között verseny alakult ki. Tulajdonosaik a nagyobb haszon érdekében gőzgépeket kezdtek alkalmazni. **Azt a folyamatot, amikor a termelésben a kétkézi munkát gépek váltják fel és a manufaktúrák helyett gyárak jönnek létre, ipari forradalomnak nevezzük.**

Az ipari forradalom Ukrajnában a XIX. század 30–40-es éveiben vette kezdetét a cukorgyártásban. Az ukrainai ipari forradalom jellegzetességei:

1. Ukrajnában akkor kezdődött el, amikor Európában már véget ért.

2. Európában polgári forradalom és a hűbéri viszonyok felbomlása előzte meg, Ukrajnában viszont még mindig jobbágyrendszer volt.

3. Európában ez a folyamat gyorsan zajlott le, Ukrajnában lassan.

4. Európában fő mozgató erői az állam és az ipari burzsoázia voltak, Ukrajnában 1861 előtt az ipari burzsoázia és a földesurak, 1861 után pedig az állam és az ipari burzsoázia.

2. Az ipari fejlődés sajátosságai Ukrajnában

A gazdasági fejlődés Ukrajnában a könnyű-, élelmiszer- és a feldolgozó iparban volt a legszembetűnőbb. Először a gyárak vidéken, a nyersanyaghoz és az olcsó munkaerőhöz közel jöttek létre. Az ipari termelés húzó ágazata a cukorgyártás volt. Az első cukorgyár Ukrajnában 1824-ben épült Troscsin községben. 1857-ben Ukrajna területén már 218 ilyen vállalat működött. Az ukrainai cukorgyárak állították elő ebben az időben az Orosz Birodalom cukortermelésének 80 %-át. Híres cukorgyáros családok voltak a Jahnko és Szimirenko családok. 1815-ben kereskedőházat

hoztak létre, mely a későbbiekben nemcsak a birodalom, hanem Európa egyik legnagyobb kereskedőházává vált.

A Szimorenko család

Gyorsan fejlődött a textil-, szesz- és dohányipar. Dél-Ukrajnában hamuzsír- és gyapjútáncoló, vontatókötél-gyártó vállalatok és hajógyárak alakultak. Jelentős sikereket értek el a hadi ipar terén. Fegyvereket a kijevi Arzenál gyárban, puskaport Sosztkában, vontatókötelet Mikolajivban gyártottak, hajót pedig a mikolajivi dokkban építettek.

A kijevi Arzenál gyár

A Donyec-medencében ebben az időben gazdag kőszénlelőhelyre találtak, Krivij Rih környékén pedig vasércre. A kőszén és vasérc feldolgozása céljából a Donyec–Krivij Rih vidéken hatalmas kohók épültek.

3. Urbanizáció¹

A XIX. század elején gyors fejlődésnek indultak a városok, a városi lakosság száma 1811–1858 között 513 ezer-ről 1,5 millióra növekedett. Számuk Balparti Ukrajnában megkétszereződött, a Jobbparton 2,7-szeresére, Dél-Ukrajnában pedig négy- és félszeresére emelkedett. Különösen azok a városok fejlődtek gyorsan, ahol kikötők épültek. Ilyen volt Odessza, Mikolajiv. Odesszát 1817-ben szabad kikötővé nyilvánították, vagyis *Porto franco* lett. Ez azt jelentette, hogy vámmentesen szállíthatták be a külföldi árukat, és vámmentesen is árusíthatták azokat. Nyugat-Ukrajna legnagyobb városa 70 ezres lakosságával Lviv volt. Csernyivciben ekkor 20 ezren éltek, valamivel kevesebben laktak Sztanyiszlavban, Ternopilban, Brodiban, Ungváron.

Odessza a XIX. században

¹ *urbanizáció* – a városok és városi lakosság gyors, robbanásszerű növekedése

4. A kereskedelem fejlődése

A kijevi szerződéses piac

Az ipari fejlődés következtében megélénkült a kereskedelem. A XIX. század 40-es éveiben az Orosz Birodalom területén működő 4000 vásár közül 2000-et Ukrajnában tartottak meg. Ezek közül legjelentősebbek a kijevi szerződéses vásár, a katerinoszlavi Péter-Pál-napi, a jelizavethradi Szent György-napi, valamint a harkivi Mária Oltalma-napi vásárok voltak. Kialakulóban volt az összoroszországi piac. A vásárokra gyakran külföldről is érkeztek kereskedők, akikkel a hazaiak nemzetközi szerződéseket kötöttek. Ukrajnából búzát, cukrot, gyapjút, szarvasmarhát, bőrt, gyantát, halat, ekéket exportáltak külföldre, onnan pedig bútort, gépeket, dohányt, kávé, citrusfélét,ogyorót, borokat hoztak be az országba.

5. Áruszállítás Ukrajnában

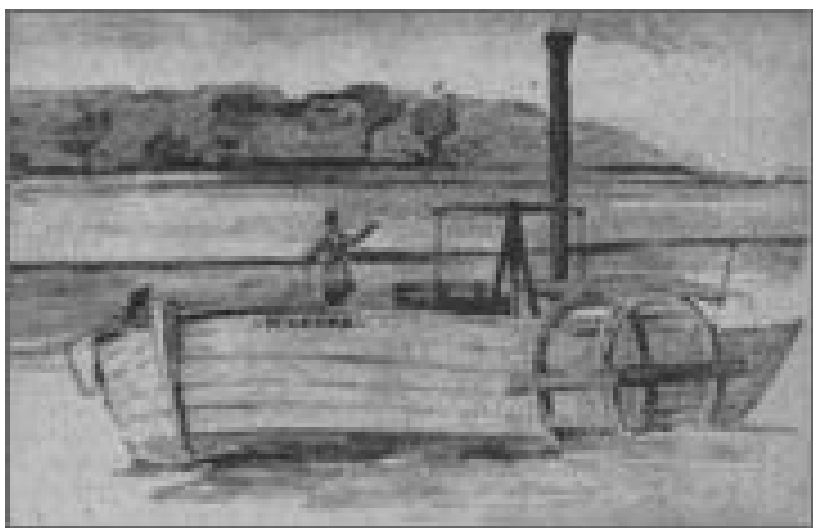
Az áruszállítást a XIX. század első felében a fuvarosok bonyolították, akiket **csumákoknak** neveztek. Ők szállították az odesszai kikötőkbe a központi ukrán kormány-

zóságokban megtermelt búza 75 %-át. Ott sót vásároltak, amivel ellátták az egész ország lakosságát.

Csumákok

Az első gőzhajót Ukrajna területén 1823-ban építették meg Voroncov gróf jobbágysai Mosni községben. A gőzhajót *Bdzsilka* névre keresztelték. A gőzhajón elhelyezett gőzgépet Vernihora helyi ezermester készítette. 1835-ben a Dnyeperen már hajózási társaság működött.

A Bdzsilka nevű gőzhajó

6. A gazdaság fejlődése a nyugat-ukrán földeken

A XIX. század 30–40-es éveiben Nyugat-Ukrajna gazdaságát továbbra is a kézműipar, a manufaktúrák túlsúlya és a nagyfokú elmaradottság jellemezte. 1841-ben Galíciában 200 manufaktúra működött. A városokban összesen 50 iparvállalat volt, ebből 34 Lvivben. A nyugat-ukrajnai vállalatok elsősorban fakitermeléssel, sóbányászattal, kőolaj-kitermeléssel, hamuzsír, szesz- valamint vasgyártással foglalkoztak. A termelés műszaki színvonala kezdetleges volt, a munkások élet- és munkakörülményei elviselhetetlenek. A lakosság többségét a parasztok alkották, akiknek a 60%-a 1819-ben alig rendelkezett földdel. A városokban a lengyelek, zsidók, románok, magyarok túlsúlya mellett az ukránok kisebbségben voltak.

Borislavi kőolaj kitermelés

1. Mi a lényege az ipari forradalomnak?
2. Mikor vette kezdetét az ipari forradalom Ukrajnában, és milyen sajátosságai voltak?
3. Hogyan fejlődött az ipar Ukrajnában?
4. Hogyan fejlődtek az ukrán városok a XIX. század első felében?
5. Milyen előjogokkal járt a **Porto franco** cím elnyerése?
6. Kik voltak a XIX. század első felének fő áruszállítói?
7. Mikor, és hol épült fel az első ukrán gőzhajó?
8. Milyen sajátosságai voltak a gazdaság fejlődésének Nyugat-Ukrajnában?

Jegyezd meg!

1817 – Odessza szabad kikötő lett, *Porto franco* rangot kapott.

1823 – a *Bdzsilka* megépítése

1824 – az első cukorgyár megépítése Ukrajnában

A XIX. század 30–40-es évei – az ipari forradalom kezdete Ukrajnában

11. § Társadalmi harc Ukrajnában

1. Az ukrán lakosság

társadalmi-gazdasági helyzete.

A társadalmi harc megnyilvánulási formái

A földesúri gazdálkodás válságának következtében Ukrajnában nőtt a jobbágyelnyomás. A XIX. század első felében egyre nagyobb lett azon parasztgazdaságok száma, melyek nem rendelkeztek igavonó állatokkal és munkaeszközökkel. Az 1850-es évekre számuk elérte a Harkivi Kor-

mányzóságban a 30, a Csernyihiviben a 36, a Kijeviben a 70, a Poltavaiban pedig a 75%-ot.

Valamivel jobban éltek az állami tulajdonban lévő parasztok, de az ő helyzetük sem volt rózsás. A magas adók miatt milliók szegényedtek el és mentek tönkre.

Kaloda

A hűbéri kötelezettségek politikai és szociális elnyomással párosultak a nyugat-ukrán földeken. Az osztrák kormány 1793-ban engedélyezte a földesuraknak a jobbágyok megbüntetését, akik ezután elvehették azok földjét, tömlőbe vethették és még kalodába¹ is zárhatták őket. A parasztok katonai szolgálata 14 évig tartott. A mezőgazdasági termelés fejletlensége következtében a termőföld hamar kimerült, ezért az emberek gyakran éheztek.

Az egyre intenzívebbé váló hűbéri elnyomásra a parasztok lázongásokkal válaszoltak. Ezek a megmozdulások általában lokális, helyi jelentőségűek és önkéntes (spontán) jellegűek voltak. A parasztmegmozdulásoknak több formáját ismerjük:

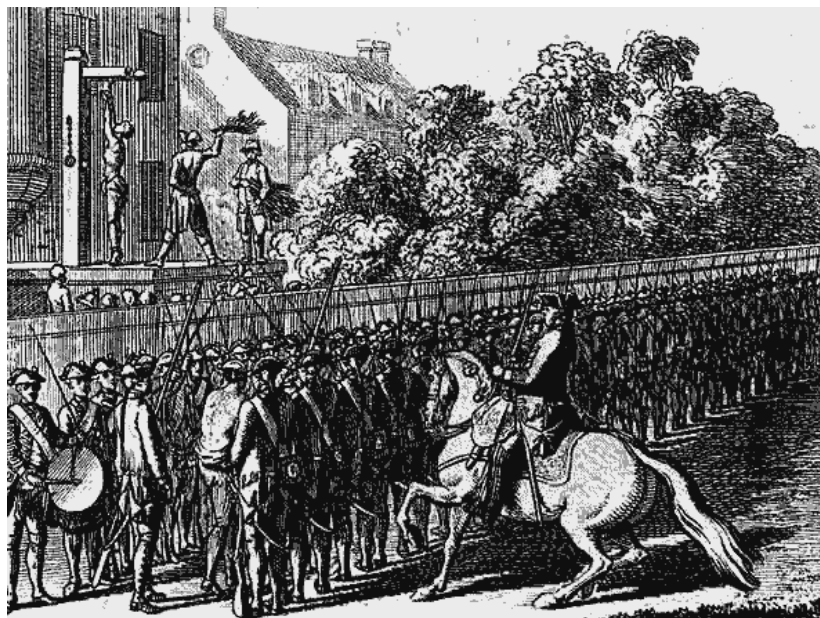
- panaszleveleket írtak az uralkodónak, segítséget reméltek a zsarnokoskodó és kegyetlenkedő földesurakkal szemben, hittek ugyanis a jóságos cárban.

- többször megtagadták az adófizetést, a robotot, megszöktek a birtokokról, felgyújtották az uradalmakat, megölték a földesurakat, azok intézőit. Gyakoriak voltak a nyílt fegyveres felkelések is.

¹ *kaloda* – két cölöpre erősített, lyukakkal ellátott deszkából álló székényfa

2. Kozáklázadások és a katonai települések lakóinak felkelései

Mint már említettük 1817-ben Ukrajna területén katonai települések jöttek létre, ahol a parasztok nagyon nehéz körülmények között éltek. Ekkor a cári kormány elhatározta, hogy felszámolja a bugi kozák ezredet és katonai települést hoz létre katonáiból. A kozákok erre **1817 júliusában** Barvinszkij százados parancsnoksága alatt felkeléssel reagáltak, amit csak egy tízezer fős cári hadseregnek sikerült leverni szeptemberben. 93 kozákot bíróság elé állítottak. Azokat pedig, akik nem akartak katonai telepesek lenni, vesszőfutásra¹ ítélték.

Vesszőfutás

¹ *vesszőfutás* – egykori büntetés, mely abból áll, hogy a vétkesnek emberek sora között kellett végigfutni, akik a kezükben levő vesszővel csapást mértek rá.

1819 júliusában vette kezdetét a **csuhujevói** katonai település **felkelése**. A telepesek megtagadták az uradalmi kaszáló betakarítását. Válaszul a kormány két gyalogezredet küldött ki ellenük. A felkelés leverését maga **Alekszandr Arakcsjev** irányította. 273 felkelőt ítéltek halálra. 1829-ben fellázadt a sebelinszkiji katonai település is. Résztvevői önkormányzati szerveket hoztak létre. A Katerinoszlavi kormányzóság területén összesen 45 ezer ember vett részt a katonai települések felkeléseiben.

Az elégedetlenségi hullám megijesztette I. Miklós orosz cárt. A kialakult helyzetet jobbágy felszabadítással lehetett volna leginkább megoldani, de annak végrehajtását megakadályozta a nemesek ellenállása. 1838-ban a cár Kijev főkormányzójává **Dmitrij Bibikovot** nevezte ki. Az energikus Bibikov **1841-ben** kezdeményezte a **leltári reform** végrehajtását a Volinyi, Kijevi és a Pogyilljai kormányzóságok területén. A reform során leltárba vették a parasztok főbb kötelezettségeit, megtiltották a földesuraknak, hogy újabbakat követeljenek, az úrdolga nem haladhatta meg a heti három napot.

3. Parasztfelkelések

A XIX. század első felében parasztmegmozdulások kezdődtek. A legjelentősebbek **1815–1817** között mentek végbe a Poltavai kormányzóság **Zsukivka** és **Sztaszivka** községeiben. Az első nyílt fegyveres parasztfelkelésre **1818–1820-ban** került sor a Katerinoszlavi kormányzóságban, amit csak a hadseregnek sikerült leverni. Sok felkelőt Szibériába száműztek kényszermunkára. **1832–1833-ban** parasztfelkelések sorozata söpört végig a Harkivi, Csernyihvi és a Herszoni kormányzóságok területén is.

Pogyilljában robbant ki a XIX. század legjelentősebb parasztfelkelése **Usztim Karmaljuk** vezetésével. Karmaljuk

jobbágycsaládban született Vinyica környékén. 25 éves korában erőszakkal besorozták katonának, annak ellenére, hogy sokgyermekes apa volt. 1813-ban megszökött a seregéből és felkelést robbantott ki. Ezután többször elfogták, Szibériába száműzték, ahonnan mindig visszatért hazájába. A Karmaljuk féle felkelés 1830–1835 között kiterjedt egész Pogyilljára. Csak 1835-ben sikerült leszámolni a bátor parasztvezérrel. Usztim Karmaljukot ukrán Robin Hoodnak is nevezik.

Usztim Karmaljuk

1810–1825 között lángolt fel Kárpát-melléken az **opriskok mozgalma**, akik megtámadták a földesúri birtokokat, felégették az udvarházakat. Az opriskok leghíresebb vezérét **Miron Stojukot** 1830-ban elfogták és kivégezték.

Vlagyiszlav Szkocsiljasz: Opriskok

1810–1815-ben és 1831-ben Kárpátalján *kolerelázadások* söpörtek végig, mivel a parasztok úgy gondolták, azért tört ki vidékünkön a kolerajárvány, mert a földesurak megmérgezték a kutakat. **1846-ban** a kelet-galíciai szjanoki, szambori, sztriji, sztanyiszlavi körzet 150 falvának jobbágysai harci egységeket hoztak létre, megtagadták az adók fizetését, elfoglalták a földesúri birtokokat és felosztották egymás között azt. A császári hadsereg leszámolt a felkelőkkel.

Lukjan Kobilica

1843-ban 22 bukovinai falu **Lukjan Kobilica** vezetésével megtagadta az adófizetést, elfoglalta a földesúri erdőket és kaszálókat, majd saját önkormányzatot hozott létre. 1844 márciusában a felkelést leverték, Kobilicát börtönbe zárták, ahonnan az 1848–1849-es forradalom idején szabadult. A parasztok parlamenti képviselővé választották. A parlamentben követelte Bukovina Galíciához csatolását, a jobbágys rendszert eltörlését és a földesúri földek jóvátétel nélküli átadását a parasztnak. A Kobilica vezette parasztmegmozdulások 1849 nyaráig tartottak. 1850 áprilisában Kobilicát letartóztatták. A vallatások következtében súlyosan megbetegedett és 1851 októberében meghalt.

4. Az 1850-es évek mozgalmái

A krími háború idején 1855. január 29-én a cári rendeletet adott ki, amelyben engedélyezte a Szentpétervári és Arhangelszki kormányzóságokban tengeri népfelkelő csapatok létrehozását. A Kijevi kormányzóság Vaszilki jár-

sának parasztjai ezt úgy értelmezték, hogy a cár számukra is engedélyezte a kozákság helyreállítását. Tömegesen hagyták el uradalmaikat, majd arra kényszerítették a papokat és más írástudókat, hogy vegyék őket kozák lajstromba. Ezután szabad emberként kezdtek viselkedni. A *Kijevi kozákság mozgalom* **1855 februárjában** robbant ki és március–áprilisban már 12 járásra kiterjedt. A hatalom a hadsereget vetette be ellenük. **1856-ban** a Katerinoszlavi, Herszoni kormányzóság jobbágysái a Krímbe indultak, azt hitték, hogy ott felszabadulnak a jobbágyság alól. Ez volt a *Tauriába szabadságért mozgalom*. A cári hadsereg azonban Perekopnál megállította őket.

Ellenőrizd magad!

1. *Milyen sajátosságai voltak az ukrán parasztok társadalmi-gazdasági helyzetének a XIX. század elején?*
2. *Hogyan reagáltak az emberek az elnyomás fokozódására, és milyen formában fejezték ki véleményüket?*
3. *Készíts a leghíresebb kozáklázadásokról rövid beszámolót, és ismertesd az osztállyal!*
4. *Mi volt a lényege a leltári reformnak?*
5. *Miért nevezik Usztim Karmaljukot ukrán Robin Hoodnak?*
6. *Jellemezd Nyugat-Ukrajna parasztlázadásait a XIX. század első felében!*
7. *Ki volt, és miért harcolt Lukjan Kobilica?*
8. *Mit tudsz az 1850-es évek mozgalmairól?*

Végezd el a feladatot!

- *Jellemezd a katonai települések lakóinak felkeléseit a következő vázlat alapján!*

a) *Milyen okok vezettek a katonai települések lakóinak felkeléseihez?*

b) *Melyek voltak a legjelentősebb felkelések?*

c) *Miért buktak el?*

Jegyezd meg!

1817 – a bugi kozákok felkelése

1810–1815, 1831 – *koleralázadások* Kárpátalján

1810–1825 – oprisk mozgalom Kárpát-melléken.

1819 – a csuhijevói katonai település felkelése

1813–1835 – Usztim Karmaljuk felkelése Pogyilljában

1843–1844 – a Lukjan Kobilica vezette felkelés Bukovinában

1846 – a kelet-galíciai parasztok felkelése

1855 – a *Kijevi kozákság mozgalom*

1856 – a *Tauriába szabadságért mozgalom*

12. § A Cirill-Metód testvériség (társaság)

1. A Cirill-Metód testvériség megalakulása és tagjai

A Ciril-Metód testvériség 1846 januárjában jött létre Kijevben Vaszil Bilozerszkij tanár, Mikola Hulak köztisztviselő, Mikola Kosztomarov történész, Pantelejmon Kulis író és Opanasz Markevics néprajztudós kezdeményezésére. A szervezetnek 12 tagja volt. Nagy hatást gyakorolt a testvériség tagjaira Tarasz Sevcsenko költészete, aki valószínűleg szintén részt vett a szervezet munkájában, bár ő sokkal radikálisabb nézeteket vallott, mint a többiek. Míg Kosztomarov és Kulis elsősorban a felvilágosító tevékenységre helyezte a fő hangsúlyt, addig Sevcsenko az önkényuralom elleni népfelkelés szükségességét hirdette. A testvériség tagjai arany gyűrűt viseltek, amelybe Cirill és Metód neve volt belevésve.

Mikola Kosztomarov 1817-ben született Szlobodai Ukrajnában, jobbágycsaládban. 1832-ben megváltotta szabadságát. Előbb a voronyezsi gimnázium hallgatója, majd a harkivi egyetem diákja volt. A Cirill-Metód testvériség egyik megalapítója, a kijevi egyetem tanára. Műveiben a fő hangsúlyt arra fektette, hogy bizonyítsa: az oroszok és ukránok két különböző nemzet. Az oroszokra elsősorban az önkényuralomhoz való hűség a jellemző, míg az ukránokra a személyes szabadság iránti vágy. Sokat tanulmányozta a kozákság történetét. Ő alkalmazta először a Zaporizzsjai Szicsre a keresztény Kozák Köztársaság kifejezést.

Mikola Kosztomarov

Pantelejmon Kulis író, tudós, pedagógus, polgárjogi harcos. Az első *ukrán ábécé* megalkotója, amit *kulisivkának* is neveztek. Ő a szerzője az első ukrán történelmi regénynek a *Csorna rádának*. Kulis írta meg az első *Ukrajna története* tankönyvet a középiskolások számára.

Pantelejmon Kulis

Tarasz Sevcsenko ukrán költő, prózaíró, festő, garfikus. A Kijevikormányszóság Morinci falujában született jobbágycsaládban. 1832-ben Szentpétervárra került mesterséget tanulni, ahol a költő Zsukovszkij és a festő Brjullovv közbenjárására szabad ember lett (felszabadult a jobbágyság alól). 1838-ban felvették a festőakadémiára.

Tarasz Sevcsenko

A festészet mellett nagy szerelme volt a költészet. Anyanyelvén, ukránul írt. Sevcsenko megjelenése után többé nem kellett bizonygatni azt, hogy az ukránok külön nemzet, amelynek van saját nyelve, kultúrája. Az ukránok legnagyobb bajának azt tekintette, hogy belenyugodtak a rabságba. Minden művében arra szólította népét, hogy lázadjon fel a zsarnokság ellen.

*Vaszil
Bilozerszkij*

*Mikola
Hulak*

*Opanasz
Markevics*

2. A Cirill-Metód testvériség programja

A Cirill-Metód testvériség tagjai céljaikat *Az ukrán nép teremtéskönyvében* és *A Szent Cirill és Metód szláv testvériség alapszabályában* fogalmazták meg. Mindkét műnek a szerzője Kosztomarov valamint Bilozerszkij voltak.

Az ukrán nép teremtéskönyve Ukrajna vérvizataros szétszakításának történetét taglalja Oroszország és Lengyelország között. Az idegenek elpusztították az ukrán szabadságot, megsemmisítették a Zaporizsjai Sziect és a Hetmanátust, a német származású Katalin cárnő pedig a

kozákságra mért végső csapást. Az ukránok csak a szabad szláv népek nagy családjában nyerhetik vissza elvesztett jogaikat, ezért az ukrán nép küldetése (missziója) a rab-ságban élő szláv népek harcra buzdítása nemzeti újjászü-letésükért.

A Szent Cirill és Metód Szláv Testvériség alapszabályá-ban megfogalmazásra kerültek a szláv népek céljai:

1) Egy demokratikus keresztény Szláv Szövetségi Köz-társaság létrehozása az USA példájára. Minden szláv nép külön tagállamot alkot benne, amely egyenjogú a többivel. A szövetségi köztársaságban az emberek szabadon hasz-nálhatják nyelvüket, fejleszthetik kultúrájukat. Az állam-szövetség fővárosa Kijev, ahol évente négyszer ül össze az államközi tanácsadó-szabályozó testület, a szejm.

2) Minden tagállamnak van saját hadserege, rendőrsé-ge, de maga a föderáció is rendelkezik kisebb katonai egy-ségekkel.

3) Az államszövetségben bevezetik a vallásszabadságot, a törvény előtti egyenlőséget, a kötelező általános elemi ok-tatást, megszüntetik a halálbüntetést, a rendi előjogokat és az egyenlőtlenségeket.

4) A cárizmust és a jobbagyrendszert felszámolják.

5) A keresztény értékrendet és államrendet fokozatosan kiterjesztik az egész világra.

A testvériség tagjainak többsége a fentebb taglalt célokat fokozatosan az ifjúság nevelésén és a keresztény értékrend terjesztésén keresztül kívánta elérni. Hulak és Sevcsenko viszont a forradalmi átalakítások híve volt. Sevcsenko úgy gondolta, hogy a népet népfelkelés útján kell felszabadítani a jobbagyság alól, Ukrajnát pedig a politikai, nemzeti rab-ságból.

Tarasz éjszakája

<i>Megfeszítették Ukrajnát!</i>	<i>nem segít már rajta senki,</i>
<i>Keserves a végzet!</i>	<i>letűnt a kozákság,</i>
<i>Vergődik és sír egyedül,</i>	<i>hamuba hullt a dicsőség,</i>
<i>ó, hallgasd az árvát,</i>	<i>már menekvés sincsen...</i>

(Weöres Sándor fordítása)

3. A Cirill-Metód testvériség megszűntetése és jelentősége

1847 márciusában egy Alekszej Petrov nevű provokátor feljelentése alapján a testvériséget a cári kormány megszüntette. Tagjait száműzték, Sevcsenkót és Hulakot pedig besorozták katonának. A Cirill-Metód testvériség történelmi jelentősége felbecsülhetetlen. Mihajlo Hruszevszkij szerint ezzel a szervezettel vette kezdetét a modern értelemben vett ukrán politikai mozgalom. Itt lépett először színre az a **raznocsinyec** (vegyes rendi) **értelmiség**, amely ukrán nemzet alatt már nemcsak a nemességet értette, hanem a parasztságot is.

Ellenőrizd magad!

1. *Mikor jött létre a Cirill-Metód testvériség, és mit tudsz a tagjairól?*
2. *Jellemezd a Cirill-Metód testvériség programját.*
3. *Miért szűnt meg?*
4. *Fogalmazd meg a történelmi jelentőségét.*

Jegyezd meg!

1846 januárja – 1847 márciusa – a Cirill-Metód testvériség tevékenysége

13.§ Nemzeti felszabadító mozgalom a nyugat-ukrán földeken az 1848–1849-es forradalom idején

1. Forradalom Ausztriában. A Ruszin Főtanács megalakulása

1848-ban forradalom kezdődött Európában, amely a **Népek tavasza** néven került be a történelembe. Az „összetákolts” Osztrák–Magyar Monarchiát felkelések rázták meg Bécsben, Pest-Budán, Lvivben. Létrejött Magyarország felelős kormánya **gróf Batthyány Lajos** vezetésével. A magyar országgyűlés demokratikus átalakításokat hirdetett meg, amelyek eljutottak Kárpátaljára is.

1848. március 15-én I. Ferdinánd császár kihirdette Ausztria alkotmányát, amely szólás- és vallásszabadságot adott az osztrákoknak, engedélyezte a szabad sajtót, és határozott a Reichstag összehívásáról. Annak érdekében, hogy megelőzze a jobbágyok lázongását, a császári hatalom önkéntes örökváltság fejében felszabadította őket.

Galícia területén évszázadok óta éltek együtt ukránok és lengyelek. A forradalom hatására mindkét nép szervezkedni kezdett. **1848. április 13-án** a lengyelek létrehozták a **Központi Néptanácsot**, lengyelül **Centralna rada narodowa-t**, amely a középkori Rzeczpospolitát akarta helyreállítani. Az ukránságot nem ismerte el külön nemzetként, a lengyel nép egyik mellékágának nyilvánítva azt. A szervezet tagjai követelték a polgári reformok bevezetését és Galícia lengyel autonóm tartománnyá való átalakítását az Osztrák Birodalmon belül.

1848. április 19-én a lvivi ukrán értelmiség képviselői azzal a követeléssel fordultak a császárhoz, hogy engedélyezze ukrán iskolák megnyitását, a törvények kiadását

ukrán nyelven és kötelezze a helyi hivatalnokokat, hogy tanulják meg az ukrán nyelvet.

Azellengyelesedett ukrán értelmiség **1848. április 23-án** megalakította a **Ruszin Gyűlést**, amely a független Lengyelország létrehozásáért küzdött a Habsburg-dinasztia felsőbbségének megőrzése mellett. A gyűlés tagja volt Ivan Vahilevics is, aki a szervezet *Ruszin napló* című lapját szerkesztette.

1848. május 2-án Lvivben megalakult a **Ruszin Főtanács**, amely az ukránok jogait és érdekeit volt hivatott védeni. A főtanácsnak 30 tagja volt, vezetőjévé **Hrihorij Jahimovics** görög katolikus püspököt választották meg, később ezt a posztot **Mihajlo Kuzemszkij** töltötte be.

A tanács elnöke			
Ruszin Főtanács			
Tagjai: 15 görög katolikus pap és 15 értelmiségi			
Politikai osztály	Oktatási osztály	Parasztkérdésekkel foglalkozó osztály	Pénzügyi osztály
Körzeti tanácsok			
Helyi tanácsok			
A helyi tanácsokban 3 képviselték a parasztságot, 3 a városi polgárságot, 3 a slachtát, 3 a kántortanítókat, 18 pedig az értelmiséget. 10 közülük pap volt			

A Ruszin Főtanács megszervezte az első galíciai kultúra-felvilágosító szervezetet, a Galíciai-Ruszin Maticát, Népi házat alapított Lvivben, kiadta a *Galíciai csillag* (1848–1857) című ukrán újságot is. A főtanácsnak köszönhetően a lvivi egyetemen megnyílt az ukrán nyelv és iro-

Hrihorij Jahimovics

Mihajlo Kuzemskij

dalmi tanszék Jakiv Holovackij vezetésével. A főtanács tagjainak egy része a Szláv Szövetségi Köztársaságban képzelte el Galíciai jövőjét, mások független ukrán államról álmodoztak Kijev központtal. A legtöbben azonban elfogadták Galícia felosztását: a Krakkó központú, lengyel többségű Nyugat-Galíciára és a Lviv központú, ukrán többségű Kelet-Galíciára. A Ruszin Főtanács 1851-ben szüntette be tevékenységét.

1848. október 19-én Lvivben összehívták a ruszin tudósok gyűlését, ahol kidolgozták az ukrán oktatás, tudomány és kultúra fejlődésének programját.

1848. június 2-án Prágában összeült a szláv kongresszus, amelyen tisztázni kellett a galíciai lengyelek és

Galíciai csillag

ukránok között kialakult ellentétek okait. A kongresszuson részt vett mindhárom lvivi szervezet, a Központi Néptanács, Ruszin Főtanács valamint Ruszin gyűlés tagjai. A tanácskozás résztvevői határozatot fogadtak el az ukrán nyelv bevezetéséről az iskolákban és az állami intézményekben, valamennyi nemzet egyenjogúságáról, a vallásszabadságról, egy közös ukrán–lengyel légió létrehozásáról. Komoly vitát váltott ki az ukránoknak az a javaslata, hogy Galíciát osszák fel lengyel többségű Nyugat-Galíciára és ukrán többségű Kelet-Galíciára.

A forradalom egyik legfontosabb vívmánya az osztrák parlament, a Reichstag összehívása volt. Első ülésére 1848. július 10-én került sor. Az ukránok érdekeit a parlamentben 39 képviselő védte, akik közül 27 paraszt származású volt. A képviselők követelték a jobbágyfelszabadítást, Galícia két részre (ukrán Kelet- és lengyel Nyugat-Galícia) való felosztását, illetve Bukovina Galíciához csatolását.

2. A lvivi fegyveres felkelés. Forradalmi események Bukovinában és Kárpátalján

1848 októberében fegyveres felkelés kezdődött Bécsben. Ennek hírére fellázadt Lviv is. **1848. november 1-jén** a katonák Lvivben a lázongó nép közé lőttek. A városban felkelés vette kezdetét. Az emberek kimentek az utcára és barikádokat építettek. **1848. november 2-án** a hadsereg és a felkelők megütköztek egymással. A felkelést az osztrák csapatok végül vérbe fojtották.

1848 márciusában Bukovina lakossága is lázadozni kezdett. A felkelők létrehozták a Nemzeti Gárdát, melynek kézművesek, kereskedők és a görög katolikus szeminárium növendékei voltak a tagjai. A forradalmi események kibontakozását nagyban gátolta az, hogy a nem ukrán többségű városok és többnyire ukrán falvak között gyakorlatilag

Az égő városháza a lvivi felkelés idején

nem volt kapcsolat. Az ukránság azonban mégis érvényt tudott szerezni akarátának. A nyolc bukovinai parlamenti képviselő közül ötven ukránok voltak. Munkájukat Lukjan Kobilica koordinálta.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharcból Kárpát-alja lakossága, így a nagyszámú ruszin lakosság is kivette részét. Az akkori ruszin értelmiség magyarbarát volt, s tömegestül csatlakozott a szabadságharchoz. Az ungvári görög katolikus szeminárium papnövendékei is önként jelentkeztek katonának, sokan közülük magas kitüntetésben részesültek, s magyar nemességet szereztek. A szabadságharc egyetlen kárpátaljai csatája a Munkács melletti **Podherignél** zajlott, ahol a magyar honvédek és nemzetőrök

megfutamították a Kárpátok túloldaláról betörő császári csapatokat.

A ruszin görög katolikus papságnak voltak oroszbarát érzelmű képviselői is, akik különösen akkor aktivizálták tevékenységüket, amikor megjelentek vidékükön az orosz csapatok. Vezetőjük **Dobránszky Adolf** 1849-ben azzal a javaslattal fordult I. Ferenc Józsefhez, hogy ossza fel Magyarországot nemzetiségi körzetekre. A császár az Ungvár központú ruszin körzet helytartójává Dobránszkyt nevezte ki, aki 1860-ig töltötte be ezt a tisztséget.

Dobránszky Adolf

Ellenőrizd magad!

1. *Miért nevezik az 1848–1849-es forradalmi eseményeket a Népek tavaszának?*
2. *Milyen sajátosságai voltak a jobbágyszabadításnak az Osztrák Birodalom területén?*
3. *Milyen szervezetek jöttek létre Lvivben a forradalom idején?*
4. *Miben különböztek Galíciával kapcsolatos nézeteik?*
5. *Jellemezték a Ruszin Főtanács tevékenységét!*
6. *Miért hívták össze Prágában a szláv kongresszust, és milyen kérdéseket vitattak meg résztvevői?*
7. *Jellemezték az osztrák parlament ukrán képviselőinek a tevékenységét!*
8. *Hogyan zajlott a lvivi fegyveres felkelés?*
9. *Milyen sajátosságai voltak a forradalmi eseményeknek Kárpátalján?*

Jegyezd meg!

1848. április 13. – a Központi Néptanács létrejötte

1848. április 23. – a Ruszin gyűlés létrejötte

1848. május 2 – 1851 – a Ruszin Főtanács megalakulása

1848–1857– a Galíciai csillag megjelenése

1848. június 2. – szláv kongresszus Prágában

1848. november 1–2. – fegyveres felkelés Lvivben

14.§ Oktatás és tudomány

1. Oktatási rendszer Kelet-Ukrajnában

A XIX. század első felében I. Sándor megreformálta az ország oktatási rendszerét. Létrehozta a Népoktatási Minisztériumot, jóváhagyta a Népoktatás szabályait. Kelet-Ukrajnában az oktatás rendi jellegű és négy szintes volt: elemi képzést az egyszerű nép gyermekei a **parokiális iskolákban** szereztek, a nemesek, papok, kereskedők, tisztviselők, kézművesek gyermekei pedig a **járási iskolákban**, középiskolai tudást a **gimnáziumok** és más **speciális iskolák** szolgáltattak, felsőfokú végzettséget pedig a **liceumok**, **főgimnáziumok** és **egyetemek** adtak. Voltak más jellegű iskolák is: Kijevben és Poltavában kadétképzés folyt, Mikolajivban pedig tengerésziskola működött. Az elemi oktatás elhanyagolt állapotban volt. 1844-ben a Volinyi, Kijevi, Pogyilljai és Poltavai kormányzóságok 7 millió lakosára mindössze 9823 tanuló jutott. 1856-ban Ukrajnában 1320 parokiális és járási iskola működött, ahol 67 ezer gyerek tanult. A katonák gyermekei kantoniskolákba jártak. A parokiális iskolákban az oktatás 4 hónaptól 1 évig tartott, a gyerekek írást, olvasást, számtant és hittant tanultak. A járási iskolákban az oktatás 3 éves volt, a tanulók orosz nyelvet, földrajzot, történelmet, számtant, fizikát,

mértant, természetrajzot, rajzot, hittant tanultak. A nemesek gyermekeit házitánítók tanították otthon. 1847–1849-ben Kelet-Galíciában és Kárpátalján *vasárnapi iskolák* létesültek felnőttek számára, ahol földrajzból, matematikából és ukrán nyelvből szerezhettek ismereteket a diákok.

1804-ben Csernyihivben nyílt meg Ukrajna első szakiskolája. 1807-ben a volinyi gimnázium mellett Kremenyecben hároméves földmérő, Odesszában gyümölcskertész szakiskola alakult. 1828-ban **Pjotr Ivanovics Prokopovics** a Csernyihivi kormányzóság Palcsiki községében méhészkiskolát alapított.

Több ukrán városban alakultak egészségügyi iskolák, Herszonban pedig kereskedelmi hajózási iskola nyílt.

A XIX. század elején Ukrajnában líceumok és gimnáziumok létesültek. Az odesszai Richelieu (e.: riseljő) Líceum 1817-ben, a Kremenyec-Volinyi lengyel líceum 1818-ban, a Nyezsini Főgimnázium 1820-ban, az első női gimnázium pedig Kijevben nyitotta meg kapuit 1850-ben.

Ukrajnának abban a részében, amely a XIX. század elején az Orosz Birodalomhoz tartozott, nem volt főiskola. Mint ismeretes, 1805-ben **Vaszil Karazinnak** és más közéleti személyiségek erőfeszítéseinek köszönhetően megnyitotta kapuit a **Harkivi Egyetem**. Az oktatás négy karon folyt: bölcsész- (történelem, filológia), fizika-matematika, jog- és orvostudományi karon. Napjainkban az egyetem megalapítójának, a felvilágosító, tudós és feltaláló Vaszil Karazinnak a nevét viseli. Hosszú időn keresztül volt az egyetem rektora **Petro Hulak-Artemovszkij**. 31 éves

*Pjotr Ivanovics
Prokopovics*

Az odesszai Richelieu Líceum

korában, 1821-ben lépte át először a fiatal történelem-, földrajz- és statisztikaoktató az egyetem kapuját. Ragyogó előadói stílusával az ifjú professzor nagy népszerűsége tett szert diákjai körében. Óráin sohasem használta jegyzeteit, hanem szellemes rögtönzéseivel és színes elbeszélésével próbálta felkelteni hallgatói érdeklődését. Az ő előadásain ezért mindig sok diák volt gyakran még más karokról is.

1834-ben alakult meg a **Kijevi Szent Volodimir Egyetem**. Első rektora a híres tudós **Mihajlo Makszimovics** volt. A kijevi egyetemmel forrt egybe a sorsa **Volodimir Antonovicsnak** is. Nem véletlenül tartják a történelmi források legavatottabb ismerőjének, hisz ő gyűjtötte össze és rendezte sajtó alá az *Ukrán történelem* 9 kötetes forrás- és dokumentumgyűjteményét. Harminc évig tanított a kijevi egyetemen. Tudósok egész sorát készítette fel Ukrajna történelmének kutatására.

A gimnáziumok először 4, később 7, a líceumok pedig 9–10 osztályosak voltak, az egyetemeken pedig 5 évet kellett tanulni. Az oktatás nyelve minden iskolában orosz volt.

A kijevi egyetem főépülete napjainkban és egykor

A Kremenyec-volinyi Lengyel Líceumot a hatalom 1833-ban, a lengyel nemzeti felkelés leverése után bezárta. A Richelieu Líceumban 1823–1855 között működött a keleti nyelvek intézete, ahol arab, török és perzsa nyelvet tanul-
tak a diákok. A Nyezsini Főgimnázium hallgatója volt Nyi-
kolaj Gogol és Jevhen Hrebinka.

2. Oktatás Nyugat-Ukrajnában

Galíciában a görög katolikus lelkészeknek 1792-ben megtiltották, hogy hittant oktassanak és az iskolák fel-
ügyeletét a római katolikus papokra bízta. Levickij met-
ropolitának és Sznyihurszkij püspöknek végül sikerült
elérni azt, hogy az ukrán többségű iskolákban a tanítás
nyelve az ukrán legyen. A gimnáziumok itt 6, 1849 után
pedig 8 osztályosak voltak. A bukovinai iskolákban az ok-
tatás németül és románul zajlott. 1816-tól kezdve az isko-
lák felügyeletét a lvivi római katolikus konzisztórium látta

el, amely kötelezővé tette a lengyel nyelv oktatását is. Ennek következtében csökkent az iskolákba beíratott gyerekek száma. Csernyivciben a gimnázium 1808-ban nyílt, a teológiai főiskola pedig 1828-ban.

Ossolineum Intézetet Lvivben

Jozef Maksymilian Ossolinski 1817-ben Lvivben létrehozta az **Ossolineum Intézetet**, mely hírnevét gazdag könyvtárának és történelmi múzeumának is köszönheti.

Ukrajna egyik legrégebbi múltra visszatekintő tanintézménye a lvivi egyetem volt, melynek mai Ivan Franko Nemzeti Egyetem. 1661-ben kezdte el működését, de a klasszikus négy kar helyett csak kettőt tudtak beindítani ekkor. 1784-ben a bécsi egyetem mintájára újjászervezték.

1805–1818 között Krakkóban volt a székhelye, majd ismét Lvivben. Az egyetemen négy kar működött ekkor: filozófiai, jogi, teológiai és orvostudományi. Az ukrán történelmi tanszék élén Mihajlo Hruszevszkij állt.

A lvivi egyetem főépülete

3. A tudomány fejlődése az ukrán földeken

A 19. század első felében gyors fejlődésnek indult a tudomány. Egy sor tudományos intézmény létesült. 1812-ben alapították Jaltában a nyiktszkiji botanikus kertet, amely az ukrainai növénynevelés központjává vált. Emellett borászati iskola is nyílt itt. Harkivban működött **1811–1818** között a **Filotechnikai Társaság**, amelyet Vaszil Karazin létesített. A társaság népszerűsítette a modern mezőgazdasági termelési módokat. **1812–1820** között tevékenkedett a harkivi egyetem égisze alatt a **Harkivi Tudományos Társaság**. Tevékenységének eredményeiről a *Harkivi Tudós Társaság munkái* című folyóiratban számoltak be. 1828-ban jött létre Odesszában **Dél-Oroszország Mezőgazdasági Társasága**. Vaszil Karazin alapította Ukrajna első meteorológiai állomását, mely sokat tett Szlobo-

dai valamint Dél-Ukrajna éghajlati viszonyainak feltérképezése terén. 1840-ben alakult meg a **Kijevi Orvosok Társasága**. A korszak legjelentősebb tudósai: Mihajlo Makszimovics és Mihajlo Osztrohradszkij voltak. Timofej Oszipovszkij harkivi tudós matematika tankönyvéből sajtótították el ennek a tudománynak az alapjait Oroszország egyetemeinek diákjai.

Mihajlo Makszimovics

Mihajlo Makszimovics (1804–1873) természettudós, történész, néprajzkutató, irodalmár. A Kijevi Szent Volodimir Egyetem első rektora. Az ukrán botanika- és néprajzkutatás úttörője. Kétkötetes munkát írt *A botanika alapjai* címmel. Lefordította az *Ének Igor hadáról* című művet. Kijev ókori történetének első kutatója. 1833-tól a moszkvai egyetem professzora, 1871-től a Birodalmi Akadémia rendes tagja volt.

Mihajlo Osztrohradszkij (1801–1862) matematikus, tanár. Harkovban tanult, majd Franciaországban. A francia lapokban publikálta először matematikáról szóló műveit. 1828-tól Szentpéterváron tevékenykedett. Tanulmányozta az analitikus mechanikát, a hidromechanikát, a matematikai fizikát, a differenciált egyenletek teóriáját. A párizsi, torinói, amerikai akadémiák tagja volt.

Mihajlo Osztrohradszkij

Mint már említettük, Ukrajna történetével először Dmitro Bantis-Kamenszkij foglalkozott a *Kis-Oroszország története* (1822) című művében, majd Mikola Markevics az 1842–1843-ban napvilágot látott azonos című munkájában. Markevics ezen kívül még egy sor könyvet írt a kozákok és hetmanok történetéről: *Mazepa, Barabas hetmansága, Az első kisorosz hetmanokról* címmel. Előszeretettel tanulmányozta az ukránok szokásait és konyháját. Kutatásai eredményeiről *A kisoroszok szokásairól, konyhájáról és italairól* című könyvében számolt be.

Denisz Zubrickij galíciai történész 1852–1855 között jelentette meg *A Halicsi Ruszin fejedelemség* című háromkötetes munkáját. Kijev múltjának avatott kutatója volt **Makszim Berlinszkij**, aki vizsgálódásnak eredményeit 1820-ban a *Kijev rövid leírása* című művében foglalta össze. Jelentős történelmi műveket alkotott Mihajlo Makszimovics. A tudós ezekben elutasította a normann teóriát, vagyis, hogy Ruszt a vikingek hozták létre. Harkivban kezdte munkásságát az egyik legkiemelkedőbb ukrainai történész, **Mikola Kosztomarov** (róla már tanultatok a 12. §-ban). Sok krónikát ismert, egész dokumentumokat volt képes fejből idézni. Imádta a költészetet, különösen Sevcsenko verseit szerette szavalni. Leginkább azonban az ukrán népballadák álltak közel a szívéhez, melyek szövegének ismerte minden lehetséges változatát. Műveiben a kozákokkal, Hmelnickijjel, Mazepával foglalkozott.

4. Híres kárpátaljaiak Oroszország és Ukrajna tudományos életében

A XIX. század első felében több kárpátaljai ruszin is tevékenykedett Oroszország és Ukrajna tudományos életében. Odessza és Nyezsín gimnáziumai sokat köszönhetnek egy Ung megyei nemesembernek, bizonyos Orlay Jánosnak

(Ivan Orlay). A szentpétervári egyetem első rektora is a földink, Balugyánszky Mihály (Mihajlo Balugyanszkij) volt. Hálás szívvel gondol Harkiv Tudós Társasága ma is egykori rektorára, Dudrovics Andrásra (Andrij Dudrovics). Oroszországnak pedig nem lenne bolgarisztikája, ha nincs a félig román, félig ruszin Huca Gheorghe, aki Oroszországban Venelinnek nevezte magát, hogy ne nézzék oláhnak.

Orlay János

Orlay János (Ivan Orlay) az Ungvár közelében fekvő Palágyon született 1770-ben. Tanulmányait Munkácson, Ungváron, Nagykárolyban, Lembergben végezte. 1791-ben Szentpétervárra utazott, ahol az orvosi és sebészeti intézetben tanult, amit sikeresen be is fejezett. Ezután I. Sándor udvari orvosának helyettese lett. 1821-ben a Nyezsini Főgimnázium igazgatójává nevezték ki. A főgimnázium diákja volt

ezekben az években a későbbi orosz író Gogol. 1826-ban az odesszai gimnázium igazgatója lett. Ott is halt 1829-ben.

Balugyánszky Mihály (Mihajlo Balugyanszkij) 1769-ben született Felsőolsván. Tanulmányait Sátoraljaújhelyen, Kassán, Pesten és Nagyváradon végezte. 1803-ban Ivan Orlay meghívására Nagyváradról Szentpétervárra utazott, ahol az akadémia tanára lett. Éveken át volt a későbbi orosz cár

Balugyánszky Mihály

I. Miklós nevelője. 1819-ben alakult meg a szentpétervári egyetem, melynek első rektorává Balugyánszkyt választották.

Dudrovics András (Andrij Dudrovics) 1782-ben látta meg a napvilágot görög katolikus papcsaládban. Tanulmányait Kassán és Pesten végezte. 1804–1806 között közjegyző volt, majd Oroszországba költözött. Előbb a csernyihivi gimnáziumban oktatott történelmet, majd 1812-től a harkivi egyetem logikatanára lett. 1814-ben megvédte doktori disszertációját filozófiából, 1819-től az egyetem professzora, 1829–1830-ban pedig rektora volt.

Dudrovics András

Jurij Huca-Venelin

Jurij (Gheorghe) Venelin-Huca 1802-ben született a Bereg vármegyei Tibava községben ruszin-román pravoszláv papcsaládban. Előbb az ungvári gimnáziumban, majd pedig a szatmári püspöki líceumban tanult. 1822-ben felvételt nyert a lvivi egyetem filozófiai karára. 1823-ban vallási okokból Oroszországba költözött. Kisinyovban, majd pedig Moszkvában élt. Befejezte a moszkvai egyetem orvosi karát. Rövid ideig házi tanítóskodott is. Nagyon érdekelte a bolgár nép története, ezért 1830–1831-es bulgáriai utazása során rengeteg anyagot gyűjtött. Venelin-Hucát tartják az orosz bolgarisztika megteremtőjének.

Ellenőrizd magad!

1. Milyen sajátosságai voltak Kelet-Ukrajna oktatási rendszerének Oroszország keretei között?

2. Sorold fel a XIX. század első felében létesült szakiskolákat!

3. Jellemezd a líceumokat és gimnáziumokat!

4. Készíts rövid beszámolót az egyetemekről!

5. Hogyan fejlődött az oktatás a nyugat-ukrán földeken?

6. Milyen tudományos társaságok létesültek ebben az időben?

7. Milyen szerepet játszottak a kárpátaljai ruszinok Oroszország és Ukrajna tudományos életében?

Végezd el a feladatot!

- Töltsd ki az ukrán tudósokat bemutató táblázatot!

A tudós neve	Tudományág	Főbb művei

Jegyezd meg!

1661 – a lvivi egyetem megnyitása

1804 – Csernyihiv első szakiskolájának a megnyitása

1817 – az odesszai Richelieu Líceum és a lvivi Ossolineum Intézet megalapítása

1818–1833 – a kremenyecv-volinyi lengyel líceum működése

1811–1818 – Filotechnikai Társaság

1812–1820 – Harkivi Tudományos Társaság

1820 – a Nyezsini Főgimnázium létrehozása

1828 – az első méhészkola megnyitása Palcsikiban

1850 – az első női gimnázium megalakítása Kijevben

15. § Irodalom és színház

1. A nyelv szerepe a nép életében

„*Nyelvében él a nemzet*” – mondta Széchenyi István, és ez az ukránságra is érvényes volt a XIX. század első felében. A két birodalom területén élő ukránok nyelvét ugyanis a hatalom nem ismerte el, mint ahogy az ukránokat sem külön nemzetként. Voltak azonban olyanok, akik az ukrán nyelv védelmére keltek. Példaként Alekszander Gercen orosz gondolkodót és az ukrán nyelvtudós Izmajil Szreznyevszkijt említhetjük. Az ukrán irodalmi nyelv megteremtőjeként **Ivan Kotljarevskijt** tartják számon. Az 1798-ban megjelent *Aeneis* (ukránul Enejida) című műve először szólt meg az egyszerű nép nyelvén. A klasszikusok sorába tartozik a *Natalka Poltavka* és *A muszka varázsló* című színdarabja is.

A Natalka Poltavka színházi előadása

2. Az ukrán írók új nemzedéke

A mai ukrán irodalom alapjait a XIX. század első felének fiatal írónemzedéke rakta le: **Hrihorij Kvitka-Osznovjanenko**, **Petro Hulak-Artemovszkij**, **Jevhen Hrebinka**, **Tarasz Sevcsenko**. Nyugat-Ukrajnában pedig **Markiján Saskevics**, **Jakiv Holovackij**, **Ivan Vahilevics**, **Olekszander Duhnovics** voltak az irodalmi élet megteremtői.

Hrihorij Kvitka-Osznovjanenko

Hrihorij Kvitka-Osznovjanenko (1778–1843) Harkiv vidékén született kozák előljárók családjában. Otthoni oktatásban részesült. 23 évesen szerzetes lett, de négy év múlva elhagyta a kolostort és belevetette magát Harkiv kulturális életébe. A harkivi hivatásos színház egyik megalapítója, 1812-től igazgatója. Az ukrán próza atyjaként tartják számon. Főbb művei: *Úriember*, *Nemesi választások*, *Honcsarivkai nász*.

Jevhen Hrebinka (1812–1848) híres tanmeseíró, költő, könyvkiadó Poltava vidékén született. Elemi iskoláit otthon végezte. 1825–1831 között a nyezsini gimnázium diákja volt. Történelmi elbeszélések és regények, románcok szerzője. Ismertebb fabulái: *Medvebíróság*, *A verebek és a meggy*, de ő a szerzője a *Csajkovszkij* című történelmi regénynek és az *Ocsi csornije* románcnak is.

Jevhen Hrebinka

Petro Hulak-Artemovszkij

Petro Hulak-Artemovszkij íróként tanmeséivel és romantikus balladáival tette halhatatlanná magát. Nevéhez köthető ezeknek az irodalmi műfajoknak a meghonosítása az ukrán irodalomban. Egyik legismertebb alkotásaként *Az Úr és a Kutya* című tanmesét tartják számon, amelyben elítélte a jobbágyrendszert.

Tarasz Sevcsenko (1814–1861) saját bőrén tapasztalta meg a jobbágyrendszer minden keservét.

Születésétől fogva 24 éves koráig volt jobbágy. 9 éves korától volt cseléd a földesúr udvarában. Tarasz Hrihorovics személyi szabadságát barátai közbenjárására nyerte vissza, akik kiváltották a jobbágysorból. A tehetséges ifjút ezután bejutatták a Pétervári Művészeti Akadémiára. Az akadémia befejezése után Sevcsenko festőművészként és ismert költőként érkezett Ukrajnába. Találkozása a szülőfölddel azonban nem volt felhőtlen. Az ukránok milliói továbbra is a jobbágyság jármát viselték. Jobbágyok maradtak Tarasz szeretett testvérei is. Emiatt voltak olyan éles hangúak Sevcsenko versei. A személyi és állami rabságot tartotta a költő a legnagyobb rossznak (vagyis a jobbágyságot és Ukrajna rabságát Oroszország keretei között). A cári rendszer Sevcsenko szabadgondolkodását keményen megtorolta.

Tarasz Sevcsenko

1840-ben látott napvilágot *Kobzos* című verseskötete. Miután a költőt 1847-ben letartóztatták, a *Kobzost* azonnal betiltották. Sevcsenko versei ennek ellenére tovább éltek az emberek körében, vagy kéziratos formában, vagy pedig úgy, hogy megtanulták őket, de

A Kobzos első kiadása

sok költeményt népdalként énekeltek. Sevcsenko költeményei nemcsak irodalmi jelentőségük miatt voltak hallhatatlanul népszerűek, hanem azért is, mert egyszerű, közérthető nyelven szóltak a néphez. Korábban soha nem tapasztalt meggyőződéssel szóltak ezek a versek a megaláztatokhoz és elnyomottakhoz, hogy rázzák le a rabigát és vívják ki a szabadságot.

3. Könyvtárak Ukrajnában

Az első nyilvános könyvtárak az egyetemek mellett jöttek létre. A harkivi egyetemi könyvtár 51 ezer könyvvel rendelkezett, a kijevi pedig 88 ezerrel. A nyezsini gimnázium könyvtárának alapját a gimnáziumalapító Bezborogyko család könyvei alkották. 1850-ben egy kormányrendelet engedélyezte 50 nyilvános könyvtár, köztük az első mindenki számára elérhető odesszai megnyitását, de a 40-es évek forradalmi eseményeinek hatására rövid időn belül bezártak közülük 15-öt. Nyugat-Ukrajnában a híres Ossolineum mellett gazdag könyvtárai voltak a lvivi, ternopili, csernyivci és sztanyiszlavi gimnáziumoknak is.

4. Színházak

Az első amatőr színházak a földesurak birtokain alakultak az urak mulattatására. Az első színészek pedig a jobbágyság közül kerültek ki. Messze földön híres volt Dmitro Troscsinszkij földbirtokos amatőr jobbágyság színháza a Poltava-vidéki Kibinci községben, amelyet 1812-ben Nyikolaj Gogol édesapja **Vaszil Gogol-Janovszkij** vezetett. Hasonló színházak létesültek a Csernyihiv környéki Kacsanyivkában és a volinyi Romanyivkában. Amatőr színtársulatok működtek a harkivi és kijevei egyetemeken, a nyezsini gimnáziumban. A diákok Fonvizin, Kapnyiszt, Shakespeare, Molière műveket adtak elő.

Mihajlo Scsepkint

Az első hivatásos színházi társulatok Harkivban és Poltavában 1818 és 1821 körül alakultak. 1819-ben Poltavában kőszínház épült, ahol Kotljarevskij *Natalka Poltavkáját* és *A muszka varázslót* adták elő. Kotljarevskijnek köszönhetően kiváltották a jobbágysorból a tehetséges **Mihajlo Scsepkint**, aki ezután a városi színház egyik hírességévé vált. 1822-ben Moszkvába, majd Szentpétervárra utazott, ahol az Olekszandrivszkij Színház művésze lett. A harkivi színház élén Kvitka-Osznovjanenko állt. A színház művészei Gribojedov, Gogol és Kvitka-Osznovjanenko műveit vitték színre.

A nyugat-ukrán földeken is fejlődött a színházművészet. A lvivi szeminárium amatőr színészei

I. Lozinszkij *Ukrán lakodalom* című művét vitték színre. Az 1848 októberében megtartott tudós konferencia

résztevőit a *Natalka Poltavka* bemutatásával szórakoztatták. Kolomijában Ozorkevics szervezett amatőr társulatot. Zemplén megye iskolásai pedig 1851-ben színpadra állították Olekszandr Duhnovics *A gazdagságnál többet ér a tisztesség* című művét.

5. Népművészet

Az ukránság életében mindig is fontos szerepet játszott a zene. Énekeltek aratás közben, karácsonykor, és újévi jókívánságaikat is dalokba öntötték. Nótáztak a lakodalmakon, bölcsődalokkal altatták el gyermekeiket és siratóénekekkel búcsúztatták el halottaikat is. Legkedveltebb hangszerük a hegedű, a cimbalom és a csörgődob volt. Kobzosok, banduristák és lantosok járták az országot és művészetükkel elkápráztatták az embereket. Legismertebb kobzosok Andrej Sut, Ivan Krjukovszkij és Osztap Vereszaj volt.

Osztap Vereszaj

Ellenőrizd magad!

1. *Ki az ukrán irodalmi nyelv megteremtője? Miért?*
2. *Kik rakták le a mai ukrán irodalom alapjait?*
3. *Mutassátok be Hrihorij Kvitka-Osznovjanenko irodalmi munkásságát!*
4. *Készítetek beszámolót Jevhen Hrebina és Petro Huklak-Artemovszkij tevékenységéről!*
5. *Szerintetek miért voltak népszerűek Tarasz Sevcsenko művei az egyszerű emberek körében?*

6. *Hol alakultak az első könyvtárak?*
7. *Jellemezzétek az ukrán színházművészet fejlődését a XIX. század első felében!*
8. *Milyen szerepet játszott a zene az ukránság életében?*
9. *Ki volt Osztap Vereszaj?*

■ **Jegyezd meg!**

1818–1821 – a poltavai színház működése

1840 – Sevcsenko Kobzosának megjelenése

16. § Zene, képzőművészet, építészet

1. Zene

A zenei élet központjai Kijev, Harkiv, Poltava, Lviv és Odessza volt. Kijevben élt és alkotott a híres zongoraművész, zeneszerző és pedagógus **Joszip Vitvickij**. Főbb művei: *Dnyeperi hajózás*, *A hold tündöklésében*. Poltava híres muzsikusa volt **Alojiz Jedlicska**. Harkivban élt és alkotott **Ivan Vitkovszkij**. Lviv első hivatásos muzsikusa, zeneszerzője **Mihajlo Verbickij** volt. Ő az ukrán himnusz zeneszerzője.

2. Képzőművészet

A képzőművészet egyik legnépszerűbb műfaja a XIX. század első felében a portréfestészet volt. Jeles portréfestő volt **Volodimir Borovikovszkij**, aki a belső értékek ábrázolására törekedett, és a 47 éves koráig jobbágysorban sínylő **Vaszil Tropinyin**.

Ivan Szosenko tájkép- és ikonfestő, a nyezsini (1839), a nemirivszki (1846) és a kijevi (1856) gimnáziumokban rajzot tanított. Ő volt az, aki felfigyelt Sevcsenko rajzkészségére, szoros barátság alakult ki köztük.

Volodimir Borovikovszkij:
II. Katalin séta közben

Vaszil Tropinyin:
Pogyilljai lány

Ivan Szosenko: *Tájkép*

A korszak legjelesebb festőművésze, grafikusa **Tarasz Sevcsenko**, a Szentpétervári Művészeti Akadémia végzőse, 130 portré szerzője.

Svcsenko:
Katerina

Sevcsenko:
Bírói tanács

Sevcsenko:
Csihirini ajándékok

Sevcsenko:
A vidubicsi kolostor

3. Építészet

A XIX század első felének jelentős kijevi építésze volt **Andrij Melenszkij**. Alkotásai közé tartozik a Magdeburgi Jog tiszteletére állított emlékmű, a Szent Miklós-templom az Aszkold-hegyen és az első kőszínház épülete.

*A Magdeburgi Jog
emlékműve*

*Szent Miklós-templom
az Aszkold-hegyen*

Vikentyij Beretti tervei alapján épült klasszicista stílusban a Kijevi Szent Volodimir Egyetem épülete. 1809-ben készült el az Odesszai Színház épülete, 1837–1841-ben pedig a híres Patyomkin-lépcső.

A Kijevi Szent Volodimir Egyetem épülete

Ebben az időben kastély-park kompozíciók létesültek, olyanok, mint Kirilo Rozumovszkij baturini birtoka, vagy Hrihorij Galagan szokirnicai birtoka. Umanban építették meg a *Szofijivka-parkot*. A park valamikor Potockij lengyel mágnáscsalád tulajdonában volt és Sztanyiszlav Potockij feleségének Szofijának a tiszteletére lett a neve *Szofijivka*. Egy lengyel hadi mérnök, bizonyos Ludvik Metzel tervezte. Ő álmodta meg mesterséges tavait, zsilipjeit, szökőkútjait és vízeséseit, az Anti-Kirké-szigetet, a földalatti Akherón folyót, a hidakat, grottókat, szobrokat, fasorokat, az Élysées-mezőt.

A Szofijivka- park

Ellenőrizd magad!

1. *Nevezzétek meg az ukrán zeneművészet legfőbb vívmányait a XIX. század első felében!*
2. *Készítsetek beszámolót a XIX. század első felének festőművészeiről!*
3. *Milyen sajátosságai voltak az ukrán építészetnek a XIX. század első felében?*

4. TÉMA

AZ UKRÁN TÁRSADALOM MODERNIZÁCIÓJA A XIX. SZÁZAD KÖZEPÉN ÉS A SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

17–18. § Változások a mezőgazdaság fejlődésében

1. Jobbágyszabadítás a nyugat-ukrán földeken

A tőkés viszonyok fejlődését Nyugat-Ukrajnában gátolta a jobbágyrendszer. Az 1848–1849-es forradalom következtében azonban megkezdődött annak felszámolása: **Kelet-Galíciában 1848. május 15-én, Bukovinában 1848. augusztus 9-én, Kárpátalján pedig 1853. március 2-án** került rá sor. A jobbágyok felszabadítása önkéntes örökváltság alapján történt, vagyis a parasztnak meg kellett téríteni a földesurak mindazon kárát, amely a jobbágyok adóinak és szolgáltatásainak elmaradásából adódott. A felszabadított parasztnak kötelesek voltak továbbra is a földesurak pálinkáját vásárolni. Ezután már csak bizonyos szolgáltatások fejében használhatták a földesúri legelőket, erdőket.

2. A mezőgazdaság fejlődése a jobbágyszabadítás után

Nyugat-Ukrajna a jobbágyrendszer felszámolása után továbbra is agrártartomány maradt. Kelet-Galícia és Bukovina lakosságának 75%-a, Kárpátaljának pedig 85%-a dolgozott a mezőgazdaságban és az erdőgazdálkodásban. A termőföld több mint 40%-át az 5 ezer hektárnál na-

gyobb uradalommal rendelkező földesurak birtokolták. A parasztok többségének azonban alig volt földje. A jobbágyfelszabadítás következtében kezdetét vette a tőkés viszonyok kialakulása a mezőgazdaságban, ami mezőgazdasági bér munkások alkalmazásában, műszaki modernizációban és a különböző vidékekek szakosodásában nyilvánult meg. Galícia például a gabona-, dohány-, komló-, burgonya-, len- és kendertermesztésre szakosodott. A hegyvidéken pedig fejlett volt a juhtenyésztés.

3. A kivándorlás kezdete

A krónikus földtelenség és a XIX. század második felének demográfiai robbanása következtében (1857–1900 között Nyugat-Ukrajna lakosságának száma 4 millióról 6 millióra, az ukránság száma ezen belül 3 millióról 5 millióra növekedett) munkaerő fölösleg alakult ki falun, ami az emberek tömeges elvándorlásához vezetett. Az emigránsok

Bevándorlók érkeznek

elsősorban az USA-ban, Kanadában, Ausztráliában próbálták szerencsét. Az 1890-es években Nyugat-Ukrajnából 250 ezren vándoroltak ki az Újvilágba. Idénymunkásként eljutottak Németországba, Romániába, Magyarországra, Dániába, Oroszországba, Ausztriába.

4. Szövetkezeti mozgalom

A nyugat-ukrajnai demokratikus értelmiség úgy próbált segíteni a falusi és városi szegény embereken, hogy bevonta őket a **szövetkezeti mozgalomba**.

Szövetkezet – emberek olyan társulása, amely a tagok vagyoni hozzájárulása alapján jön létre közös gazdasági tevékenység folytatása céljából. Megkülönböztetünk:

- termelői szövetkezetet
- hitelszövetkezetet
- fogyasztási szövetkezetet
- biztosító társaságokat.

Vaszil Nahirnij építészmérnök 1883-ban létrehozta a *Narodna Torhivlja Fogyasztási Szövetkezetet*.

Jevhen Olesznickij pedig 1899-ben megalapította a *Szilszkij Hoszpodar Szövetkezetet*, amelynek az volt a

feladata, hogy megtanítsa a parasztokat a modern gazdálkodás alapjaira.

Létrejöttek még különféle hitelszövetkezetek is, 1895-ben pedig megalakult a *Dnyiszter Biztosító Társaság*.

Vaszil Nahirnij

Jevhen Olesznickij

6. Jobbágyszabadítás Kelet-Ukrajnában

A XIX. század 50-es éveiben a robotoltató gazdálkodás Oroszországban mély válságot élt át. Félő volt, hogy a parasztság fellázad, és felkelése során elsöpri nemcsak a jobbágyságot, hanem magát a cári rendszert is. II. Sándor orosz cár ezért arra a következtetésre jutott, hogy a jobbágyrendszert felülről kell megreformálni úgy, hogy a parasztok is lehiggadjanak és a földesurak se járjanak rosszul.

1861. február 19-én két fontos cári okirat látott napvilágot: *Rendelkezés a parasztokról* és a *Kiáltvány*. A rendelkezés a jobbágyság földesuraktól való személyes függésének a felszámolásáról és a földkérdésekről határozott. A parasztok a rendelkezés értelmében személyileg szabadok lettek. Joguk volt ezután szerződéseket kötni, kereskedni, iparral foglalkozni, ingó és ingatlan vagyonnal rendelkezni, részt venni bírósági tárgyalásokon és az önkormányzati szervek munkájában, tanulni. A felszabadított jobbágyság azonban továbbra is a társadalom alsó rétegeihez tartoztak. 1866-ig fejadót fizettek, besorozták őket katonának, 1904-ig testi fenytésben részesülhettek. Kilenc éven keresztül nem mondhattak le a telkükről és továbbra is a faluközösség tagjai maradtak, ahonnan nagyon nehéz volt kikerülni.

A jobbágyreform értelmében a földesúr köteles volt telket adni a parasztnak. A telek nagyságáról viszont ő döntött a helyi viszonyok figyelembe vételével. A törvény ugyanis a különböző régiókban más-más telekméreteket határozott meg. Ukrajnában kifejezetten kicsik voltak a paraszti telkek. Erről a paraszt köteles volt „önkéntes” örökváltsági szerződést kötni a földesúrral. Amennyiben a paraszt több földhöz jutott, mint amennyivel a reform előtt rendelkezett,

akkor a különbözetet vissza kellett adnia. Ezt a földet **kihasított földnek** nevezték.

Az örökváltsági szerződés megkötéséig a parasztt **időlegesen elkötelezett** maradt, adót fizetett a földesúrnak és robotolt a földjén. Ez az állapot akár 20 évig is eltarthatott. A parasztok a jobbágyfelszabadítás során ugyan személyileg függetlenek lettek, de telkeikért örökváltságot kellett fizetniük. A háztájikat hamar megválthatták, ha nem volt hátralékuk. Nehezebb volt a helyzet a szántóföldekkel. Annak árát ugyanis a földesúr határozta meg, ami magába foglalta a föld piaci árát és a földesúr paraszti adókból származó jövedelemkiesését. A megváltási összeg ezért gyakran felülmúlta a föld piaci árát. A parasztnak az örökváltság összegének 20%-át kellett azonnal kifizetni. A fennmaradó 80%-ot az állam kölcsönözte, amit később vissza kellett törleszteni. A törlesztés 49 évig tartott, 1906-ban ért véget.

H. Mjaszozjedov:
A parasztnak az 1861. február 19-i Kiáltványt olvassák

Jobbparti Ukrajnában a 60-as években ismét oroszellenes lengyel nemzeti felkelés robbant ki, ezért a cári hatalom tett egy sor engedményt az ukrán parasztoknak. Itt nem voltak kihaló földek, sőt a parasztok még nagyobb telket kaptak, mint amennyit birtokoltak azelőtt. A parasztok nem voltak időlegesen elkötelezettek sem, mivel a földesurak azonnal megkötötték velük az örökváltsági szerződést.

A földesúri függőségben élő parasztok mellett voltak állami tulajdonban lévő parasztok is. Ide sorolhatók a Csernyihivi és Poltavai kormányzóság kozákjai és Sztyeppi Ukrajna kolonistái. Róluk az **1866**-os reform döntött, melynek értelmében az általuk megművelt földterületek a tulajdonukba ment át. Ezek a parasztok ezután farmergazdálkodást folytattak, és a piacra termeltek.

7. Piaci viszonyok kialakulása a földművelésben és állattenyésztésben

A jobbágyfelszabadítás gyökeresen megváltoztatta a mezőgazdaság fejlődését. A nagy uradalom és a parasztgazdaságok elsősorban piacra termeltek. Sztyeppi Ukrajna például a piaci gabonatermesztés tartományává vált, de termesztettek itt lent és napraforgót is. Jobbparti Ukrajna a cukorrépa-termesztés oroszországi központja lett. Itt összpontosult a birodalom cukorrépa-földjeinek 75%-a. A Bobrinszkij, Brodskij, Branyickij, Potocki, Haritonenko és Terescsenko családok tagjai valóságos cukorbárók lettek. Viszonylag lassabban zajlott az állattenyésztés piaci viszonyokra történő áttérése. Ennek oka az volt, hogy kisebbek lettek a legelők és kaszálók területei a gabonatermesztés elterjedése miatt.

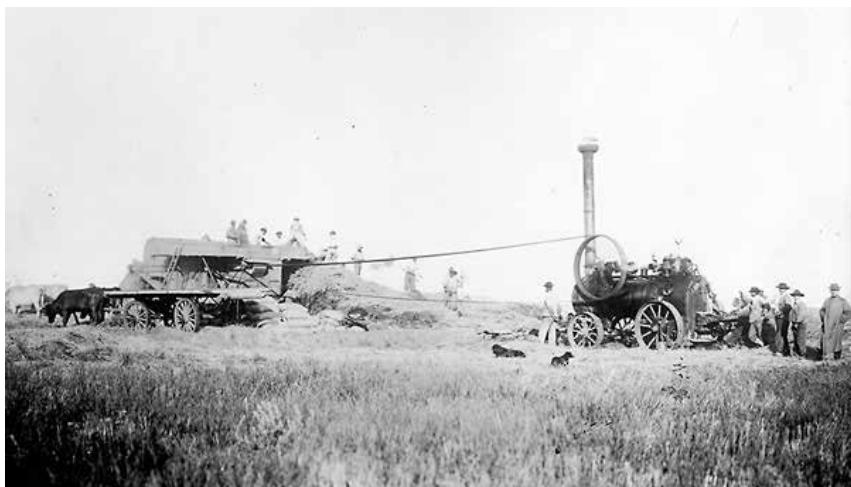
A mezőgazdasági termelés **műszaki modernizációja** elsősorban Sztyeppi Ukrajnában volt a legintenzívebb,

Sz. Vaszilkivszkij: *Tavaszi Ukrajnában*
(A jobbágyfelszabadítás allegóriája)

ahol már az 1860-as években megjelentek a gőzhajtásos cséplőgépek, a három és négy ekevasas ekék, vetőgépek, kaszálógépek, kultivátorok, boronák. Hasonló fejlődésen ment át – kicsivel később – Jobbparti Ukrajna gazdasága is. Balparti Ukrajna műszaki fejlődése sokkal lassúbb volt. Poltava környékén még az 1880-as években is faekével szántottak.

A leleményesebb és szorgalmasabb parasztok, különösen Sztyeppi Ukrajnában, a jobbágyfelszabadítás következtében meggazdagodtak. Farmergazdaságokat hoztak létre és piacra kezdték termelni. Ők alkották a parasztság 15–20 %-át. A 25%-nyi középparasztság szintén nyert a jobbágyfelszabadításon. A fennmaradó 55%-ot a szegény és földnélküli parasztok alkották, akiknek a sorsa szinte semmiben sem különbözött a jobbágyokétól. Ők voltak a

Gőzhajtásos cséplőgép

reform egyértelmű vesztesei. Najmitákká, béresekké váltak és bér munkásként dolgoztak a földesurak, gazdag és középparasztok földjén.

M. Pimonenko: *Kaszáló, a gazdagparasztok mindennapjai*

A korabeli statisztika adatai szerint Ukrajna mezőgazdaságában 1 millió állandó bér munkás dolgozott és körülbelül 200 ezerre tehető az idénymunkások száma. Legtöbben Jobbparti és Balparti Ukrajna kormányzóságai- ból érkeztek és Szteppi Ukrajna gazdaságaiban találtak munkát maguknak. Dél-Ukrajna nagy munkaerő-piacaira – Jeliszvethradba, Vozneszenszkbe, Odesszába, Kahovká- ba – minden év tavaszán béresek százezrei érkeztek, hogy megkeressék családjaik számára az évi kenyérre valót. Az 1890-es években számuk elérte az 550–600 ezer főt.

8. Mezőgazdasági túlnépesedés. Népeségmozgás

A XIX. század második felében Kelet-Ukrajna demográfiai robbanást élt át, népességének száma 40 év alatt 72%-os növekedésen ment át. Szántóföld azonban kevés volt, ezért mezőgazdasági túlnépesedés következett be. A parasztok egy része Sztjeppi Ukrajnába utazott idénymunkára, a másik része viszont olyan vidékekre vándorolt, ahol volt elég szántóföld. A cári hatalom 1881-ben rendelettel szabályozta a parasztok elvándorlását. 1881-ig az ukrainai parasztok elsősorban Kubany és a Volga vidékére vándoroltak, később viszont Szibériába és a Csendes-óceán partjára. A gyorsan fejlődő ukrainai városokba oroszok telepedtek le, így Dél- és Kelet-Ukrajnában többségbe kerültek.

Ellenőrizd magad!

- 1. Hogyan, és milyen feltételekkel szabadították fel a jobbágyokat Nyugat-Ukrajnában?*
- 2. Milyen hatással volt a jobbágyfelszabadítás a mezőgazdaság fejlődésére?*
- 3. Milyen okok vezettek a kivándorlási hullámhoz?*

4. *Mi a szövetkezeti mozgalom lényege?*
5. *Milyen szövetkezetek jöttek létre Nyugat-Ukrajnában?*
6. *Hogyan, és milyen feltételekkel szabadították fel a jobbágyokat Kelet-Ukrajnában?*
7. *Kik voltak az időlegesen elkötelezettek?*
8. *Milyen sajátosságai voltak a jobbágyfelszabadításnak Jobbparti Ukrajnában?*
9. *Hogyan alakultak ki a piaci viszonyok a mezőgazdaságban?*
10. *Hol, és miért volt nagyon intenzív a mezőgazdaság műszaki modernizációja?*
11. *Milyen rétegekre tagolódott a parasztság a jobbágyreform következtében?*

— — — — Végezd el a feladatot! — — — —

• Készíts rövid beszámolót a mezőgazdasági túlnépese-
dés okairól és következményeiről!

■ **Jegyezd meg!**

1848. május 15. – jobbágyreform Kelet-Galíciában

1848. augusztus 9. – jobbágyfelszabadítás Bukoviná-
ban

1853. március 2. – jobbágyfelszabadítás Kárpátalján

1861. február 19. – jobbágyreform Oroszországban

1866 – az állami jobbágyok felszabadítása

1883 – a Narodna Torhivlja Fogyasztási Szövetkezet lét-
rejötte

1895 – a Dnyiszter Biztosító Társaság megalakulása

1899 – a Szilszkij Hozzpodar Szövetkezet létrehozása

19. § Ukrajna ipari fejlődése. A társadalmi élet változásai

1. A cárizmus gazdaságpolitikája

A cári kormány csak azon ukrán iparágak fejlődését engedélyezte és támogatta, melyek nem fejlődhettek Oroszországban az ottani kedvezőtlen természeti viszonyok miatt, és nyersanyaggal látták el az orosz ipart. Ilyen ágazat volt a cukoripar, a vaskohászat és a szénbányászat. Az Ukrajnában hagyományosnak számító textilipar fejlődését viszont tudatosan visszafogták. Az ukrán nyersanyag feldolgozása orosz gyárakban történt, majd pedig az Oroszország területén előállított termékeket Ukrajnában árusították. Mivel a nyersanyag sokkal olcsóbb volt, mint a kész áru, ezért Ukrajnából óriási pénzeket szivattyúztak át az orosz gazdaságba.

2. Dnyepermenti Ukrajna ipari fejlődése az 1860–1890-es években

A jobbágyfelszabadítás következtében sok szabadságát elnyert paraszt föld nélkül maradt és a városban próbált elhelyezkedni. Az 1860-as években új fázisába lépett az ipari forradalom. A gőzgépek mindenütt a termelés elengedhetetlen részévé váltak. A kétkezi munkát végérvényesen felváltották a munkagépek, a manufaktúrákat pedig kiszorították a gyárak. Fokozatosan kialakult a modern gépipar, vagyis végbe ment az **iparosodás**. Az ukrán gazdaságban az ipari forradalom az 1880-as években fejeződött be.

Az orosz kormány protekcionista¹ politikájának következtében külföldről kifizetődőbb volt tőkét exportálni

¹ *protekcionizmus* – olyan állami gazdaságpolitika, amely magas vámokkal védi a hazai termelőket a külföldi versenytársaktól.

Oroszországba, mint árut. Az európai kapitalisták ezért előszeretettel investálták pénzüket az orosz gazdaságba. A francia, belga, német, angol vállalkozók a XIX. század második felében vezető szerephez jutottak az ukrán szén-

John Hughes

és vasércbányászatban, a vaskohászatban és a mezőgazdasági gépgyártásban. A külföldi tőkének köszönhetően új munkahelyek létesültek, a befektetők pedig mesésen meggazdagodtak. **John Hughes** (e.: dzson hjúz, Donyeck megalapítója) például 25 milliárd aranyrubelt vitt ki Ukrajnából Angliába.

Az 1870–1890-es években Dnyepermenti Ukrajnában három iparvidék alakult ki: a **donyeck**i szénbányászati-kohászati, a **Krivoj Roh**-i vasércbányászati és a **nikopoli** mangánérc-bányászati. Ukrajna ezzel Oroszország fő szénbányászati-kohászati régiójává vált. A donyECKi szénbányák szénkitermelése 1860–1890 között 1000%-os növekedést ért el. A bányák azonban műszakilag elmaradtak voltak, kezdetleges termelés zajlott ott olcsó munkaerő alkalmazásával. Az ipari fejlődés következtében megnőtt a kereslet a vastermékek iránt. A vasérc kitermelésének központja az Urálból Ukrajnába tevődött át és 30 év leforgása alatt 158-szorosára növekedett. Az 1890-es években 17 nagy kohászati kombinát létesült itt.

1900-ban Ukrajna adta Oroszország szénkitermelésének 70%-át, vasércbányászatának 57%-át és nyersvasgyártásának 52%-át.

A szén-, a vasércbányászat és a vaskohászat mellett fontos szerepe jutott a mezőgazdasági és közlekedési gépgyártásnak. A mezőgazdasági gépgyártás központjai

Sztyeppi Ukrajna nagy városaiban Olekszandrivszkban (ma Zaporizsja), Harkivban, Odesszában, Bergyanszkban, Herszonban, Mikolajivban, Kijevben voltak. A gépgyárak többségének külföldi tulajdonosa volt. A közlekedési gépgyártás elsősorban Harkivban, Luhanszkban, Mikolajivban fejlődött. Harkivban és Luhanszkban gőzmozdonyokat gyártottak.

Meghatározó jelentőséggel bírt Ukrajna gazdasági életében a vasút. Jobbparti Ukrajna első vasútja 1865-ben létesült a Balta és Odessza közötti 200 km hosszúságú szakaszon. 1866-ban már állandó közlekedés zajlott itt. Az elkövetkező években megépült a Balta–Kryukov és a Balta–Kijev

Anatolij Plamenickij:
Dombász születése

Vasúti híd a Dnyeperen 1870-ből

vasútvonal is. Balpart első vasútja 1868-ban indult, Kijevet kötötte össze Kurszkkal. Az 1880-a évek végére Ukrajna vasúti hálózatának hossza már elérte a 6800 km-t. Az ukrainai vasutaknak gyarmati jellegük volt, mivel az ukrán nyersanyag-bázisokat kötötték össze az orosz iparvidékekkel.

Nem vesztett jelentőségéből a folyami és tengeri közlekedés sem. 1850 környékén a Dnyeperen megjelentek az első gőzhajók. 1900-ra számuk elérte a 400-at. Stratégiai útvonalnak számított még a Déli-Bug, az Azovi- és Fekete-tengeri medence, hisz itt volt Oroszország déli tengeri kapuja. A déli kikötőkön (Mikolajiv, Herszon, Mariupol, Kercs) keresztül jutott be az országba a külföldi áru 28%-a, és a külföldre szánt orosz áru 57%-a is erre haladt át. Oroszország második legnagyobb kikötője Odessza volt. Itt az importált és exportált áru mennyisége megegyezett egymással.

3. Nyugat-Ukrajna ipari fejlődésének sajátosságai

A XIX. század végén Nyugat-Ukrajna gazdasága elmaradott volt, sok-sok kisvállalattal és kevés nagy céggel. A gazdaság modernizációja és az iparosodás is főként a monarchia osztrák-cseh tartományaiban ment végbe. A nyugat-ukrán piacot elárasztotta az olcsó osztrák és cseh áru, ezért a helyi ipar mély válságot élt át. Csak azok az iparágak fejlődhettek elsősorban, amelyek nem voltak képviselve a fejlettebb régiók gazdaságában: a malom- és fafeldolgozó-ipar, a szeszfőzés, kőolaj- és sóbányászat.

Az 1870–1880-as években egyre nagyobb jelentőségre tett szert a fafeldolgozó-ipar. A Kárpátokat óriási erdőségek borították és nyugaton nagy keletje volt a faanyagnak. Kőolajat a Drohobics-boriszlavi kőolaj kitermelő vidéken bányásztak. A kőolaj kitermelést és feldolgozást a külföldi,

elsősorban osztrák, német, angol, francia és belga tőkések tartották a kezükben. Nyereséges iparágnak számított a sóbányászat is. Nyugat-Ukrajna adta a birodalom só kitermelésének 64%-át. A 70–80-as években fokozódott az ozokerit (földviasz, gyógyiszap) kitermelés, de később jelentősen visszaesett.

Drohobics-borislavi kőolaj kitermelő vidék

Nyugat-Ukrajna területén is megindult a vasúti közlekedés. **1861**-ben épült meg a Krakkó–Przemysl–Lviv vasútvonal. **1866**-ban pedig átadták a Krakkó–Csernyivci vasútvonalat. Az **1880**-as években Sztrijen keresztül vasútvonalat építettek Kárpátalja irányában is.

4. Kereskedelem. Tőzsdék

Az ipar és mezőgazdaság átalakulása következtében gyors fejlődésnek indult a kereskedelem. A nagykereskedői hálózatok mellett aktívan működtek a kiskereskedők, kocsisok és az alkalmi árusok is. Az 1860-as évektől kezdve

fellendült a bolti kereskedelem. A nagy- és kiskereskedelem közötti gördülékeny viszony kialakítása céljából tőzsdék jöttek létre, ahol az áru nagytételben cserélt gazdát. Legnagyobb tőzsdék Kijevben és Odesszában működtek. Búzatőzsde nyílt ebben az időben Jeliszavethradban és Mikolajivban, szén- és vastőzsde Harkivban.

A mezőgazdaság és ipar által megtermelt áru a vásárokon cserélt gazdát. Összoroszerzsági jelentőségű nagyvásár működött Harkivban. A kijevi szerződéses vásár áruval látta el egész Jobbparti Ukrajnát. Nagyvásárokat tartottak még Poltavában, Zsitomirban, Berdicsebben, Bila Cerkvában, Romniban, Konotopon. Az ukrainai szén, vas, mangán, kenyér, cukor, dohány, só így jutott el Oroszország központi kormányzóságaiba, Baltikumba és Belorussziába.

A vásárban

A XIX. század második felében kialakult Oroszország bankrendszere. 1860-ban megalapították az Állami Bankot, melynek kirendeltségei működtek Kijevben, Odesszában, Harkivban. Fiókinizetetei működtek Ukrajna szerte

a Mezőgazdasági és a Nemesi Banknak is. Az Azovi- és a Fekete-tengeri kikötőkön, Odesszán, Mariupolon, Bergyanszkon, Mikolajivon valamint Feodoszián haladt át a birodalom búzaexportjának 80–90%-a, melynek 42%-a Ukrajnából származott. Az ukrán cukor eljutott Angliába, Perzsiába, Olaszországba, Németországba. Külföldről leginkább pamutot, gyapjút, selymet, festékeket, olajat, gyümölcsöket, teát, kávé, rizst és különféle borokat hoztak be az országba.

5. Városok

A kapitalizmus fejlődése a városok ugrásszerű növekedését eredményezte. 1863–1897 között a városi lakosság száma 1 millió 460 ezerről 2 millió 980 ezerre emelkedett. Leggyorsabban a Katerinoszlavi, Kijevi és Herszoni kormányzóságokban fejlődtek a városok. A XIX. század végén Ukrajnában már 130 város volt, ahol a népesség 13%-a élt. Odessza lakossága ekkor 403 ezer, Kijevé 247 ezer, Harkivé 173 ezer, Katerinoszlavé pedig 112 ezer volt. Lvivben 160 ezren éltek. A városokban a népesség 30%-át az ukránok alkották, de éltek még itt lengyelek, zsidók, németek és oroszok is. Galícia városaiban a népesség 10%-a élt ekkor. Az ukránok többnyire kisebbségbe szorultak, számuk alig érte el a 15%-ot.

A XIX. század második felében gyökeresen megváltozott Ukrajna lakosságának az élete. Ezek a változások elsősorban a közlekedést és hírközlést forradalmasító műszaki újításokkal voltak kapcsolatban. A városokban kiépült a vízvezetékrendszer, az utcákat burkolattal látták el. 1883-ban telefonhálózatot építettek ki Lvivben. Kijevben az első telefonkészülék egy svájci tulajdonban lévő étteremben jelent meg a Hrescsatyikon. A tulajdonos összekötte-

tést teremtett a konyha és az étkező rész között, hogy a vendégek telefonon adhassák le rendeléseiket.

A század végén a lóvasutat fokozatosan felváltotta a villamos. Az első villamost 1892-ben helyezték forgalomba Kijevben, az Olekszandrivszkij utcában közlekedett.

Panhard-Levassor

(ma Szahajdacsnij és Volodimirszkij utcák). Rövid időn belül megjelentek a villamosok Lvivben (1894) és Katerinoszlavban (ma Dnyipropetrovszk) is. 1891 nyarán dübörgött először végig Odessza Deribá-szovszkaja utcáján az első ló nélküli kocsi. Ez egy *Panhard-Levassor* típusú autó volt, az első személygépkocsi Ukrajna területén. Tulajdonosa Franciaországból hozatta be Odesszába.

Az első kijevi villamos

6. A társadalom összetételének változásai

Az ipar fejlődése következtében jelentősen megváltozott a társadalom szerkezete. Csökkent a nemesek száma, a parasztok szabadok lettek, új társadalmi rétegek jöttek létre: a bér munkások és a polgárság, vagy más néven burzsoázia. Az Orosz Birodalom bér munkásainak 17%-a Ukrajna területén élt. Ukrajna lakossága 1858-ban 13,4 millió volt. 1897-ben pedig már 23, 8 millió. Míg 1858-ban városban a lakosság 3%-a élt, addig 1897-ben a 25 %-a. A falvakban megjelentek a módos parasztok, vagyis nagygazdák és a mezőgazdasági bér munkások. Továbbra is a szociális struktúra részét alkották a kereskedők, kézművesek, közép- és szegény parasztok.

7. Ukrán nagyvállalkozók

Az ukrán gazdaságon belül leggyorsabban a cukorgyártás fejlődött, a legtöbb ukrán nagyvállalkozó is erről a területről került ki. Sokan jobbágysorból származtak és tehetségüknek, rátermettségüknek, szorgalmuknak, ki tarásuknak köszönhetően tornázták fel magukat a társadalmi ranglétra csúcsára. Ilyen volt például a **Jahnenko-** és **Szimirenko-** dinasztia. A jobbágyszármazású **Mihajlo Jahnenko** gabona- és élőállat-kereskedésből gazdagodott meg. Az 1820–1830-as években kiváltotta családját a jobbágyságból. **Fegyir Szimirenkó**val létrehozta a *Jahnenko és Szimirenko testvérek kereskedőházat*, amely előbb cukor-kereskedelemmel, majd pedig cukorgyártással foglalkozott. Mindkét famíliát Odessza módos családjai között tartották számon.

Az utókor hálásan gondol ukrán gyáriparos Szimirenko, Jahnenko, Terescsenko, Hanenko családjára. Óriási vagyonuk mellett nemcsak a gazdasági, hanem a szellemi élettel is törődtek. Költségükön számtalan kórház, tanintézmény,

templom épült Ukrajna sok városában. Vaszil Szimirenkót például olyan „*jelentős és nagylelkű ukránnak nevezték, aki nemcsak a szívével, hanem pénztárcájával is a népet szolgálta*”.

Bohdan Hanenko képzettségét tekintve jogász volt, de egész életét a képzőművészeti alkotások gyűjtésének szentelte. Hasonló érdeklődésű volt felesége, Varvara Mikolajivna is, Mikola Terescsenko lánya. Nyugat-Európai útjaik során számtalan festményt, üvegből készült alkotásokat, drága kelméket vásároltak. Gyűjteményük igazi drágakövének számított Diego Velázquez XVII. századi spanyol festő alkotása, a *Margarita infásnő portréja*, melyet Bohdan Hanenko 1912-ben vásárolt Berlinben. Később a Hanenko magánkollekció múzeummá alakult. Napjainkban Bohdan és Varvara Hanenko Művészeti Múzeumként ismert. Itt található Ukrajna leggazdagabb gyűjteménye a világ képzőművészeti alkotásaiból.

Mikola Terescsenko Hluhivban született 1819-ben egy boltos családjában. Fiatalon búzakereskedésbe kezdett. Az áruját szekerekre rakta és a Krímbe szállította, onnan pedig sót és halat hozott. Az üzletbe bevonta fivéreit, Fegy-

Mikola Terescsenko

irt és Szement is. Az 1870-es évekre hatalmas tőkét halmozott fel, amin földet és cukorgyárakat vásárolt. Sokat tett városáért, Hluhivért, melynek polgármestere is volt. Hluhivot ekkor Csernyihiv Athénjának is nevezték. 1874-ben Kijevbe költözött. Terescsenko sokat tett munkásai munka- és életkörülményeinek javításáért. Minden gyár mellett gyógyszertárat, kórházat, iskolát, lakónegyedeket létesített. Támogatta a művészeteket.

Ellenőrizd magad!

1. *Mi volt a lényege a cárizmus gazdaságpolitikájának Ukrajnában?*

2. *Milyen sajátosságai voltak Ukrajna gazdasági fejlődésének a XIX. század második felében?*

3. *Mikor, és milyen eredménnyel ért véget az ipari forradalom Ukrajnában?*

4. *Milyen tények tanúskodnak arról, hogy Ukrajna gazdasága az orosz gazdaságnak volt alárendelve?*

5. *Az iparágak közül melyek fejlődtek leggyorsabban Ukrajnában, és miért?*

6. *Milyen szerepet játszott a külföldi tőke az ukrán gazdaság fejlődésében?*

7. *Jellemezd Nyugat-Ukrajna gazdasági fejlődésének sajátosságait!*

8. *Hogyan fejlődött a kereskedelem Ukrajnában?*

9. *Miért eredményezte a kapitalizmus fejlődése a városok ugrásszerű növekedését?*

10. *Milyen új vonásokkal gazdagodott a városi lakosság élete a XIX. század végén?*

11. *Hogyan változott meg az ukrán társadalom összetétele?*

Végezd el a feladatot!

- *Készíts beszámolót az ukrán nagyvállalkozókról!*

Jegyezd meg!

1861 – a Krakkó–Przemysl–Lviv vasútvonal létrejötte

1865 – a Balta–Odessza vasútvonal megépítése

1866 – a Krakkó–Csernyivci vasútvonal átadása a forgalomnak

- 1868 – a Kijev–Kurszk vasút megépülése
- 1883 – telefonkapcsolat Lvivben
- 1991 – az első személygépkocsi Odessza utcáin
- 1892 – az első villamos Kijevben
- 1894 – az első villamos Lvivben

20.§ Az 1860–1870-es évek közigazgatási és társadalmi-politikai reformjai

1. Közigazgatási reformok

Az 1861-es jobbágyszabadítás után a cári kormány reformokba kezdett, melyek célja Oroszország megújítása volt. Első lépésként az államigazgatást korszerűsítették. 1864-ben önkormányzati reformot hajtottak végre. A kormányzóságokban és járásokban helyi önkormányzatok, **zemsztvók** alakultak, amelyek kormányzósági és járási zemsztvó gyűlésekből valamint tanácsokból álltak. A járási zemsztvó gyűlés tagjait három évre választották meg a földbirtokosok, parasztok és városi tulajdonosok közül. A kormányzósági zemsztvó tagokat pedig a járási zemsztvó gyűléseken jelölték ki. Az önkormányzati reformot először Dél-Ukrajnában és a Balpart kormányzóságaiban vezették be. Jobbparton viszont csak 1911 után alakultak zemsztvók, mivel a helyi lengyel földbirtokosok aktívan részt vettek az 1863-as oroszellenes felkelésben.

A zemsztvók feladata az utak karbantartása, az egészségügy és oktatás felügyelete, a postai kapcsolat megszervezése, a statisztikai adatok gyűjtése volt. Az ehhez szükséges forrásokat a lakosság adóiból teremtették elő. Különösen sok sikert értek el az oktatás és egészségügy terén. Létrehozták iskolahálózatukat, ahol 1910-ben már több

mint 420 ezer gyerek tanult. Sorra alakultak a zemsztvó kórházak is. 1870-ben 73-at tartottak számon belőlük, 1910-ben pedig már 576-ot. A zemsztvó képviselők aktívan kivették részüket a társadalmi és nemzeti mozgalmakból is. Harcoltak az ukrán nyelvű oktatásért, felemelték szavukat a cári önkény ellen.

1870-ben a városokban is megalakultak a helyi önkormányzat szervei, a **városi dumák**. Választójoggal az adófizető ingatlan tulajdonosok rendelkeztek. A dumák megválasztották a városi tanácsot és a polgármestert, akiket a belügyminiszter vagy kormányzó hagyott jóvá tisztességükben. A városi dumák városrendezéssel, a helyi ipar és a kereskedelem fejlődésével, továbbá más gazdasági kérdésekkel foglalkoztak.

A kijevi városi дума épülete

2. Bírószági reform

1864-ben került sor a bírósági reform bevezetésére. A rendi bíráskodást esküdtszékek¹ váltották fel. A vádat az ügyész képviselte ezután, a vádlott védelmét pedig az ügyvéd látta el. Minden kormányzóságban körzeti bíróságok jöttek létre. Kijevben, Odesszában és Harkivban pedig ítélőtáblák alakultak a körzeti bíróságok által hozott ítéleteket felülvizsgálata céljából. A semmítőszék szerepét a Szenátus látta el, amely az ítélőtáblák döntéseire benyújtott fellebbezéseket tekintette át. A kisebb ügyekben a helyi békebírók döntöttek. Tisztségükbe a járási zemsztvók és városi dumák választották meg őket három évre. Döntéseiket a járási békebírók gyűlésénél lehetett megfellebbezni.

Esküdtszék ma

¹ *esküdtszék* – felesketett tagokból álló testület, melynek feladata, hogy eldöntse a vádlottról: „bűnös” vagy „nem bűnös”.

3. Oktatási reform

1864 júliusában Oroszországban létrehozták az elemi iskolák egységes rendszerét. Elemi iskolákat ezután állami és társadalmi szervezetek, valamint magánszemélyek is alapíthattak. Az iskolák felügyeletét a járási és kormányzói iskolatanácsok látták el, melynek az államhatalom, zemsztvók és az egyház képviselői voltak a tagjai. Kötelező tantárgy volt a nyelvtan, a számtan és a hittan.

1864. november 19-én született meg a középiskolai szabályzat, melynek értelmében klasszikus, reál- és lánygimnáziumok nyíltak, ahol tandíj ellenében tanulhattak a diákok. A klasszikus gimnáziumokból egyetemekre, a reálgimnáziumokból pedig műszaki főiskolákra lehetett felvételizni. A lánygimnáziumokból viszont sehová, mivel azok feladata az volt, hogy a fiatal lányokból jó anyákat és feleségeket neveljenek.

Az **1863. június 18-án** elfogadott szabályzat engedélyezte az egyetemek önkormányzatának helyreállítását. A felsőoktatási intézmények tevékenységét ezután a profeszszorok tanácsa irányította.

Az ukrán értelmiség jeles képviselői sokat tettek az anyanyelvi oktatás fejlődéséért. 1871-ben Grigorij Galagan fia, Pavlo emlékére kollégiumot alapított Kijevben tehetséges ukrán fiúk számára.

1865-ben változásokon ment át a cenzúra¹ is, a népoktatási minisztériumból a belügyminisztérium fennhatósága alá került. A cenzori szabályok megsértéséért közigazgatási felelősségre vonás járt és a kiadványok betiltása.

¹ *cenzúra* – olyan hivatal vagy intézmény, amely ellenőrzi a sajtótermékek, a filmek és egyéb kulturális termékek tartalmát, hogy azok megfelelnek-e a fennálló politikai hatalom érdekeinek.

A Pavlo Galagan kollégium

4. Hadügyi reform

1862–1877 között Ukrajna területén három katonai körzetet alakítottak ki: a Kijevit, Odesszait és Harkovit. Minden kormányzóságban és járásban katonai parancsnokságot hoztak létre. **1874**-ben törvény született az általános hadkötelezettség bevezetéséről. Minden 21. életévét betöltött fiatalember köteles volt bevonulni katonának. A gyalogságnál a szolgálati idő 6 évig tartott, a haditengerészetnél pedig 7 évig. Katonai gimnáziumok, szakiskolák, akadémiák alakultak.

5. Pénzügyi reform

Az **1860–1864**-es években került sor az adó- és hitelrendszer, a költségvetés és a pénzügyi ellenőrzés reformjára. 1860-ban megalakult az Állami Bank. Pénzügyi ellenőrző szervek jöttek létre úgy állami, mint helyi szinten.

Csökkentették a kiadásokat, vállalkozáskereső intézkedéseket vezettek be.

6. Reformok az Osztrák Birodalom területén

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése után az Osztrák Birodalom területén a reakció időszaka vette kezdetét, amely **Bach-korszak** néven vált ismertté. Az 1860-as évek első felében azonban I. Ferenc József rájött arra, hogy trónját csak úgy őrizheti meg, ha reformokat hajt végre. **1867-ben** megtörtént a **Kiegyezés** és létrejött az Osztrák-Magyar Monarchia. I. Ferenc József ezután osztrák császár és magyar király is lett egyben. A monarchia pedig kétközpontú, dualista állammá vált, két fővárossal, Béccsel és Budapesttel. Mindkét országrésznek megvolt a maga törvényhozása, kormánya, miniszterelnöke. Három dolog maradt közös irányítás alatt: a hadügy, pénzügy és külügy.

A nyugat-ukrán földek is jelentős változáson mentek át, ugyanis korlátozott belső autonómiát kaptak. **1861-ben** létrejött önkormányzatuk, a **Galíciai tartományi szejm**. A szejmben többségben voltak a lengyelek, bár az ukránok is küldhettek oda képviselőket. Bécs azonban nem teljesítette az ukránok azon követelését, hogy osszák fel a koronatarományt ukrán Kelet-Galíciára és lengyel Nyugat-Galíciára, valamint mindkét résznek adjanak külön autonómiát.

Kárpátalja közvetlenül Magyarország fennhatósága alá tartozott négy vármegyével: Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa.

Ellenőrizd magad!

1. *Miért kezdett a jobbágyszabadítás után reformokba a cári kormány?*

2. *Milyen szerepet játszottak a zemsztvók és városi dumák az emberek életében?*
3. *Milyen sajátosságai voltak a hadügyi reformnak?*
4. *Jellemezd a pénzügyi rendszer reformját!*
5. *Milyen változások történtek az Osztrák Birodalomban az 1860-as évek második felében?*

— — — — **Végezd el a feladatot!** — — — —

- *Készíts beszámolót a bírósági reformról.*
- *Készíts beszámolót az oktatási reformról.*

Jegyezd meg!

- 1861** – a Galíciai tartományi szejm létrehozása
- 1864** – bírósági, önkormányzati és oktatási reform Kelet-Ukrajnában
- 1865** – a cenzúra reformja
- 1867** – a Kiegyezés éve
- 1870** – a városi dumák létrehozása
- 1874** – az általános hadkötelezettség bevezetése

5. TÉMA

A NEMZETI ESZME. TÁRSADALMI-POLITIKAI MOZGALMAK A XIX. SZÁZAD KÖZEPÉN ÉS MÁSODIK FELÉBEN

21–22. § A nemzeti újjászületés kulturológiai (ukránofil) és politikai (ukrán) korszakai

1. Az ukrán kérdés nemzetközi tényezői

Ukrán kérdés alatt az ukrán nyelv és kultúra fejlődésének feltételeivel, a függetlenség eszméjével és az államalkotás göröngyös útjával kapcsolatos problémák összességét értjük.

A XIX. század második felében az ukrán területek továbbra is két birodalom, Ausztria-Magyarország és Oroszország kötelékében voltak. A Monarchia abban az időben Galícián, Bukovinán és Kárpátalján kívül a legtöbb európai szláv nép felett uralkodott, célja egy osztrák–szláv föderáció megteremtése volt. Ezért Bécs támogatott minden ukrán mozgalmat, mely Oroszország ellen irányult.

Oroszország viszont nem ismerte el az ukránságot különálló népként. Kisoroszoknak tartotta őket, a nagyorosz nemzet elidegeníthetetlen részének. Moszkva nem mondott le a nyugat-ukrán területek birtoklásáról sem. Azok megszerzésével akarta beteljesíteni Ivan Kalita moszkvai fejedlem álmát, aki az összes orosz föld egyesítéséről ábrándozott egy közös államban.

Németországnak is megvoltak a maga céljai Ukrajnával kapcsolatban. Mivel Berlin gyengíteni akarta Oroszország befolyását a Dnyepermentén és a Fekete-tenger északi partvidékén, ezért kereste az együttműködés lehetőségeit az ukrán állami önállóságért küzdőkkel. A független ukrán állam segítségével szeretne volna sakokban tartani az újjászülető lengyel nemzet államalkotói törekvéseit is. A lengyelek különben ellenségesen viszonyultak az ukrán függetlenség kérdéséhez, mivel ők a Rzeczpospolitát szerették volna helyreállítani Jobbparti Ukrajnával együtt. A lengyel értelmiség körében azonban voltak olyanok, akik nem utasították el teljesen egy esetleges ukrán–lengyel föderáció gondolatát sem.

Az ukrán kérdés tehát a XIX. század második felében az európai nagypolitika egyik megoldásra váró problémájává vált.

2. Nemzetalkotó folyamatok a XIX. század második felében

A XIX. század meghatározó szerepet játszott az ukrán nép nemzetté válásában. Még a XVIII. század második felében az ukrán területek 80%-a, vagyis Jobbparti, Balparti és Dél-Ukrajna Oroszország kötelékébe került. Dél-Ukrajna benépesítése is túlnyomórészt ukránok által történt. Megkezdődött a későbbi független Ukrajna **területi kialakulása**.

A XIX. század második felének modernizációs folyamatai is közelebb hozták egymáshoz Ukrajna történelmi tájegységeit. A Balparton és Jobbparton megtermelt búza túlnyomó részét a dél-ukrajnai tengeri kikötőkbe szállították, hogy onnan eljuttassák más országokba. A Közép- és Észak-Ukrajna cukorgyáraiban előállított cukrot fogyasztottak mindenütt Ukrajnában. Donyec-medence kőszene és

Dnyepermente vasérce, acélja nélkül pedig elképzelhetetlen volt az ipar és a mezőgazdaság gyors fejlődése. A kialakuló piaci viszonyok **gazdaságilag is egybekovácsolták az ukrán területeket**, amivel biztos alapokra helyezték az ukrán nemzet kialakulását.

A modernizációs folyamatok következménye volt az **ukrán nemzeti újjászületés**, amely ugyan Szlobodai Ukrajnában kezdődött, de felrázta Csipkerózsika-álmából Balpartot, Jobbpartot és Sztyeppi Ukrajnát is. Kulis, Sevcenko, Kotljarevszkij, Hulak-Artemovszkij műveit nemcsak Harkivban vagy Kijevben olvasták ezután, hanem Odesszában, Katyerinoszlavban, Poltavában, Csernyihivben, Novgorod-Sziverszkijben, sőt még Lvivben is. Az irodalmi ukrán nyelv fokozatosan minden ukrán kincsévé és kifejezőeszközzé, lelkének meghatározó részévé vált.

3. A nemzetté válás sajátosságai

A nemzeti elnyomás eltorzította az ukrán társadalom szerkezetét. Ez abban nyilvánult meg, hogy az ipari munkások, kereskedők, bankárok, gyárosok között többségbe kerültek az oroszok és a nagyvárosok sem voltak ukrán-jellegűek többé. A falvak ezzel szemben megőrizték nemzeti sajátosságaikat, szokásaikat. Mint már az előző paragrafusokban szó volt róla, a városok gyorsabban modernizálódtak és a korszerű élet központjaivá váltak. Egyre nagyobb lett a társadalmi és kulturális szakadék város és falu között. A falun élő őslakos ukránok műveltségi szempontból fokozatosan elmaradtak a többnyire városi nemzeti kisebbségek képviselőitől. Ez pedig gátolta a nemzetté válás folyamatát, ugyanis a nemzeti azonosságtudat kialakulásához szükség volt bizonyos műveltségi szint eléréséhez.

A cári elnyomó politika gátolta az új nemzeti elit kialakulását. A művelt ukránoknak választaniuk kellett hazá-

juk és a birodalom között. Többen közülük az orosz államigazgatásban helyezkedtek el, vagy beléptek a hadseregbe és eloroszosodtak. Jellemzővé vált az ukrán elit **kettős kötődése**. Miközben hűséges szolgálói és támaszai voltak a trónnak, szerették a szülőföldjüket, Ukrajnát is. Igaz ugyan, hogy kis hazájukat a birodalom, vagyis a nagy haza elidegeníthetetlen részének tekintették közben.

Dnyepermenti Ukrajna ukrán elitjének tudatában fokozatosan kialakult a **kisorosz komplexus**, vagyis annak a belső elfogadása, hogy nem lehet teljes értékű életet élni ukránként. Mivel az ukrán a falu nyelve, ezért művelt ember csak oroszul beszélhet, írhat, gondolkodhat. Sokan szégyellni kezdték származásukat és gondosan titkolták azt mások előtt.

Nyugat-Ukrajnában alakult ki ebben az időben a **moszkvofil** társadalmi-politikai irányzat, amely tagadta az ukrán nép létét, népszerűsítve az egységes és oszthatatlan nagyorosz nemzet birodalmi törekvéseit a Kárpátoktól Kamcsatkáig.

Mint ismeretes Ukrajnában ebben az időben nemcsak ukránok éltek, hanem más nemzet fiai is, akik függetlenül nemzeti, vallási vagy társadalmi hovatartozásuktól hazájuknak tekintették ezt az országot. Őket is sértette Moszkva gyarmatosító politikája, mely felébresztette bennük a **lokálpatriotizmus** érzését. A nemzeti újjászületés Ukrajnában elsősorban attól függött, meg tudnak-e egymással egyezni az **etnikai** és **területi** értelemben vett ukrán **patrióták**. Idővel ez az egyetértés elősegíthette volna az ukrán politikai nemzet kialakulását. A **politikai nemzet** nem más, mint az egy állam területén élő, azonos jogokkal rendelkező, más-más etnikumhoz tartozó emberek közössége.

Az ukrán nemzeti mozgalom sajátossága a XIX. század második felében nemzetközisége volt. Ez azt jelentette, hogy idegen nemzetek fiai együtt harcoltak az ukránokkal a nemzeti elnyomás ellen. A közös ellenségnek tartott cári és császári önkény „ukránosította” a lengyeleket, oroszokat, grúzokat, zsidókat. Az ukrán történelem egyik avatott kutatója, Dmitro Bantis-Kamenszkij például moldvai nemes volt, kollégája, Mikola Markevics zsidó, Zorian Dolenga-Hodakovszkij pedig lengyel. Mikola Cereteljev grúzul szólott először édesanyjához, Izmail Szreznyevszkij meg oroszul.

4. A nemzeti eszme szerepe az ukrán újjászületésben

A **nemzeti eszme** nem más, mint az egy nyelvet beszélő etnikai közösségek kollektív elképzelése múltról, jelenről, jövőről. Minden népnek megvan a maga nemzeti eszméje, amely épp olyan egyedi és megismételhetetlen, mint történelmi útja. Az ukrán nemzeti eszme ezért sohasem volt azonos az oroszok, lengyelek vagy osztrákok nemzeti eszméjével. Az írásbeliséget megelőző korokban a népek mesékben, legendáikban, népdalaikban, hősi eposzaikban próbálták elmesélni származásuk történetét, múltjuk főbb eseményeit. Krónikákban, évkönyvekben és más értekezésekben foglalták össze ezzel kapcsolatos gondolataikat, elképzeléseiket.

A XIX. század tudósai felfedezték maguknak az ukrán népet és néprajzi, történelmi, nyelvtudományi munkáikban fokozatosan tudatosították mindenkiben, hogy az ukránok Európa nagy népei közé tartoznak, és nem kell ösztetvésezteni őket az oroszokkal. Ukrajna *volt, van és lesz*, vonták le a végső következtetést, amely az ukrán nemzeti eszme alapjává vált a következő években.

Először a nemzeti eszme művelt emberek szűk csoportját foglalkoztatta, később egész néptömegek fogadták el azt. Az ukránok tudatában fokozatosan megjelent egy saját független államnak az eszményképe, amelyért érdemes harcolni. Kezdetét vette a több korszakot átölelő ukrán nemzeti újjászületés. Motorja és lelkesítője a nemzeti eszme volt.

5. Az ukrán nemzeti újjászületés, kulturológiai (ukranofil) és politikai (ukrán) korszakai

Az első, akadémiai vagy ukranológiai korszak, mint tudjátok, az autonómia elvesztése után vette kezdetét és az 1840-es évekig tartott. A történészek, néprajztudósok hozzá láttak az ukrán mesék, legendák, mondókák, népdalok, népszokások, összegyűjtéséhez, feldolgozásához. Az összegyűjtött anyagok alapján bizonyossá vált mindenki számára, hogy az ukrán nép létezik. Van saját nyelve, múltja, kultúrája.

Az 1840–1890-es években, vagyis a második, kulturológia más néven ukranofil korszak idején kiadók, múzeumok, archeográfiai, kultúra-felvilágosító intézmények és szervezetek alakultak, melyek az összegyűjtött néprajzkincs népszerűsítésével és további kutatásával foglalkoztak.

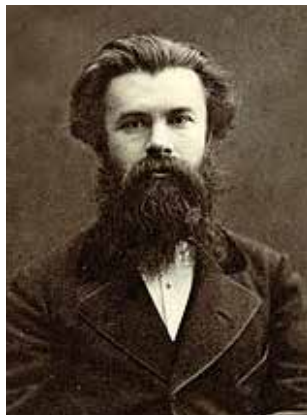
A Cirill-Metód testvériség felszámolása utáni terror lehetetlenné tette a nemzeti ellenzék tevékenységét Ukrajnában. Ezért az ukrán eszme hívei, akik magukat **ukranofileknek** nevezték, elsősorban a kultúra-felvilágosító tevékenységre helyezték a fő hangsúlyt. Az 1850-es évek végén vette kezdetét a **hlopomán** mozgalom. A kijevi egyetem ellengyelesedett ukrán származású diákjai elhatározták, hogy ezután az ukrán nép társadalmi és kulturális újjászületését fogják szolgálni. Ukrán nemzeti viseletben kezdtek járni és kizárólag ukrán nyelven beszéltek egymással. A lengyelek nevezték el őket gúnyosan hlopoknak, vagyis

parasztoknak, innen a mozgalom neve (az ukrán elsősorban a parasztok nyelvének számított akkor). Később csatlakoztak hozzájuk más egyetemek diákjai is, akik különböző szervezetekbe, **hromádákba** egyesültek. A hromádáknak nem volt konkrét programjuk és szervezeti szabályzatuk sem. Elsősorban a kultúra és műveltség terjesztésével foglalkoztak. Ezzel kívánták erősíteni az ukránok nemzeti öntudatát. Hasonló feladatokat tűztek maguk elé a nyugat-ukrajnai **narodovecek** is.

Az ukranofilek elképzelése szerint Ukrajnának az Orosz Birodalom autonóm részévé kellett válnia. A függetlenség gondolatához úgy viszonyultak, mint megvalósíthatatlan utópiához.

A politikamentes kultúra-felvilágosító tevékenység a XIX. század utolsó évtizedére idejét múlta. Az ukranofileket egyre inkább hazájuk jövője kezdte foglalkoztatni. Abban, hogy Ukrajna volt, van és lesz, mindenki egyet értett. A vita a „milyen lesz?” kérdés körül bontakozott ki elsősorban. Három irányzat alakult ki közöttük: a szocialista, a liberális vagy népi demokratikus és a konzervatív.

A **szocialisták** egy igazságos társadalom megteremtéséért küzdöttek, ahol a termelőeszközök közös tulajdonban vannak és az anyagi javakat egyenlően osztják el az emberek között. Hasonló elveket vallott Ukrajnában **Mihajlo Drahomanov** (1841–1895), aki az 1870-es évek második felében Nyugat-Európába emigrált és Genfben telepedett le. Itt adta ki 1878–1882 között a *Hromáda* című társadalmi-politikai kiadványt. Ez volt az első modern ukrán politikai

Mihajlo Drahomanov

folyóirat. Drahomanov fogalmazta meg a **hromáda-szocializmus** elméletét. A szabad és önálló állampolgárok hromádákba egyesülnek, azok pedig egymással lépnek szövetségre föderatív alapon. Végül létrejön a világ hromádáinak szövetsége. A hromáda államon belül a föld és a munkaeszközök közös tulajdonba kerülnek. Így sikerül leszámolni a szegénységgel és az elnyomással.

A szocialisták céljaik elérése érdekében nem riadtak vissza akár az erőszakos, forradalmi módszerek alkalmazásától sem. Nyugat-Európában ekkor szociáldemokrata pártok jöttek létre. A szociáldemokraták a munkásosztályban látták azt az erőt, amely képes megteremteni az igazságos társadalmat. Sok követőre találtak Ukrajnában is, ahol ez az eszmerendszer nemzeti jelleget öltött. Az ukrán szociáldemokraták ugyanis a szocializmust a független Ukrajna keretei között képzelték el.

A **liberálisok**, vagyis a népi demokraták szintén az egyenlőség hívei voltak, bár ők ezt reformok bevezetésével szerették volna elérni.

A **konzervatívok** a történelmi hagyományok, a családi értékek, a magántulajdon megőrzése mellett szálltak síkra. Legfőbb feladatuknak az ukrán nyelv és kultúra megővését tartották az eloroszosítástól és ellengyelesítéstől. Helyre szerették volna állítani Ukrajna területén a Hetmanátust.

Az 1890-es években indult a nemzeti újjászületés harmadik politikai (ukrán) korszaka. Politikai pártok alakultak, amelyek komplex módon szerették volna megoldani Ukrajna nemzeti és szociális problémáit. Ekkor vette kezdetét az ukrán nép nemzeti önrendelkezésének kivívásáért küzdő tömegmozgalom. A mozgalomnak két iránya volt.

- Az első irányzat képviselői megelégedtek az autonómia elnyerésével, ők voltak az **autonomisták**

• a másik irányzat képviselő viszont teljes függetlenséget akartak, ők voltak a **szamosztyijnikek** (szamosztyijnik ukránul az állami önállóság híve).

Ellenőrizd magad!

1. *Mit értünk ukrán kérdés alatt, és milyen szerepet játszott a nemzetközi nagypolitikában?*

2. *Milyen nemzetalkotó folyamatok zajlottak Ukrajnában a XIX. század második felében?*

3. *Milyen szerepet játszott a nemzeti eszme az ukrán újjászületésben?*

4. *Nevezd meg, és hasonlítsd össze az ukrán újjászületés három korszakát!*

5. *Miért küzdöttek a szocialisták, a népi demokraták és a konzervatívok?*

6. *Ki volt, és hogyan képzelte el Ukrajna jövőjét Mihajlo Drahomanov?*

7. *Kiket neveztek az ukrán nemzeti mozgalomban szamosztyijnikeknek?*

Végezd el a feladatot!

• *Jellemezd az ukrán nemzetté válás sajátosságait!*

23. § Felszabadító mozgalom Dnyepermenti Ukrajnában az 1850-es évek végén és az 1860-as évek elején

1. Hlopománok

A XIX. század 50-es éveinek végén a kijevi egyetem ellenyelesedett ukrán nemes ifjainak egy csoportja **Volodimir Antonovics** (1834–1908), **Tadeus Rilszkij** (1841–1902)

és **Borisz Poznanszkij** (1841–1906) vezetésével mozgalmat indított, amely tagadta azt, hogy Jobbparti Ukrajna Lengyelország része és az ellengyelesedett ukránokat arra bírta, hogy térjenek vissza gyökereikhez, találjanak rá ismét ukrán mivoltukra. A lengyelek gunyorosan parasztbarátoknak, **hlopománoknak** nevezték őket, ők magukat viszont **ukránofileknek**. A hlopománok kizárólag ukránul beszéltek egymás között, terjesztették az ukrán irodalmat, történelmet, járták a falvakat. 1861 elején rendőrségi nyomásra a hlopománok beszüntették tevékenységüket. Volodimir Antonovics csatlakozott a kijevi hromádához, majd az élére állt.

*Volodimir
Antonovics*

*Tadeus
Rilszkij*

*Borisz
Poznanszkij*

2. Az 1863–1864-es lengyel felkelés

1863-ban ismét oroszellenes lengyel felkelés robbant ki az Orosz Birodalom területén, melyben több mint 500 ukrán, belorusz és orosz vett részt. Kitűnt közülük Andrij Potebnya és Andrij Kraszovszkij. Jobbparti Ukrajna lakossága nem támogatta a lengyel felkelőket, ugyanis azok a Rzeczpospolita és az 1772-es határok helyreállításáért küzdöttek, amely magába foglalta az ukrán területeket is. Ukrajna függetlenségéről a lengyel szabadságharcosok

hallani sem akartak, ezzel pedig maguk ellen fordították az ukrán értelmiséget, a parasztok meg amúgy is lengyeellenesek voltak. A felkelést az oroszok végül osztrák és porosz segítséggel 1864 májusában vérbe fojtották. Kraszovszkijt először halálra ítélték, amit 12 év kényszerszolgálatra változtattak.

3. A hromáda-mozgalom kezdete

A **hromádák** – az ukrán nemzeti felszabadító mozgalom féllegális, kultúra-felvilágosító, nem politikai egyesülései voltak a XIX. század 60–90-es éveiben. Az első hromáda **1859**-ben jött létre **Szentpéterváron** Vaszil Bilozerszkij, Mikola Kosztomarov és Tarasz Sevczenko vezetésével. Kultúra-felvilágosító tevékenységgel foglalkoztak. 1861–1862 között adták ki az első ukrán folyóiratot *Osznova* címen, melyben Sevczenko, Kulis, Vovcsok, Hlibov művei láttak napvilágot. A folyóiratot különben Bilozerszkij, Kulis és Kosztomarov szerkesztette. A rendőrségi zaklatások a szentpétervári hromáda tevékenységének is véget vetettek.

Az Osznova folyóirat

4. Az ukrán hromáda

1861 tavaszán a kijevi egyetem diákjai, tanárai és a helyi értelmiség képviselői létrehozták az **ukrán hromádat**. Ez a szervezet azt hirdette, hogy az ukránság önálló nemzet. Minden művelt ukránnak népe öntudatra ébresztése a feladata és szent kötelessége segítséget nyújtani

Pavlo Csubinszkij

szláv testvéreinek az elnyomók elleni harcban. Hromádák jöttek létre Csernyihivben, Vinnyicában, Katerinoszlavban, Odesszában, Poltavában, Harkivban. **1859**-ben Kijevben **vasárnapi iskola** nyílt, ahol ukránul folyt az oktatás és a hromáda tagjai tanítottak. Sevcsenko és Kulis tankönyveket írtak a vasárnapi iskolák számára. A csernyihivi hromáda 1861–1863 között folyóiratot adott ki Leonyid Hlibov szerkesztésében *Csernyihivi lapok* címmel. 1862-ben Pavlo Csubinszkij megírta a *Még nem halt meg Ukrajna* című versét, amely ma Ukrajna himnusza.

Él még Ukrajának dicsősége, szabadsága,
Jóra fordul az ukrán nép, testvéreink sorsa.
Elpusztulnak elleneink, mint harmat a napon,
Urak leszünk immár mi is a hazai tájon.

Szabadságunkért mi szívünk, lelkünk feláldozzuk.
Mutassuk meg, hogy kozákok gyermekei vagyunk!

Az ukrán hromádák kultúra-felvilágosító tevékenysége komolyan megijesztette a hatalom képviselőit. A hivatalos sajtóban hajtóvadászat indult a mozgalom képviselői ellen. A csernyihivi, poltavai hromádákat feloszlatták, a *Csernyihivi lapokat* betiltották, a vasárnapi iskolákat bezárták, Pavlo Csubinszkijt és Olekszandr Konyiszkijt bíróság elé állították, majd Oroszország északi kormányzóságaiba száműzték.

21 ismert hromáda tag 1862 novemberében nyílt levelet jelentetett meg a sajtóban, melyben méltatták az 1861-es jobbágyreformot és hűségükről biztosították a hatalmat.

Ez azonban nem változtatott a helyzetükön.

Oroszország belügyminiszterévé ekkor **Pjotr Valujevet** nevezte ki a cárt, aki ukránellenes magatartásáról volt hírhedt.

1863. július 20-án körlevelet bocsátott ki, amelyben kijelentette: *„kisorosz nyelv nem volt, nincs és nem is lesz.”* Megtiltotta az ukrán tankönyvek és egyházi könyvek nyomtatását. Szépirodalmi könyveket azonban továbbra is megjelenhettek.

Pjotr Valujev

Ellenőrizd magad!

1. *Kik voltak a hlopománok?*
2. *Hol, és mikor jött létre az első hromáda?*
3. *Miért nem támogatták az ukránok az 1863–1864-es lengyel felkelést?*
4. *Miért üldözte a hatalom a hromádákat?*
5. *Mi volt a lényege a Valujev-körlevélnek?*

Végezd el a feladatot!

- *Jellemezd a hromádák kultúra-felvilágosító tevékenységét az 1850–1860-as évek fordulóján!*

Jegyezd meg!

1859 – a szentpétervári hromáda létrejötté és az első vasárnapi iskola megnyitása Kijevben

1861 – az ukrán hromáda megalakulása Kijevben

Az 1860-as évek eleje – hlopomán mozgalom

1861–1862 – az *Osznova* című lap megjelenése Szentpéterváron

1863 – Valujev-körlevél

1863–1864 – lengyel felkelés

24. § Felszabadító mozgalom Nyugat-Ukrajnában az 1850–1860-as években

1. Társadalmi-politikai mozgalmak az 1848–1849-es forradalom leverése után

Az 1848–1849 forradalom leverése után az Osztrák Birodalomban kezdetét vette a reakció időszaka. Az osztrákok kihasználta a Galíciában feszülő ukrán–lengyel ellentétet, és a lengyelekre támaszkodva próbálták megerősíteni hatalmukat a régióban. A tartomány élére a lengyel **Agenor Goluhovszkit** nevezték ki, aki nyíltan ukránellenes volt. Fondorlatos politikájával elérte azt, hogy Kelet-Galícia nem kapott külön ukrán közigazgatást. Feloszlatta a Ruszin Főtanácsot is, és 1859-ben megpróbálta az ukránokra kényszeríteni a latin ábécét.

Az 1850–1860-as évek fordulóján azonban közbeszólt a nagypolitika. Az osztrákok 1859-ben elvesztették az olaszok ellen vívott háborújukat. Az 1866-ban a poroszokkal szemben is veszítettek. I. Ferenc József 1860. október 20-án kénytelen volt aláírni az *Októberi Diplomát*, amelyben autonómiát adományozott a tartományoknak. 1867-ben megtörtént a **Kiegyezés**. Az új alkotmány meghirdette a nemzetek egyenjogúságát az oktatásban, az állami intézményekben és a bíróságokon.

Az 1859-es olasz–osztrák háborúból Piemont került ki győztesen, és Olaszország nemzeti egyesítése is körülöt-

te ment végbe. **Galíciát** ezekben az években **ukrán Piemontként** kezdték emlegetni, arra utalva, hogy a független Ukrajnának is Galícia lesz a központja.

2. Moszkvofilek

Az 1848–1849-es forradalom után Galíciában megerősödtek a lengyelek. Ez megosztotta az ukrán nemzeti mozgalmat. Többen úgy gondolták, hogy segítség nélkül képtelenség ellenállni az ellengyelesítésnek. Sokan Oroszországban látták azt az erőt, amely képes megmenteni az ukránokat a beolvasztástól. A XIX. század 60-as éveinek második felében alakult ki a **moszkvofil** mozgalom. Képviselői elutasították az ukrán nép önállóságának gondolatát. Népüket az egységes nagyorosz nép részének tekintették a Kárpátoktól Kamszatkáig. Oroszország külpolitikai érdekeinek teljesen megfelelt ez az álláspont és titkos anyagi támogatásban részesítette követőit. Moszkvofil nézeteket vallott ebben az időben Jakiv Holovackij, a Ruszin Hármak egykori tagja is.

Terjedt a moszkvofil eszmerendszer a parasztok körében. Hittek a propagandának és alig várták a jóságos orosz cáratyuska érkezését, aki majd megbünteti a lengyel földesurakat.

A moszkvofilek **1870**-ben létrehozták a **Ruszin Tanácsot**. Szervezetüket a Ruszin Főtanács örökösének és a helyi ruszinok egyetlen jogos képviselőjének tartották. 1876-ban alakult meg a Kacskovszkij nevét viselő kultúra-felvilágosító társaság. Tagjai kidolgozták az orosz, ukrán és ószláv keverékeként a ruszin irodalmi nyelvet, a **jazicsijét**. Különböző könyveket jelentettek meg ezen a nyelven az egyszerű nép számára, és harcot indítottak a túlzott alkoholfogyasztás ellen is. Sok követőre találtak Kárpátalján és Bukovinában. Híres moszkvofilek voltak:

Denisz Zubrickij, Olekszandr Duhnovics, Adolf Dobrjanszkij. Több újságot is kiadtak. Legjelentősebbek közülük a *Szlovo*, *Ruszkaja Rada* és a *Holosz naroda* voltak. 1882-ben több vezetőjüket bíróság elé állították hazaárulás vádjával. Ügyükben végül is felmentő ítélet született, de tekintélyük erősen csorbult a nép körében.

3. Narodovecek

A **narodovec** irányzat a XIX. század 60-as éveinek elején jelent meg, a fiatal ukrán értelmiség képviselőit tömörítette soraiban. Szellemi vezetőjük **Volodimir Saskevics** (1839–1885) volt, Markijan Saskevics fia. Az ukrán nép önállóságát hirdették a Kárpátoktól Kaukázusig. Azt is vallották, hogy szükség van az ukránok nemzeti és politikai jogainak a védelmére. A narodovecek eszmerendszere rokonságot mutatott a kelet-ukrajnai ukranofilek nézeteivel. Hasonlóan dnyepermenti testvéreikhez ők is az ukrán nép műveltségi szintjének és nemzeti öntudatának erősítésére, nyelvének, kultúrájának védelmére törekedtek. Népszerűsítették Sevcsenko, Kotljarevszkij, Kvitka-Osznovjanenko műveit. Jelentős anyagi és erkölcsi támogatásban kaptak keletről. A XIX. század utolsó harmadában az ukrán nemzeti mozgalom vezető erejévé váltak, háttérbe szorítva ezzel a moszkvofileket.

Tevékenységüket két irányban fejtették ki.

- Az egyik: a nemzeti eszmék népszerűsítése volt újságokon és folyóiratokon keresztül. Jelentős narodovec kiadványoknak számítottak a *Vecsornici*, *Niva*, *Meta*, *Ruszal-ka*, *Pravda* című folyóiratok. Galícia fokozatosan a szabad ukrán szó központjává vált Dnyepermenti Ukrajna tollfor-gatói számára is. Itt szabadon jelenhettek meg Panasz Mi-rnij, Marko Vovcsok és Leonyid Hlibov művei.

• Tevékenységük másik iránya a kultúra-felvilágosító szervezetek, körök létrehozása volt. 1863-ban kijevi példára megalakult a lvivi hromáda, 1864-ben pedig megkezdte munkáját az első hivatásos színház.

1868-ban alakult meg Lvivben a **Proszvita** kultúra-felvilágosító szervezet, mely könyvtárakat, olvasótermeket, faluházakat alapított, ahonnan szépirodalmi és mezőgazdasági szakkönyveket is kölcsönözhettek az olvasók. A Proszvita tagok részt vettek a szövetkezetek létrehozásában is. A szervezet égisze alatt jött létre a **Szilszkij hoszpodar** és a **Narodna torhivlja** szövetkezet, a **Dnyiszter Biztosító Társaság**. Különösen aktívan a lvivi Proszvita működött, melynek vezetője **Volodiszlav Fedorovics** (1845–1917) földbirtokos volt, a bécsi egyetem és a Sorbonne végzőse.

A lvivi népház. 1849-ben épült.

A Proszvita által kiadott naptár 1914-ből

1873-ban alakult a **Sevcsenko Irodalmi Tudományos Társaság**, melynek nevét 1892-ben Olekszandr Koniszkij javaslatára **Sevcsenko Tudományos Társaságra** változtatták. A társaság adta ki a *Pravda* és *Zorja*

A Sevcsenko Tudományos Társaság székháza Lvivben

című folyóiratokat. Három szakosztály működött a keretei között: a filológiai, a történelmi-filozófiai és a matematikai-természettudományos-orvosi. A filológiai szakosztály élén hosszú éveken keresztül Ivan Franko állt.

Ellenőrizd magad!

- 1. Milyen volt a galíciai ukránok élete az 1848–1849-es forradalom leverése után?*
- 2. Hogyan változott meg a helyzetük az 1860-as években, és miért?*
- 3. Kik voltak a moszkvofilek, és milyen nézeteket vallottak?*
- 4. Kik voltak a narodovecek, és milyen nézeteket vallottak?*
- 5. Milyen szerepet töltött be a Proszvita a nyugat-ukránok életében?*

Végezd el a feladatot!

• *Jellemezd a Sevcsenko Tudományos Társaság tevékenységét!*

Jegyezd meg!

Az 1860-as évek – a moszkvofil és narodovec mozgalmak születése

1868 – a Proszvita szervezet létrejötte

1870 – a moszkvofil Ruszin Tanács megalakulása

1873 – a Sevcsenko Irodalmi-Tudományos Társaság (1892-től Sevcsenko Tudományos Társaság) alapítása

25. § Ukrán nemzeti és orosz társadalmi-politikai mozgalmak a XIX. század 70–90-es éveiben

1. A hromáda mozgalom újjászületése az 1870-es években

Az 1863–1864-es letartóztatási hullám következtében a hromádák beszüntették munkásságukat. A cári hatalom úgy gondolta, végleg leszámolt az ukrán nemzeti mozgalmal. De tévedett, az 1870-es évek elején a hromádák felújították tevékenységüket. Egymás után jöttek létre szervezeteik Kijevben, Poltavában, Csernyihivben, Odeszszában, Harkivban, Katerinoszlavban. A mozgalom vezető ereje az úgynevezett **régi hromáda tagok** voltak, akik továbbra is a kultúra-felvilágosító munkára helyezték a fő hangsúlyt. A nemzetiségi kérdést is az emberek körében végzett oktató-nevelő munkával kívánták megoldani. A fiatalabb nemzedék képviselői, az **ifjú hromáda tagok** vi-

szont a népfelkelés hívei voltak és köztársaságot akartak létrehozni Ukrajnában.

Ukrajna legjelentősebb és legbefolyásosabb hormádája a **kijevi hromáda** volt. Kisebb-nagyobb megszakításokkal 1850–1890 között fejtette ki tevékenységét (1876-tól 1882-ig nem működött). Az 1882–1906-os években látott napvilágot kiadványuk a *Kijevi régiségek* című ukrán történelmi folyóirat. Korszakos jelentőségű esemény volt az Alfred von Junk általa alapított *Kijevi telegráf* című irodalmi-politikai lap megjelenése. 1859 és 1864 között heti két alkalommal vehette kezébe az olvasó, 1864-től kezdve pedig heti három alkalommal.

A kijevi hromáda tagjai	Tevékenységének főbb irányai
Összesen 300 tagja volt. Közük: Mihajlo Drahomanov, Mihajlo Sztarickij, Marko Kropivnickij, Mikola Liszenko, Volodimir Antonovics, Pavlo Csubinszkij, 1881 után Mihajlo Hruszevszkij, Fegyir Vovk, Olekszandr Ruszov	1. Tudományos kutatások az ukrán történelem, kultúra, néprajz és filozófia terén. 2, Vasárnapi iskolák létrehozása, működtetése, könyvtárak, olvasó házak szervezése. 3, Ukrán nyelvtan könyvek, történelmi értekezések, néprajzi gyűjtemények sajtó alá rendezése és megjelentetése. 4, Az ukránok nemzeti öntudatra ébresztése.

A régi hromáda tagok **1873**-ban megalapították a **Nesztór Történelmi Társaságot**, utána pedig az **Orosz Földrajzi Társaság** dél-nyugati osztályát. Első elnöke **Hrihorij Galagan** volt. Tagjai: Pavlo Csubinszkij, Volodimir Antonovics, Mikola Ziber, Mihajlo Drahomanov, Olekszandr Ruszov. A földrajzi társaság munkatársai Ukrajnával kapcsolatos néprajzi, statisztikai és történelmi kutatásokkal

foglalkoztak, valamint ezzel kapcsolatos kiadványok nyomtatásával.

*Hrihorij
Galagan*

*Mikola
Ziber*

*Olekszandr
Ruszov*

2. Az Emsz-i törvényerejű rendelet

II. Sándor orosz cár

1876. május 18-án II. Sándor orosz cár **Emszben** (német üdülőváros) kiadta törvényerejű rendeletét, amelyben megtiltotta ukrán könyvek, kották nyomtatását és behozatalát külföldről, valamint ukrán színházi előadások bemutatását. A földrajzi társaságot felszámolták, Csubinszkijt és Drahomanovot emigrációba kényszerítették. Bezárták a *Kijevi telegráfot*, több professzort pedig elbocsátottak.

Többé nem lehetett az **Ukrajna** kifejezést használni, helyette a **Kis-Oroszország** szót kellett használni.

3. Ifjú hromáda tagok.
Taraszisták Testvéri Közössége.
Összukrán Pártonkívüli Szervezet.
Ifjú Ukrajna összukrán diákszövetség

Az 1880–1890-es években a hromáda mozgalom radikalizálódott. Fiatalabb tagjait már nem elégítette ki az ukrán kultúra terjesztése, hanem harcra keltek a cárizmus ellen. Ifjú hromáda tagoknak kezdték nevezni őket. Harkivi diákok egy csoportja Borisz Hrincsenko, Mikola Mihnovszkij és Ivan Lipa részvételével 1891-ben (Lipa állítása szerint 1892-ben) megalapították a **Taraszisták Testvéri Közösségét**. Még ugyanabban az évben meglátogatták Sevcsenko kanevi sírját, ahol megesküdtek, hogy harcolni fognak Ukrajna függetlenségéért. Ők voltak Ukrajna első szamosztyijnikjei. A taraszisták felemelték szavukat az ukrán földek egysége és függetlensége, valamint az ukrán nyelv védelme mellett. A közösség 1898-ig működött. Központja 1893-ig Harkivban volt, vezetői letartóztatása után pedig Kijevben.

*Borisz
Hrincsenko*

*Mikola
Mihnovszkij*

*Ivan
Lipa*

1897-ben Volodimir Antonovics és Olekszandr Konisz-
kij volt hlopománok kezdeményezésére megalakult az **Ösz-**
156

szukrán Pártonkívüli Szervezet (ÖUPSZ), melynek célja az ukrainai hromádák egy szövetségbe való egyesítése volt. Létrehozták a szervezet kiadóját *Vik* néven. Könyveket adtak ki, ünnepségeket szerveztek Sevcsenko és más írók, költők tiszteletére. A XX. század elején az ÖUPSZ tevékenysége egyre inkább politikai jelleget öltött.

1899-ben a diák hromádák kongresszusán megalakult az **Ifjú Ukrajna** összukrán diákszövetség, mely a taraszistákhoz hasonló célokat tűzött maga elé.

4. Narodnyik körök Ukrajnában

A XIX. század 70–80-as éveiben Ukrajnában az ukrán nemzeti mozgalom mellett egyre nagyobb népszerűsésre tettek szert a **narodnyikok**. A narodnyikok radikális beállítottságú fiatalok voltak, akik hittek Oroszország egyedi, sajátos történelmi útjában. Meg voltak győződve arról, hogy hazájuk képes lesz a kapitalizmus megkerülésével eljutni az egyenlők társadalmaként számon tartott szocializmusba. Ezt azért tartották lehetségesnek, mivel az orosz társadalom paraszti társadalom és alapja a faluközösség. A faluközösségek pedig igazságos elvek alapján működnek. Céljaikat a narodnyikok paraszti forradalom útján szerették volna elérni.

A narodnyikok tevékenysége három szakaszra tagolódik:

I. szakasz (1859–1875): a narodnyikok falujáró mozgalmát öleli fel. Ezekben az években 3 ezer fiatal telepedett le falun és kezdte terjeszteni az egyenlőség, szabadság és paraszti forradalom eszméit a nép körében. Sevcsenko műveiből kis könyveket készítettek, úgy juttatták el azokat az emberekhez.

II. szakasz az 1870-es évek második fele: narodnyik körök alakultak ekkor. Elsőként a kijevi hromáda kör jött

létre, melynek tagjai voltak Vera Zaszulics, Jakov Sztefanovics, Vlagyimir Debohorij-Mokrievics. Odesszában tevékenykedett a híres terrorista Andrej Zseljabov, II. Sándor meggyilkolásának egyik kitervelője.

Andrej Zseljabov

Vera Zaszulics

Mikola Kibalcsics

Az ukrajnai narodnyikok paraszti forradalom kirobbanására törekedtek. Ezzel a céllal hozták létre 1875-ben a **Déli Lázadók Szervezetét**. Feladata a Csihirin környéki parasztok lázítása volt. Egyik vezérük, Jakov Sztefanovics Dmitro Najda paraszt képviselőnek adta ki magát, aki a csihiriniek szószólója kíván lenni a cár előtt. De ő nem utazott Pétervárra, hanem szervezkedni kezdett, és megalapította a felkelés irányító szervét, a Titkos druzsinát. Ezután elhitette a parasztokkal, hogy a cár ugyan ismeri problémáikat, de a gonosz földesurak ellenállása miatt nem tud segíteni rajtuk. A parasztokat ez nagyon felhábortotta és 1877 októberére felkelést szerveztek, amit a cári hatalom úgy akadályozott meg, hogy a hangadókat letartóztatta. Ez az esemény **csihirini összeesküvésként** került be a történelembe.

III. Az 1880-as évek: a narodnyikok elkezdtek agitálnia munkások között is. 1880-ban Kijevben megalapították a Délorosz Munkásszövetséget. Ezekben az években

tértek át terror alkalmazására a hatalom képviselői ellen. 1878-ban Vera Zaszuľics megölte Kijev főkörmányzóját, Trepovot. 1881. március 1-jén pedig gyilkos merénylet áldozata lett II. Sándor orosz cár. Az elkövetőket letartóztatták, majd bitófára küldték. Ez lett a sorsa a híres ukrán felfedezőnek Mikola Kibalcsicsnak is, aki a börtönben megalkotta az első reaktív űrhajó tervét.

1879-ben a Föld és Szabadság narodnyik szervezet két részre szakadt: a terrorista **Népakaratra** és a régi agitációs módszereket alkalmazó **Fekete földosztásra**.

Ellenőrizd magad!

1. *Véleményetek szerint, miért alakultak újjá a hromádák az 1870-es években?*

2. *Miben különbözött a régi és az ifjú hromáda tagok felfogása?*

3. *Kik voltak a tagjai, és mi volt a kijevi hromáda tevékenységének főbb iránya?*

4. *Milyen hatással volt II. Sándor Emszi törvényerejű rendelete az ukrán nemzeti mozgalomra?*

5. *Milyen céllal jött létre az Ősszukrán Pártonkívvüli Szervezet és az Ifjú Ukrajna diákszövetség?*

6. *Kik voltak a narodnyikok?*

7. *Milyen három szakaszra tagolódik a narodnyikok tevékenysége? Jellemezd mindegyiket külön-külön!*

Végezd el a feladatot!

• *Jellemezd a Taraszisták Testvéri Közösségének tevékenységét! Hasonlítsd össze gondolatvilágukat a hlopmánokéval!*

■ **Jegyezd meg!**

Az 1870-es évek eleje – a hromádák felújítják tevékenységüket

1873 – a Nesztor Történelmi Társaság és az Orosz Földrajzi Társaság dél-nyugati osztályának megalakulása

1875 – a Déli Lázadók narodnyik szervezet létrejötte

1876 – Emszi törvényerejű rendelet

1877 – csihirini összeesküvés

1879 – a Népakarat és a Fekete földosztás létrejötte

1891 (1892) – a Taraszisták Testvéri Közösségének a megalakulása

1897 – az Összukrán Pártonkívüli Szervezet megalakulása

1899 – az Ifjú Ukrajna összukrán diákszövetség létrejötte

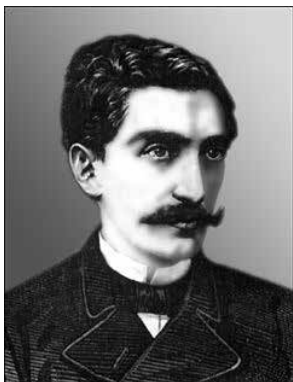
26. § A nyugat-ukrajnai narodovecek tevékenysége a XIX. század 70–90-es éveiben. Radikálisok. Új Kor

1. A galíciai narodovecek tevékenysége a XIX. század második felében

A XIX. század 70-es éveitől kezdve a nyugat-ukrajnai nemzeti felszabadító mozgalom radikalizálódott. A galíciai fiatal ukrán hazafiak szakítottak a kultúra-felvilágosító tevékenységgel és politikai célokat tűztek maguk elé. Ez a szemléletváltás elsősorban a politikai folyóiratok kiadásában nyilvánult meg. Ilyen felfogásban jelent meg 1879-ben a *Batykivscsina* című parasztoknak szánt lap, 1880-ban pedig a *Gyilo*. Nagy népszerűségnek örvendett a *Zorja* irodalmi-tudományos folyóirat is. Sokat tett ezeknek az újsá-

goknak a létrejöttéért a narodovecek egyik vezére **Volodimir Barvinszkij** (1842–1883).

A 70–80-as években a narodovec irányzat végérvényesen háttérbe szorította a moszkvofileket. Volodimir Barvinszkij kezdeményezésére 1880. november 30-án Lvivben összeült az ukrán népi vicse, melyen több mint kétezeren vettek részt. Ez volt az első olyan próbálkozás, hogy a nemzeti mozgalomba bevonják a széles néptömegeket. 1885-ben megalakult a narodovecek vezető szerve, a **Néptanács**. Elnökévé **Julian Romancsuk**ot választották meg. A Néptanács az ukránság politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági jogainak védelmét tűzte ki célul.

Volodimir Barvinszkij

Julian Romancsuk

2. Narodovec mozgalom Bukovinában

A nemzeti felszabadító mozgalom kibontakozása Bukovinában lassabban haladt a vidék soknemzetiségű volta miatt. A XIX. század 60-as éveiben vette kezdetét és először a moszkvofilek játszották benne a vezető szerepet. Később a narodovecek egyre nagyobb befolyásra tettek szert. 1869-ben létrehozták a **Ruszka Beszida** kultúra-felvilágosító társaságot, 1870-ben pedig a **Ruszin Tanács** po-

litikai egyesülést. A nemzeti felszabadító mozgalom aktív résztvevői voltak Jurij Fegykovics ismert író és a Vorobkevics fivérek, Szidor és Hrihorij. Ők voltak bukovinai hár-mak. **1875**-ben megnyitotta kapuit a **Csernyivci Egye-tem**, ami szintén nagy hatással volt a nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésére. **1885**-ben Jurij Fegykovics megkez-dte az ukrán *Bukovina* című lap kiadását.

Jurij
Fegykovics

Szidor
Vorobkevics

Hrihorij
Vorobkevics

3. Narodovec mozgalom Kárpátalján

Kezdetben Kárpátalján is a moszkvofilek voltak többségben, de később a narodovec mozgalom itt is tért hódított. Az 1880-as években a narodovecek tevékenysége **Csopey László** tanár munkásságával kapcsolódott össze. Csopey tankönyveket írt a népiskolák számára, köztük *Ruszin ABC-s könyvet*, valamint *Ruszin–magyar szótárt*. **Zsatkovics Kálmán György** író és néprajztudós pedig a ruszinok folklórával foglalkozott. Az 1890-es években kapcsolódott be a narodovec mozgalomba **Volosin Ágoston** és **Hiador Sztripszkij**.

Csopey
László

Zsatkovics Kálmán
György

Volosin
Ágoston

4. Radikális mozgalom Galíciában

Az 1870-es évek második felében a galíciái ifjú ukrán értelmiség egy része kritikusan kezdte szemlélni úgy a moszkvofilek, mint a narodovecek tevékenységét. Mihajlo Drahomanov hatására ők is szocialista nézetek kezdtek vallani. Így jelent meg az ukrán mozgalom radikális¹ áramlata, melynek Ivan Franko, Mihajlo Pavlik és Osztap Terleckij voltak a hangadói. A társadalom először az ellenük lefolytatott per kapcsán hallott róluk 1877–1878-ban.

A radikálisok és narodovecek között a legnagyobb vitát az egyházzal kapcsolatos kérdések váltották ki. Míg a radikálisok egyértelműen vallásellenesek voltak, addig a narodovecek fontos szerepet tulajdonítottak az egyháznak és a papságnak. A radikálisok vallásellenessége Nyugat-Ukrajnában egyértelmű vereséget szenvedett, keleten viszont Drahomanov egyházat bíráló cikkei annál nagyobb népszerűségnek örvendtek. Ennek az volt az oka, hogy az oroszországi pravoszláv papok mindenben kiszolgálták az önké-

¹radikális – alapos, gyökeres, mélyreható változást létrehozó

nyuralmat. A galíciai görög katolikus lelkészek viszont a nemzeti mozgalom élvonalában haladtak.

Ivan Franko

Mihajlo Pavlik

Osztap Terleckij

5. A narodovecek Új Kor politikája

Az 1880-as években kiéleződött a viszony Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia között a Balkán-félsziget miatt. Az osztrákok és németek Oroszország meggyengítése érdekében kijátszották az ukrán kártyát és egy orosz vereség esetére kilátásba helyezték Dnyepermenti Ukrajnában a kijevi királyság létrehozását. Sokaknak tetszett ez az ötlet, többek között a kijevi hromáda vezetőinek, Volodimir Antonovicsnak és Olekszandr Koniszkijnek, akiket ezért **ausztrofileknek** neveztek. Nyugat-Ukrajnában ennek az irányzatnak **Olekszandr Barvinszkij** volt a híve. Hogy az osztrákok maguk mellé állítsák a galíciai ukránokat és elnyerjék lojalitásukat ebben a konfliktusban **1890-ben** engedményeket tettek nekik. Ez a politika *Új Korként* került be a történelembe. A narodovecek 1892-ben elfogadták ezzel kapcsolatos programjukat.

Az *Új Kor* politikájának köszönhetően az ukránok több helyhez jutottak az osztrák parlamentben és a galíciai sejmben. Olekszandr Barvinszkij 1891-ben tagja lett az

osztrák parlamentnek, 1894-ben pedig a galíciai szejmnek. Három ukrán gimnázium megnyitását és a lvivi egyetemen ukrán történelmi tanszék beindítását engedélyezték ekkor. Az újonnan létrejött tanszék első professzora 1894-ben **Mihajlo Hruszevszkij** lett. Volodimir Antonovics javaslatára őt választották a tanszék vezetőjévé is. 1897-től 1913-ig a Sevcsenko Tudományos Társaság élén szintén Hruszevszkij állt. Lvivben jelent meg híres 10 kötetes *Rusz-Ukrajna történetének* első része (1898-ban). Az *Új Kort* a narodovecek 1894-ben beszüntették, mivel a hatalom nem teljesítette minden ígétét.

Olekszandr Barvinszkij

Mihajlo Hruszevszkij

Ellenőrizd magad!

1. *Mi jellemezte a galíciai narodovecek tevékenységét a XIX. század második felében?*
2. *Hogyan fejlődött a narodovec mozgalom Bukovinában?*
3. *Milyen sajátosságai voltak a narodovecek tevékenységének Kárpátalján?*
4. *Kik voltak a galíciai radikálisok?*
5. *Miért változtattak az osztrákok az ukránokkal kapcsolatos politikájukon a 1890-es években?*

- *Jellemezd az Új Kor politikáját!*

■ **Jegyezd meg!**

1875 – a Csernyivci Egyetem létrehozása.

1885 – a narodovec Néptanács megalakulása, Jurij Fegykovics megjelenteti a *Bukovina* című lap első számát

1890 – az *Új Kor* kezdete

1897–1913 – Mihajlo Hrusevszkij a Sevcsenko Tudományos Társaság elnöke.

27. § Ukrán politikai pártok létrejötte Galíciában

1. A Ruszin-Ukrán Radikális Párt megalakulása

Az 1870–1890-es években a nemzeti felszabadító mozgalom a nyugat-ukrán földeken új, politikai szakaszába lépett. Sorra jöttek létre a politikai szervezetek. Először a radikálisok egyesültek pártba és **1890**-ben megalapították Ukrajna első politikai pártját a **Ruszin-Ukrán Radikális Pártot**. Vezetői Mihajlo Pavlik, Ivan Franko, Szeverin Danilovics és Jevhen Levickij voltak. A radikális párt képviselői szocialista elveket vallottak, harcot indítottak a társadalom demokratizálásáért, az ukránok nemzeti öntudatra ébresztéséért. Nyugat-Ukrajna jövőjét autonómiaként képzelték el a Monarchia keretei között.

2. Ukrajna politikai függetlenségének eszméi a nemzeti felszabadító mozgalomban

A radikális párton belül éles vita bontakozott ki a fiatalok és az idősebbek között az autonómia kérdésében. A fiatalabb radikálisok – Julian Bacsinszkij, Vjacseszlav Budzinovszkij és Olekszandr Kolessza – nem értettek egyet az ukrán területek autonóm helyzetével és Ukrajna teljes függetlenségének elérését tűzték ki célul. A párt programját 1895-ben azzal a ponttal bővítették, hogy a szocializmus csak az ukrán nép teljes körű politikai szabadságának ki-
harcolásával képzelhető el.

Julian Bacsinszkij

1896-ban **Julian Bacsinszkij** megjelentette *Az irredenta Ukrajna* című brosúráját, a politikai függetlenség kivívásának és a kelet- valamint nyugat-ukrán földek egy államba való egyesülésének történelmi szükségességéről.

3. Az Ukrán Nemzeti Demokratikus Párt létrejötte

Az 1890-es évek végén az Új Korral egyet nem értő nardo-vecek közeledni kezdtek a radikális párt azon köreihez, amelyek a szocialista eszmék helyett a nemzeti függetlenség szükségességét kezdték hirdetni. Mihajlo Hrusevszkij hatására ezek az erők **1899-ben megalapították az Ukrán Nemzeti Demokratikus Pártot**. Ez a párt is Ukrajna függetlenségét tűzte a zászlajára. Az Ukrán Nemzeti Demokratikus Párt egyre nagyobb befolyásra tett szert Galícia politikai életében, ahol gyakorlatilag kétpártrendszer jött létre.

4. Az Ukrán Szociáldemokrata Párt megalakulása

A XIX. század végén egyre nagyobb népszerűsége tet-tek szert Európa-szerte a szocialista eszmék. A kontinens legbefolyásosabb szocialista tömörülésének az Osztrák Szociáldemokrata Párt számított, amely 1888. december 31. – 1889. január 1-jén jött létre. 1892-től kezdve tagszer-vezete volt a pártnak a Galíciai és Sziléziai Szociáldemok-rata Párt is. Később az Osztrák Szociáldemokrata Pártot autonóm szervezetek szövetségévé szerették volna átala-kítani. Ennek szellemében a lengyelek létrehozták saját szociáldemokrata pártjukat. A galíciai szociáldemokraták szintén különváltak, és **1899-ben saját pártot alapítottak Ukrán Szociáldemokrata Párt** néven. Az ukrán szoci-áldemokraták, hasonlóan az osztrákokhoz, elutasították a proletárdiktatúrát és a szocializmust reformok segítsé-gével, parlamenti módszerekkel akarták megvalósítani a független, egységes ukrán államban. Vezetői Mikola Han-kevics, Szemen Vitik és Volodimir Ohrimovics voltak.

5. Politikai pártok Galíciában

Politikai párt vagy szervezet neve	Politikai irányultsága	Létrejöttének ideje, helye	Alapítói, vezetői	Sajtója
Néptanács	Nemzeti-demokratikus, narodovec, liberális	1885.10.24., Lviv	Julian Roman-csuk, Koszty Levickij, Olek-szandr Bar-vinszkij	Gyilo, Baty-kivcsina
Ruszin-Ukrán Radikális Párt	Baloldali, radikális	1890.10.4–5., Lviv	Mihajlo Pavlik, Ivan Franko, Szeverin Dan-ilovics, Jevhen Levickij	Narod, Hliborob, Radikál, Hromadsz-kij holosz
Katolikus Ruszin Népszövetség	Konzervatív	1896 októbere, Lviv	Andrej Septic-kij, Sztudinsz-kij, Szembra-tovics	Ruszan
Ukrán Szociáldemokrata Párt	Baloldali, radikális	1899.09.18., Lviv	Mikola Hanke-vics, Szemen Vitik és Volo-dimir Ohrimo-vics, Julian Bacsinszkij,	Volja, Zemlja i Volja
Ukrán Nemzeti Demokratikus Párt	Centrista párt	1899.12.20., Lviv	Mihajlo Hrusevszkij, Ivan Franko, Julian Roman-csuk, Koszty Levickij, Vjacseszlav Budzinovszkij	Gyilo, Bu-ducznyiszy
Ruszin Néppárt	Konzervatív, moszkvofil	1900.02.7., Lviv	Davigyák, Du-dikevics, Pelih	Halicsánin, Ruszkoje szlovo

Ellenőrizd magad!

1. *Mikor jött létre Ukrajna első politikai pártja, kik hozták létre és milyen nézeteket vallottak tagjai?*

2. *Kinek a művében, és mikor hangzott el először Ukrajna függetlenségének gondolata?*

Végezd el a feladatot!

• *Jellemezd az Ukrán Nemzeti Demokratikus Párt tevékenységét!*

• *Jellemezd az Ukrán Szociáldemokrata Párt létrejöttének körülményeit!*

Jegyezd meg!

1896 – Julian Bacsinszkij Az irredenta Ukrajna című műve

6. TÉMA

UKRAJNA KULTURÁLIS FEJLŐDÉSE A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

28. § Oktatás és tudomány

1. Elemi oktatás

A cárizmus gyarmatosító politikája az oktatásra nyomta rá leginkább a bélyegét. A *Valujev-körlevél* és az *Emsz-i törvényerejű rendelet* eredményeképpen az iskolákban orosz lett az oktatás nyelve. A XIX. század második felében egyre több elemi iskola nyílt, de így sem sikerült minden gyereket beiskolázní. Dnyepermenti Ukrajnában például 10 ezer lakosra jutott egy elemi iskola, 150 gyerekből pedig csak egy tanulhatott. Ez visszalépést jelentett a Hetmanátus korához képest, ugyanis a XVIII. században ott 29 gyerekből egy járt iskolába és 746 emberre jutott egy iskola. Katasztrófális méreteket öltött a felnőtt lakosság körében az írástudatlanság. A helyzet orvoslása érdekében 1859-ben vasárnapi iskolák nyíltak, ahol ukránul folyt az oktatás. A hatalom végül 1862-ben bezáratta ezeket az intézményeket.

1864. július 14-én Oroszországban oktatási reformot hajtottak végre, mely megengedte a zemsztvóknak és magánszemélyeknek, hogy elemi iskolát alapítsanak. A járási, falusi, parókiális iskolákat **elemi népiskolákká** nyilvánították és nők is taníthattak bennük. 1871-től kezdve a legtöbb járási iskolát 6 éves **polgárivá** szervezték át, ahol megfelelő tudást lehetett szerezni a gyárakban, közlekedésben és az állami intézményekben való munkához.

Elemi népiskola a Poltavai kormányzóságban

1869-ben Nyugat-Ukrajnában szintén oktatási reform ment végbe, kötelezővé vált az elemi oktatás 6-14 éves korig. Egy 1895-ös rendelkezés értelmében két elemi iskola-típus létezett: a háromosztályos alsó falusi iskola és a 4–6 osztályos felső városi (polgári). Az iskolák felügyelete az egyháztól az állam kezébe került át. Az oktatás ukrán nyelven zajlott. Sokat tett az iskolák fejlesztéséért a Proszvita szervezet és az 1881-ben alakult a Ruszin Pedagógus Szövetség tagsága, akik iskolákat finanszíroztak, tankönyveket írtak. ű

2. Középiskolai oktatás

Dnyepermenti Ukrajnában a középiskolák két típusa volt ismert: a **nyolcosztályos klasszikus gimnázium** és a **6+1 osztályos reáliskola**. A klasszikus gimnáziumok-

172

ban többnyire klasszikus nyelveket tanultak, de természet-tudományokat és kémiát alig. Csak a gimnázium elvégzése után lehetett egyetemre felvételt nyerni. A reáliskolákban (6+1) a 7. osztály elvégzése után a műszaki főiskolára vezetett az út. A középiskolákban előkelő gyerekek tanulhattak. **1887**-ben minisztériumi körlevél született a szakácsnők gyermekeiről, melyben megtiltották az igazgatóknak szolgálok gyerekeinek a felvételét a tanintézménybe. Korlátozták továbbá a zsidók tanulási lehetőségeit. 1870-ben megnyílt az első nyolcosztályos leánygimnázium, **1878**-ban pedig Kijevben felsőfokú tanfolyamokat szerveztek nők számára. Voltak még nevelő intézetek nemes kisasszonyok számára, valamint kadétkorpuszok, ahol túlnyomó részt nemes ifjak tanultak. 1871-ben megnyitotta kapuit a már említett Pavlo Galagan Kollégium. Az oktatás mindenütt orosz nyelven folyt és fizetett volt. Dnyepermenti Ukrajnában 129 gimnázium működött. Nyugat-Ukrajnában pedig mindössze kettő: Lvivben és Peremyslben.

Az egyik kijevi magániskola tanulói munka közben

3. Egyetemek, főiskolák

Dnyepermenti Ukrajnának három egyeteme volt ekkor: a harkivi, (1805), a kijevi (1834) és a **novorosszijszki**, amely **1865**-ben nyitotta meg kapuit **Odesszában**. Közben a nyezsini jogi líceum 1875-ben történelmi-filológiai főiskolává alakult át. 1885-ben Harkivban megnyílt Ukrajna első technológiai főiskolája, 1898-ban a kijevi politechnikai, 1873-ban a harkivi állatorvosi főiskola is

Nyugat-Ukrajnában is fejlődött a főiskolai oktatás. A lvivi egyetemen például 1894-ben Ukrajna története tanszék nyílt, melynek élére Mihajlo Hrusevszkijt nevezték ki. 1900-ban ugyanitt ukrán irodalmi tanszéket is szerveztek. **1875**-ben fogadta első diákjait a **Csernyivci Egyetem**, melynek keretein belül szintén működött ukrán nyelv és irodalom tanszék Szmal-Sztockij irányítása alatt. 1877-ben megnyílt a lvivi politechnikai, 1897-ben pedig az állatorvosi akadémia.

4. A tudomány fejlődése

Olekszandr Ljapunov

A XIX. század második felében Ukrajnában pezsgő tudományos élet zajlott. Sorra alakultak a tudományos társaságok. Odesszában létrejött a természettudósok szövetsége. Harkivban megalakult a matematikusok, Kijevben pedig a fizikusok-matematikuskok társasága.

A harkivi egyetem professzora **Olekszandr Ljapunov** a mechanikus rendszerek állandóságának és egyensúlyának problematikájával foglalkozott ezekben az években.

A harkivi egyetem végzőse **Ilja Mecsnyikov** viszont Odesszában tevékenykedett és megfejtette a fagocitózis okát, vagyis amikor a szervezet sejtjei felfalják a mikrobákat. Ő kapott először az ukránok közül 1908-ban Nobel-díjat. 1886-ban **Mikola Hamalijával** Odesszában létrehozta az első ukrán bakteriológiai állomást (eddig csak Európában, Párizsban volt ilyen állomás). Itt kezdte tudományos munkásságát Danilo Zabolotnij mikrobiológus.

Ivan Puljuj híres nyugat-ukrajnai fizikus a röntgensugarakat tanulmányozta Európa jeles kutatóintézeteiben. Pantelejmon Kulissal és Ivan Necsuj-Levickijjel lefordította héberről a *Zsoltárok könyvét*, görögről pedig az *Evangeliumot*.

Ilja Mecsnyikov

Mikola Hamalija

Ivan Puljuj

Mikola Beketov erőfeszítéseinek köszönhetően nyílt meg Harkivban az egyetem fizikai-kémia osztálya. Odeszsa jeles matematikusai voltak Szemjon Jarosenko, valamint Ivan Timcsenko. 1881-ben Odeszsa csillagvizsgálójának élére Olekszandr Kononovics nevezték ki. Kijevi kollégája Fedor Bregyihin pedig megfejtette az összefüggést a meteoritok és üstökösök között. Fontos felfedezésekkel öregbítették az ukrán tudomány hírnevét Taraszenko és Tutkovszkij geológusok, Nyikolaj Benardosz és Alekszandr

Borogyin mérnök-feltalálók. Benardosz például 1881-ben megalkotta az ívhegesztés módszereit, Borogyin pedig gőzgépet tervezett.

Nem maradtak el a természettudósok mögött a társadalomtudományok művelői sem. Az ukrán történelem avatott kutatói ebben az időben Mikola Kosztomarov, Dmitro Bahalij, Olekszandra Jefimenko, Mihajlo Drahomanov, Dmitro Javornickij. A nyelvtudományt Olekszandr Potebnya művelte a legtehetségesebben.

Joggal nevezik az ukrán történelemtudomány atyjának **Mihajlo Hruszevszkijt**, aki több mint 2000 ezer művet írt Ukrajna történetéből, köztük a 10 kötetes *Rusz-Ukrajna történetét*.

Mihajlo Hruszevszkij (1866–1934) sokoldalú tehetséggel megáldott ember volt. Kiemelkedő műveket alkotott a történelem, irodalomtörténet terén, de kutatta a népköltészetet is. E mellett írt még elbeszéléseket, drámákat és verseket. Tanítócsaládban született, ahol az anyatejjel szívta magába a tudásvágyat és az írott szó tiszteletét. A legfontosabb, amire a szülei megtanították, az a szülőföld iránti szeretet volt. Így érthető, hogy noha hazájától távol, Sztavropolban, majd pedig Vlagyikavkazban (Oroszország) nevelkedett, minden érdekelte, ami ukrán. Mihajlo Hruszevszkij később úgy emlékezett ezekre az időkre, hogy apja elbeszéléseinek hatására kezdte magát igazán ukránnak érezni. A Tifliszi Gimnáziumban (ma Tbiliszi, Grúzia fővárosa) folytatott tanulmányai során érdeklődését felkellette Ukrajna története. Hogy mélyebben megismerhesse népének múltját, Hruszevszkij a kijevi egyetemen folytatta tanulmányait. Ezt követően sorsát történészként Ukrajna történetével kötötte össze.

Ellenőrizd magad!

1. *Miért az oktatásra nyomta rá leginkább a bélyegét az orosz cárizmus elnyomó politikája?*
2. *Hogyan fejlődött az elemi oktatás Dnyepermenti Ukrajnában?*
3. *Milyen sajátosságai voltak az elemi oktatás fejlődésének Nyugat-Ukrajnában?*
4. *Hogyan fejlődtek a főiskolák és egyetemek?*
5. *Milyen úton haladt az ukrán tudomány fejlődése? Nevezd meg a legjelentősebb ukrán tudósokat!*
6. *Ki volt az első ukrán Nobel-díjas?*

Végezd el a feladatot!

- *Jellemezd a középiskolai oktatás sajátosságait!*
- *Ismertesd Mihajlo Hruszevszkij életét és munkásságát!*

Jegyezd meg!

- 1865 – a Novorosszijszki Egyetem megnyitása Odesszában
- 1864 – oktatási reform Kelet-Ukrajnában
- 1869 – oktatási reform Nyugat-Ukrajnában
- 1870 – az első női gimnázium megnyitása Kijevben
- 1877 – a lvivi politechnika megalakulása
- 1878 – felsőfokú női tanfolyamok Kijevben
- 1885 – Harkivban megnyílt Ukrajna első technológiai főiskolája
- 1886 – Odesszában megnyílt Ukrajna az első bakteriológiai állomása
- 1894 – a lvivi egyetem Ukrajna története tanszékének megnyitása
- 1900 – a lvivi egyetem ukrán irodalom tanszékének a megnyitása
- 1908 – Ilja Mecsnyikov Nobel-díjat kap

29. § Irodalom, színház, zene

1. Az ukrán irodalom és a művészetek fejlődésének sajátosságai

Az ukrán kultúra nagyon nehéz körülmények között fejlődött. Az ukrán nemzetállam hiányának következtében meg kellett küzdenie nemcsak az idegen hatalmak elnyomásával, hanem az uralkodó nemzetek kulturális törekvéseivel is. Fejlődése mégis töretlen volt, ugyanis a nép nyelvén szólt a néphez.

2. Az irodalomfejlődés

Sevcsenko halála után az ukrán irodalom vezéregyénisége kétségtelenül **Pantelejmon Kulis** volt, akit az ukrán történelmi regény atyjaként tartanak számon. A *Csornaráda* című művének eseményei a „romlás” időszakában játszódnak. A realizmus megteremtője az ukrán irodalomban **Marko Vovcsok** (valódi neve Maria Vilinszka), számtalan érdekes mű alkotója. Az első ukrán szociális kisregényben, az *Insztitutkában* olyan parasztokról ír, akik elégedetlenek jobbágysorsukkal és fel akarnak szabadulni a jobbágyság terhe alól. *Népi elbeszélések* című művében szintén a jobbágyrendszert ostromozza.

Pantelejmon Kulis

Marko Vovcsok

Az 1870–1890-es években az írók elsősorban a társadalom lélektani és szociális problémáit ábrázolják művészi módon. **Ivan Necsuj-Levickij** (valódi neve Levickij) 50 irodalmi alkotás szerzője. Legjelentősebbek közülük a *Mikola Dzserja*, *A Kajdas család* és *A cseléd*. Társadalmi-pszichológiai motívumok hatják át **Panasz Mirnij** (valódi neve Afanaszij Rudcsenko) művészetét is. A *Bőgneke az ökrök, ha tele a jászol* című regényében és az *Éhes sors* kisregényében a 61-es reform szociális oldalait boncolgatja, az *Utcanő* című kisregényében pedig egy sok szenvedést megélt ukrán nő alakjával ismerkedhetünk meg.

*Ivan
Necsuj-Levickij*

*Panasz
Mirnij*

A XIX. század végének kiváló ukrán költőnője volt **Leszja Ukrajinka** (valódi neve Larisza Koszacs-Kvitka). A nyugat-ukrán földeken alkotott ebben az időben **Ivan Franko**, akinek nevéhez több mint 5 ezer alkotás fűződik. Leghíresebbek az *Örök forradalmár*, *Kőtörők*, *A szolgáló*, *Marijka*, *Halál a gyilkosra*, *Zahar Berkut*, *Boriszlav* nevet.

Ezekben az években lépnek az ukrán irodalom színpadára Jurij Fegykovics, Olga Kobiljanszka, Vaszil Sztefanyik, Mihajlo Kocjubinszkij.

Leszja
Ukrajinka

Olga
Kobiljanszka

Mihajlo
Kocjubinszkij

3. Színház

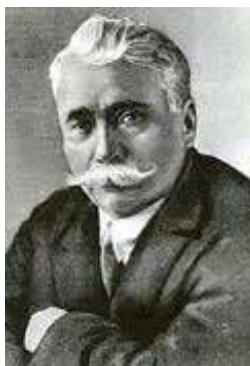
Mihajlo Sztarickij

A XIX. század második felének jelentős drámaírója volt **Mihajlo Sztarickij**. 25 művet alkotott. Néhány ezek közül: *Nem adatott meg*, *Ne járj*, *Hric a fonóba*, *A sötétben*, *Két nyúl után*, *Bohdan Hmelnickij*, *Maruszja Bohuszlavka*, *Bus védelme* című művek.

Méltán híres drámaíró **Marko Kropivnickij**. Műveiben az egyszerű ukrán emberek életét mutatja be. Legjelentősebb művei: *Engedj a szívednek és rabságba dönt*, *Amíg felkél a nap, a harmat megvakít*. A drámairodalom egyik legjelentősebb ukrán művelője **Ivan Karpenko-Karij** (valódi neve Tobilevics). Művészetének középpontjában az emberi sorsok ábrázolása állt. Főbb művei: *A boldogtalan*, *A szolgáló*, *Martin Borulja*, *A gazda*.

*Ivan
Karpenko-Karj*

*Panasz
Szakszaganskij*

*Mikola
Szadovszkij*

A XIX. század második felének színész-dinasztiája a **Tobilevics** család volt, amely olyan híres művészeket adott Ukrajnának, mint Ivan Karpenko-Karj, **Mikola Szadovszkij** és **Panasz Szakszaganskij**.

Az első hivatásos színtársulatot **Ukrán Színészek Társasága** néven Marko Kropivnickij alapította 1882-ben Jeliszavethradban. Marko Kropivnickij mellett a társulat tagjai voltak még Mikola Szadovszkij, **Maria Zankoveckaja**, Panas Szakszaganskij, Maria Szadovszka-Barioletti.

*Maria
Zankoveckaja*

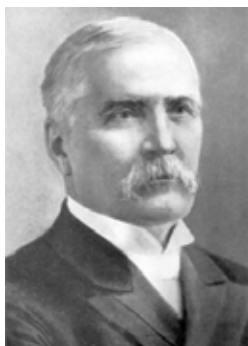

*Szolomija
Kruselnickaja*

Jelentős fejlődésen ment át a színházművészet Galíciában is. Mint már említettük Lviv első hivatásos színháza 1864-ben alakult. 1875-ben a színház rendezője Marko Kropivnickij lett. A lvivi opera világhírű operaénekes volt **Szolomija Kruselnickaja**.

4. Zene

Az ukrán nemzeti opera megteremtője **Szemen Hulak-Artemovszkij**. Fő művének címe *Kozák a Dunántúlon*. Több, mint 40 zenei mű szerzője volt **Petro Szokalszkij**. Ő írta a *Dubno ostroma* című operát, az *Ukrajnai esték* és *A Duna partján* című fantáziát. Az ukrán zeneművészet igazi óriása Mikola Liszenko. Főbb művei: *Szenteste*, *Vízbe fulladt*, *Tarasz Bulba*, *Bakkecske*, *Csizmás Kandúr*, *Aeneas*, *Natalka Poltavka*. Mint már említettük az ukrán himnusz zeneszerzője **Mihajlo Verbickij**.

Mikola
Liszenko

Szemen
Hulak-
Artemovszkij

Ellenőrizd magad!

1. Kik voltak a XIX. század második felének leghíresebb drámaírói, és milyen műveket alkottak?
2. Jellemezzétek az ukrán zeneművészet fejlődését a XIX. század második felében!

Végezd el a feladatot!

- Töltsd ki az alábbi táblázatot!

Az író neve	Főbb művei
Marko Vovcsok	
Pantelejmon Kulis	
Ivan Neacsuj-Levickij	
Panasz Mirnij	
Ivan Franko	

Jegyezd meg!

1882 – az Ukrán Színészek Társaságának megalakulása

30. § Építészet. Szobrászat. Festészet

1. Építészet

A XIX. század második felében gyors fejlődésnek indultak a városok. Az 1870-es években épült fel Kijevben barokk stílusban a Városi Duma épülete, a Kontinentál szálló és a színház.

Kijev jeles építésze volt **Olekszandr Beretti**. Ő tervezte a Szent Volodimir székesegyház épületét. **Olekszandr Kobelejev** nevéhez fűződik a politechnikai főiskola megépítése, a vasútállomásé pedig **Olekszandr Verbickijé**hez.

A Kontinentál szálló

Harkivban és Szimferopolban alkotott **Olekszij Beketov**, akinek egyik fő műve a szimferopoli színház épülete. Nyugat-Ukrajna jeles építésze volt Julian Zaharevics. Művei a lvivi politechnikai főiskola épülete reneszánsz stílusban és a takarékbank.

O. Beretti: Szent Volodimir székesegyház

O. Kobelev: A politechnikai főiskola épülete

O. Beketov: A szimferopoli színház épülete

J. Zaharevics: A lvivi politechnika

2. Szobrászat

A XIX. század második felében a szobrászművészet is fejlődött. A korszak híres szobrásza volt **Leonyid Pozen**. Jelentősebb művei: *A kocsmáros*, *Kobzos*, *Telepesek*, *Szkíta*, *Kozák felderítésen*. **1888-ban** készült el **Mihajlo Mikesin** alkotása, a *Bohdan Hmelnickijt* ábrázoló szobor. Szaltikov-Scsedrin, M. Gogol mellszobrának és Sevcsenko márványportréjának alkotója **Parmen Zabila**.

Pozen:
Kozák felderítésen

Pozen:
Szkíta

Mikesin: *Bohdan Hmelnickij*

3. Festészet

A zsánerfestészet jelentős alakjai között tartják számon **Lev Zsemcsuzsnyikovot** (*Kobzos út közben*), **Ivan Szokolovot** (*Kislányok varázsolnak Szent Iván éjjelén*), **Konsztantin Trutovszkijt** (*Kördal a Kurszki kormányzóságban*).

L. Zsemcsuzsnyikov:
Kobzos út közben

I. Szokolov:
*Kislányok varázsolnak
Szent Iván éjjelén*

K. Trutovszkij: *Kördal a Kurszki kormányzóságban*

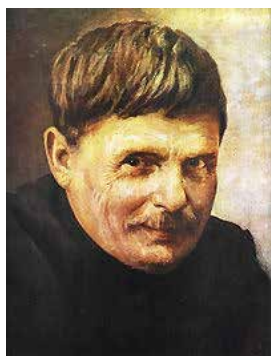
A paraszti lét jellegzetes megörökítője az ukrán festészetben **Mikola Pimonenko**. Kijevben született 1862-ben egy ikonfestő családjában. Először a Barlang-kolostori ikonfestő iskolában tanult, majd pedig Murasko kijevi rajziskolájában és a Szentpétervári Művészeti Akadémián. 1900-ban Kijevben művészeti szakiskolát alapított. Több, mint 715 festmény és rajz megalkotása fűződik a nevéhez. Fontosabb művei: a *Szentesti varázslat*, *Lakodalom a Kijevi kormányzóságban*.

Mikola Pimonenko

Szentesti varázslat

Szerhij Vaszilivszkij

Fontos szerepet játszott a festészet fejlődésében **Kirijak Kosztandi**. Művei: *Barátom betegágyánál*, *Kora tavasz*. Említésre méltó festőművészek voltak még Mikola Jarosenko, Arhip Kujindzsi, **Szerhij Vaszilivszkij** (*Kozákok a sztyeppén*). Meghatározó jelentőséggel bírnak Nyugat-Ukrajna művészei között **Kornil Usztijanovics** (*Bojkó pár*), Teofil Kopisztinszkij, Tit Romancsuk, Ivan Trus.

Ukrán földön kezdték munkásságukat I. Kramszkij, I. Repin és M. Jarosenko.

Kirijak Kosztandi:
Kora tavasz

Szerhij Vaszilkevicsz:
Kozákok a sztyeppén

Kornil Usztijanovics: *Bojkó pár*

Ellenőrizd magad!

1. *Kik voltak a XIX. század második felének jeles építéssze, i és mit tudsz a munkásságukról?*
2. *Hogyan fejlődött a szobrászat?*

Végezd el a feladatot!

- *Mutasd be a XIX. század második felének híres festőművészeit!*

31. § Vallási élet a XIX. század második felében

A XIX. század második felében legtöbb hívővel Dnyepermenti Ukrajnában az orosz pravoszláv egyháznak rendelkezett, amely a következő püspökségekre tagolódott: a Kijevire, Poltavaira, Harkivira, Volinyira, Pogyilljaira, Katerinoszlavira és Herszonira. Az istentiszteletek nyelve ugyan az orosz volt, de sok ukrainai egyházközségek pópája anyanyelven misézett.

A papokat a konzisztóriumok nevezték ki beosztásukba, ami sokszor kölcsönös bizalmatlansághoz vezetett az emberek között. A hívők gyakran fordultak különböző szekták felé. Népszerűek voltak ebben az időben a baptisták, akiknek a szabad működését csak 1905 után engedélyezte a hatalom. Ezt a protestáns vallási irányzatot német telepesek honosították meg Sztyeppi Ukrajnában, amit a kijevi, csernyihivi és volinyi mezőgazdasági idénymunkások elterjesztettek a központi ukrán kormányzóságokban is.

Az orosz pravoszláv egyház teljes egészében kiszolgáltatta az önkényuralmat Ezzel elidegenítette magától a haladó ukrán értelmiség olyan képviselőit, mint Volodimir Antonovics vagy Mihajlo Drahomanov. Az emberek túlnyomó

többsége azonban hűséges maradt egyházához, eljárt a misékre és felkereste a pravoszlávok szent helyeinek számító Barlang-kolostort és a Pocsajvi kolostort.

Az ortodox papok között is voltak hazafiak, akik ukrán köröket alapítottak, tanulmányozták népük történetét, irodalmát, néprajzát. Papcsaládból származott Ivan Necuj-Levickij, Mihajlo Hrusevszkij és Szerhij Jefremov.

A cári hatalom oroszosító politikája a nemzeti érzelmű ukrán értelmiség ellenállásához vezetett, ami elsősorban vallási könyvek ukránra fordításában nyilvánult meg. Mint már értesültetek róla a *Bibliát* és az *Evangéliumot* Pantelejmon Kulis ültette át ukránra Ivan Puljujjal. 1869-ben jelent meg Lvivben ukrán nyelven *Mózes öt könyve*, két év múlva Bécsben pedig az *Evangélium*.

Sajátosan fejlődött a vallási élet a nyugat-ukrán földéken. Az 1863-as lengyel felkelés leverése után a cári kormány korlátozta a római katolikus és görög katolikus egyházak tevékenységét. 1875-ben például aláírásgyűjtésbe kezdtek annak érdekében, hogy Holmscsina és Pidljassja görög katolikus híveit visszatérítsék a pravoszláv egyház kebelére, ami meg is történt. 200 ezer görög katolikus ezzel szemben inkább római katolikus hitre tért át. Az orosz kormány ezután hivatalosan is betiltotta a görög katolikus egyházat.

Sokkal jobb helyzetben voltak a görög katolikusok Ausztria-Magyarország területén, mint oroszországi hitestvéreik. 1860-ban Hrihorij Jahimovicsot nevezték ki metropolitává, akit az ukránság lelki vezetőjének is neveztek. 1863-ban Rómában a lengyelek és ukránok konkordátumot írtak alá a római katolikusok és görög katolikusok jogegyenlőségéről.

Az 1870–1880-as években éles harc bontakozott ki a görög katolikus egyházon belül a latinizáció és az ősi keleti,

Andrej Septickij

katolikusok egyik legjelentősebb pásztora volt a XX. században.

A bukovinai pravoszlávok 1873-ig a szerb pravoszláv egyház fennhatósága alá tartoztak. Eugénie Hacman metropolitának sikerült végül elérni a Bukovinai metropolia létrehozását. Arkagyij Csuperkovics mertopolita pedig

Firczak Gyula püspök

bizánci hagyományok követői között. Ez a konfliktus végül is a konkordátum felmondásához vezetett mindkét fél részéről. Aktivizálták tevékenységüket ezekben az években a különböző szerzetesrendek. Szilveszter Szembratovics metropolita megalapította a Szent Péter és Szent Pál társaságot. 1900-ban nevezték ki püspökké **Andrej Septickijt**, aki a nyugat-ukrán görög

ukrán nyelvű kátét és vallástörténetet állított össze a pravoszláv hívek számára.

A kárpátaljai ruszinság életében fontos szerepet játszott a görög katolikus egyház Munkácsi püspöksége. 1891-től állt a püspökség élén **Firczak Gyula**. Egyik kezdeményezője volt a ruszin nép szellemi és anyagi felemelkedését szolgáló úgy nevezett *hegyvidéki akciónak*. Az akció elindítója **Egán Ede** volt, melynek célja a ruszinok gazdasági és kulturális felemelkedése. 1897-től, mint

a hegyvidéki kirendeltség miniszteri biztosa a kisparaszti gazdaságok bizonyos mértékű megsegítését kezdeményezte, és fellépett a Kárpátalján élő zsidók agresszív gazdasági tevékenységével szemben is. Megtiltotta például, hogy rosszminőségű pálinkát árusítsanak a verhovinai falvakban.

Ellenőrizd magad!

1. *Milyen sajátosságai voltak a pravoszláv egyház működésének Dnyepermenti Ukrajnában?*
2. *Hogyan viszonyult a cári hatalom a görög katolikusokhoz?*
3. *Milyen volt a görög katolikusok helyzete Ausztria-Magyarországon?*
4. *Hogyan vált önállóvá a Bukovinai metropólia?*
5. *Milyen szerepet játszott a kárpátaljai ruszinok életében a Munkácsi görög katolikus püspökség?*

■ Jegyezd meg!

1897 – hegyvidéki akció

1900 – Andrej Septickij metropolitává való kinevezése